

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIMLAR
VE
TÜRKİYE UYGULAMASI

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meriç SUBAŞI

Eskişehir, 1995

82

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIMLAR
VE TÜRKiYE UYGULAMASI

- DOKTORA TEZİ - /

MERİÇ SUBAŞI
ESKİŞEHİR 1995

ÖZET

Doğrudan dış yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır.

Firmaların önemli bir kararını oluşturan doğrudan dış yatırımlar, şube açma veya yeni bir tesis kurma, birleşme veya satın alma, ortak girişimler şeklinde olabileceği gibi lisans anlaşmaları şeklinde de görülebilir.

Doğrudan dış yatırımları açıklamaya yönelik çok sayıda teorik çalışma yapılmıştır. Bunlar; uluslararası ticaret teorisi, yer teorisi, yatırım teorisi, firma teorisi ve endüstriyel organizasyon teorisidir.

Yatırımcı firmalar kar, maliyetin düşürülmesi, oligopol yaratılması, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi, ithalat kısıtlamalarının aşılması, yeni pazarların yaratılması veya mevcut pazarların korunması, rekabet imkanı, ihracat artışı, maliyeti yayma, anavatandaki çeşitli mevzuatı beğenmeme ve dış yatırım sigortası ve garantiler gibi faktörlerin etkisiyle yatırıma karar verirler. Yatırım yapacakları ülke ve yeri seçerken de yerel, ekonomik ve politik belirleyicilerle, gelir transferi ve vergi mevzuatı gibi belirleyicileri göz önüne alırlar.

Doğrudan dış yatırımlar yatırımı yapan ve yatırım yapılan ülke ekonomisini olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilir. Bu etkiler, ödemeler dengesi, yatırımlar, ihracat, rekabet gücü, sermaye birikimi, teknoloji, milli gelir, istihdam, refah ve verimlilik yönünden incelenebilir.

Doğrudan dış yatırımlar Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Pazarlama ağının genişletilmesi ve dalgalanan konjonktür bu yatırımlarda etkili olmuştur. En fazla yatırım yapılan ülkeler ise Almanya ve İngiltere olmuştur. Yatırımların ülke ekonomisi ve ekonominin diğer göstergeleriyle ilişkisi önemli düzeydedir.

ABSTRACT

Foreign direct investments take place in a foreign enterprise that is largely owned by residents of the investing country by purchasing a firm or assuring the capital for the corporate establishing or increasing the capital of the existing firm is accompanied by varying degrees of control, plus technology and knowledge of management.

Foreign direct investments an important decision of firms are typically divided into four; expanding a subsidiary abroad or establishing the corporate, merger and purchasing the firm, joint ventures, licencing.

There is a variety of theoretical works to explain foreign direct investment. Referring to a classification; international trade theory, location theory, investment theory, theory of the firm and industrial organization theory do focus in the question.

Profit, decreasing of cost, creating oligopoly, creating of economic opportunity, passing over import restrictions, expanding or defending markets, competition possibility, increasing export, diversify costs, dislike the main regulations in their country, insurance for foreign investment and guaranties are the factors that affect the decisions to be taken by the firms. Local, economic, politic determinants, tax law and the transfer of income are also determinants that affect the choice of the host country.

Direct foreign investments can affect the economical conjuncture of the investing country as well as the one of the country the investments held in. This effect can be seen in a positive or negative situation. The said effects can be studied as balance of payments, investments, export, competition power, capital formation, technology, national income, employment, welfare and productivity.

Foreign direct investment has gained importance in Turkey after 1980 s. Expanding of marketing, net and waving conjuncture have been effective on these investments. The most investments have been made in Germany and England. The connection of investments with Turkey's economy and other economic indicators are of important level.

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	VI
ŞEKİLLER.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM KAVRAMININ TANITIMI VE TEORİK TEMELLERİ

I. DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM (DDY) KAVRAMININ TANITIMI.....	4
A. KAVRAM VE KAPSAM.....	4
1. D DY'lar ve Portföy Yatırımları.....	6
2. D DY'lar ve Çokuluslu Şirketler.....	9
B. TÜRLERİ.....	10
1. Şube Açma veya Yeni Bir Tesis Kurma.....	11
2. Birleşme veya Satın Alma.....	12
3. Uluslararası Ortak Girişimler (Joint Ventures).....	14
4. Lisans Anlaşmaları.....	17
C. ÖZELLİKLERİ.....	19
II. D DY TEORİLERİ.....	23
A. DIŞ TİCARET TEORİSİ.....	23
1. Klasik ve Neo-Klasik Yaklaşım.....	23
2. Üretim Dönemleri Yaklaşımı.....	25

B. YER TEORİSİ.....	28
C. SERMAYE HAREKETİ TEORİSİ.....	30
D. FİRMA TEORİSİ.....	32
E. ENDÜSTRİYEL ORGANİZASYON TEORİSİ.....	34
1. <i>Mal ve Faktör Piyasasında Aksak Rekabet Olması...</i>	36
a. Piyasa Dengesizliği.....	36
b. Devlete Yönelik Aksaklıklar.....	38
c. Piyasa Yapısındaki Aksaklıklar.....	38
d. Piyasa Başarısındaki Aksaklıklar.....	39
2. <i>Yatay Birleşme Yoluyla Sağlanan İçsel Ekonomiler ve Dikey Birleşme Yoluyla Sağlanan Dışsal Ekonomiler</i>	40
III. DDY'LARIN DÜNYADA GELİŞİMİ.....	43
A. 1970 ÖNCESİ DÖNEM.....	43
B. 1970 SONRASI DÖNEM.....	51
IV. DDY'LARIN GELİŞİM AŞAMALARI.....	57

İkinci Bölüm

DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ VE ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ.....	59
A. YATIRIMCI ÜLKE HEDEFLERİNE YÖNELİK BELİRLEYİCİLER.....	59
1. <i>Maliyetin Düşürülmesi.....</i>	60
a. İçsel Ekonomiler.....	60
b. Özel Bilgi Avantajı.....	61
c. Ucuz İşgücü.....	61
d. Hammadde Sağlama Kolaylığı.....	62
e. Taşıma Giderleri.....	62
f. Kurumlar Vergisi Farklılıkları.....	62
2. <i>Oligopol Yaratılması.....</i>	63
3. <i>Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi.....</i>	64
4. <i>İthalat Kısıtlamalarının Aşılması.....</i>	64
5. <i>Yeni Pazarların Yaratılması ve Mevcut Pazarların Korunması.....</i>	64
6. <i>Rekabet İmkânı Yaratılması.....</i>	65

7. <i>Maliyetin Yayılması</i>	65
8. <i>Anavatandaki Mevzuatların Beğenilmemesi</i>	66
9. <i>Dış Yatırım Sigortası ve Garantilerin Sağlanması</i>	66
10. <i>İhracatın Artırılması</i>	66
11. <i>Yüksek Kazanç Sağlanması</i>	67
B. YATIRIM YAPILACAK ÜLKE VE YER SEÇİMİNE YÖNELİK BELİRLEYİCİLER.....	67
1. <i>Yerel Belirleyiciler</i>	67
a. Pazar Büyüklüğü.....	68
b. Çalışma Tecrübesi.....	68
c. Belirsizlik Düzeyi.....	69
d. Yatırım Yapan ve Yapılan Ülkenin Coğrafi Yakınlığı	69
e. Ekonomik ve Kültürel Benzerlik.....	70
2. <i>Ekonomik Belirleyiciler</i>	70
a. Yatırım Teşvikleri.....	70
b. GSMH ve Büyüme Hızı.....	71
c. Altyapı.....	71
d. Enflasyon.....	71
e. Döviz Kurları.....	71
3. <i>Politik Belirleyiciler</i>	72
a. Politik İstikrar.....	72
b. Millileştirme Tehdidi.....	73
4. <i>Kar ve Faiz Gibi Gelir Transferleri</i>	73
5. <i>Vergi Mevzuatı</i>	74
II. DDY'LARIN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	74
A. YATIRIMCI ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	74
1. <i>Olumlu Etkileri</i>	74
a. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	74
b. Yatırımlara Etkisi.....	81
c. İstihdama Etkisi.....	81
d. İhracata Etkisi.....	82
e. Rekabet Gücüne Etkisi.....	83
2. <i>Olumsuz Etkileri</i>	84

→ B. YATIRIM YAPILAN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	85
1. <i>Olumlu Etkileri</i>	85
a. Sermaye Birikimine ve Üretim Kapasitesine Etkisi....	86
b. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi.....	87
aa. İşletme Teknolojisinin Öğrenilmesi.....	87
bb. Uluslararası Standartlarda Üretim Yapılması.....	87
cc. Yüksek Teknolojinin Aktarılması.....	88
dd. Yapararak Öğrenilmesi.....	89
ee. Yan Sanayinin Kalitesini Etkilemesi.....	89
c. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	89
d. İhracata Etkisi.....	90
e. Milli Gelire Etkisi.....	91
f. İstihdama Etkisi.....	91
g. Vergi Gelirine Etkisi.....	92
h. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi.....	92
ı. Ülke İçi Rekabete Etkisi.....	93
j. Refaha Etkisi.....	94
k. Verimliliğe Etkisi.....	94
l. Sosyo-Kültürel Yapıya Etkisi.....	95
2. <i>Olumsuz Etkileri</i>	95

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'NİN DDY'LARININ BELİRLEYİCİLERİ, GELİŞİMİ VE ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. <i>DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ</i>	98
II. <i>DDY MEVZUATI</i>	99
A. KAPSAM.....	99
B. FAALİYET KOŞULLARI.....	102
C. SERMAYE İHRACI İÇİN GEREKLİ BİLGİ VE BELGELER.....	103
D. DDY'LARA SAĞLANAN KREDİ TEŞVİKLERİ.....	105
1. <i>Fon Kaynaklı Kredi Esasları</i>	106
2. <i>Kullandırılan Kredinin Faiz Oranları ve Ödeme Şekli</i>	107

3. <i>Yurtdışında Yapılacak Yatırımların Tamamlanma Süreleri</i>	107
(III) DDY'LARIN GELİŞİMİ	108
A. DDY'LARIN MİKTARINDA GELİŞME.....	108
B. DDY'LARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI.....	112
C. DDY'LARIN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	113
D. DÜNYADAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ.....	114
1. <i>Doğu Avrupa Ülkelerinin Önemi</i>	115
2. <i>Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Önemi</i>	115
(IV) DDY'LARIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI	118
A. ÖDEMELER DENGESİNE KATKILARI.....	118
1. <i>İşçi Dövizleri</i>	118
2. <i>Kar Transferleri</i>	118
B. İSTİHDAMA KATKILARI.....	120
C. İHRACATA KATKILARI.....	121
D. REKABET GÜCÜNE KATKILARI.....	122
E. TEKNOLOJİ TRANSFERİNE KATKILARI.....	123
V. DDY'LARIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK MODEL YARDIMIYLA TESTİ	124
A. MODEL DEĞİŞKENLERİ.....	124
1. <i>Açıklanan Değişken</i>	124
2. <i>Açıklayıcı Değişkenler</i>	126
a. <i>Döviz Kuru</i>	126
b. <i>Enflasyon Oranı</i>	127
c. <i>Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla</i>	128
d. <i>Reel Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı</i>	129
e. <i>Nominal Orta Vadeli Kredi Faizleri</i>	130
f. <i>Ticaret Dengesi</i>	131
g. <i>Cari İşlemler Dengesi</i>	132
B. MODEL DENEMESİ.....	133
SONUÇ	136
YARARLANILAN KAYNAKLAR	I-XV
EKLER	XV-LV

TABLolar

No	Tablonun Adı	Sayfa No
1	Amerika'nın Az Gelişmiş Ülkelerdeki Yabancı Özel Yatırımları	44
2	Borçlu Ülkelerin Güneybatı Asya'daki Yabancı Özel Yatırımları	45
3	İngiltere'nin Latin Amerika'daki Tahmini Yabancı Özel Yatırımları	45
4	Kreditör Ülkelerin Çin'deki Yabancı Özel Yatırımları	46
5	Gelişmiş Ülkelerin DDY Stokları	48
6	Az gelişmiş Ülkelerde DDY Stokları	50
7	Amerika'nın DDY'larının Geri Dönüş Oranı	78
8	Amerika'nın DDY'ları ve Ödemeler Dengesi	80
9	Türkiye'nin DDY'ları	109
10	DDY'lar/GSMH x 100 Oranı	111
11	Türkiye'nin DDY'ları	125
12	Türkiye'de Döviz Kurları	126
13	Türkiye'de Enflasyon Oranı	127
14	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	128
15	Türkiye'de Reel Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı	129
16	Türkiye'de Nominal Orta Vadeli Kredi Faizleri	130
17	Türkiye'nin Ticaret Dengesi	131
18	Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi	132
19	Korelasyon Matrisi	134

ŞEKİLLER

<u>No</u>	<u>Şeklin Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	DDY'ların Sistemik Görünümü	22
2	Uluslararası Firmalarda Bilgi Akımı	29
3	Gelişmiş Ülkeler Arasında DDY'lar	55
4	DDY'ların Gelişim Aşamaları	58
5	Türkiye'nin DDY'larının Gelişmesi	125
6	TL'nin Dolar Karşısındaki Değerleri	127
7	Türkiye'de Enflasyon Oranı	128
8	Türkiye'de Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	129
9	Türkiye'de Reel GSMH Büyüme Hızı	130
10	Türkiye'de Nominal Orta Vadeli Kredi Faizlerinin Gelişimi	131
11	Türkiye'de Ticaret Dengesinin Gelişimi	132
12	Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi	133

KISALTMALAR

DDY	Doğrudan Dış Yatırımlar
B.D.T.	Bağımsız Devletler Topluluğu
M.P.M.	Milli Prodüktivite Merkezi
I.M.F.	Uluslararası Para Fonu
HDTM	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
İ.T.O.	İstanbul Ticaret Odası
İ.S.O.	İstanbul Sanayi Odası
T.O.B.B.	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
T.C.M.B.	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
O.E.C.D.	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
A.G.	Araştırma Geliştirme
R.G.	Resmi Gazete
A.g.e.	Az Önce Geçen Eser
A.g.m.	Az Önce Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
Vol.	Cilt
C	Cilt
S	Sayı
Y	Yıl
s	Sayfa

GİRİŞ

Az gelişmiş ya da geliştirmekte olan ülkelerin temel hedefleri istikrarlı bir büyümeye ulaşarak ekonomik güçlerini artırmak ve bu oranda da siyasi ve ekonomik alanda dünya ülkeleri arasında itibarını yükseltmektir. Ancak, böyle bir hedefe ulaşılması, bu tür ülkelerde istikrarlı politikalar izlenmesini ve kalkınmaya yönelik üretim artışı sağlanmasını gerektirmektedir. Oysa, geliştirmekte olan ülkelerin pek çoğu genellikle gayri safi milli hasılası düşük, nüfusu büyük ülkelerdir. Diğer bir ifadeyle, kişi başına düşen milli gelirleri oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, yüksek boyutlardaki iç tüketim gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, yetersiz kalan iç tasarruflar yatırımları engellemekte ve üretim artışını sınırlı kılmaktadır. Diğer yandan, yeni sanayiler için gerekli teknik donanım ve ara malı ithal zorunluluğu da ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Görüldüğü gibi, güçlü bir ekonomik yapıya ulaşmada ülke içindeki kaynakların yetersizliği araştırma ve geliştirme çalışmalarının, dolayısıyla da teknoloji üretiminin ülke içinde sağlıklı bir şekilde yapılmasına imkan vermeyerek dış kaynak ihtiyacını artırmaktadır. Bir başka deyimle, geliştirmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tasarruflarına ihtiyaç duymaktadırlar.

1960'lı yıllara kadar en yaygın şekliyle devletten devlete veya çeşitli uluslararası kuruluşlardan devletlere yapılan "doğrudan yardımlar" şeklinde akan dış tasarrufların yerini günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları almıştır.

Yatırımların uluslararası yönde gelişmesi ile toplumda ekonomik birimler olan firmaların faaliyetleri de her geçen gün karmaşıklaşmaktadır. Daha sonra ayrıntılarıyla açıklanacağı gibi, firmaları uluslararası ilişkilere yönelten faktörler çok çeşitli olabilir. Ancak, sözkonusu faktörlerin tümünün de kökeninde; kar elde etmek, firmanın yaşamını sürekli kılmak ve topluma hizmet etmek olan genel amaçlar mevcut olmaktadır.

Zaman içinde, firmaların uluslararası ilişkilerinin düzeyi, ihracat ve ithalat, lisans anlaşması, doğrudan dış yatırım v.b. değişik aşamalarda görülebilir. Ancak bu çalışmada, yabancı ülkeye giriş yollarından uluslararası ilişkilerin en yoğun ve karmaşık olarak yapıldığı doğrudan dış yatırım aşaması ele alınacaktır. Doğrudan yatırımları portföy yatırımlarından ayıran en önemli özellik, yatırım faaliyeti sırasında sermaye akımı yanında teknolojik, yönetsel v.b. diğer nitelikteki akımların da söz konusu olmasıdır.

Doğrudan dış yatırımlar ülke kaynaklarının dışarıya transferini gerektirmesi ve kaynakların riskini üstlenmesi nedeniyle hemen her ülkede büyük tartışmalara neden olmuştur. Bugün ise ekonomiye katkılarını ve ülkeden sermaye çıkışı olmadan da yatırımların yapılabileceğini belirten tamamen aksi görüş ağırlık kazanarak günümüz uygulamasında eski katı tutumlar terkedilmiştir.

Bu koşullar altında, bu çalışmanın amacı doğrudan dış yatırımların ekonomi üzerindeki etkilerinin Türkiye açısından değerlendirilmesi konusunda aydınlık getirmek olacaktır. Bu amaca ulaşabilmek için, çalışmanın birinci bölümünde, doğrudan dış yatırım kavramı konusunda genel bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, yabancı bir ülkede yatırım kararı alınmasında belirleyici olan etkenler ve bu yatırımların yatırımı yapan ve yapılan ülke ekonomileri üzerindeki genel etkileri konusunda açıklamalarda bulunularak, üçüncü bölümde anlatılacak olan Türkiye'nin doğrudan dış yatırımlarının ekonomik yönden değerlendirilmesine zemin hazırlanacaktır.

Üçüncü Bölümde ise, Türkiye'nin doğrudan dış yatırımlarının ekonomik göstergelerle bağlantısını gösteren bir model geliştirilerek, bu yatırımların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Birinci Bölüm

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM KAVRAMININ TANITIMI VE TEORİK TEMELLERİ

I. DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM (DDY) KAVRAMININ TANIMI

A. KAVRAM VE KAPSAM

Genel olarak literatürde "yabancı sermaye yatırımı", "direkt yatırım", "direkt yabancı sermaye yatırımı" , "özel yabancı sermaye yatırımı" şeklinde kullanılan kavramlar arasında önemli derecelere varan düzeyde bir anlam farkı bulunmamaktadır.

Buradaki "yabancı" kelimesi herhangi bir ülkenin sınırları dışından olmak anlamında kullanılmaktadır. Yabancı sermaye terimi, herhangi bir ülkedeki belirli bir miktar sermayeye başka bir ülkenin vatandaşlarının sahip olmasını ifade etmektedir. "Özel" kelimesi, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu göstermektedir. "Doğrudan" kelimesi ise, sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ükeye geldiğini açıklamaktadır (1). Böylece, doğrudan yatırımlar uzun süreli uluslararası sermaye akımınının diğer bir türü olan portföy yatırımlarından ayrılır.

(1) Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomi*, Bilim Teknik Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1991, s.472.

DDY'ler konusunda yapılan çeşitli tanımlardan IMF'nin 1977 yılında yaptığı tanım büyük ölçüde kabul edilmiştir. Buna göre, DDY'lar, yatırımcının kendi ülkesi dışında faaliyet gösteren bir kuruluşun işletmesinde etkin bir söz sahibi olmak ve sürekli bir çıkar sağlamak amacı ile yaptığı yatırımlardır (2). Ancak bu tanımda, yatırımcının doğrudan dış yatırımlardaki payı ele alınmadığı gibi yatırımın mevcut bir firmanın satın alınması şeklinde mi yoksa yeni bir firma kurulması şeklinde mi olduğu açıklanmamıştır. Ayrıca, yatırımların yatırım yapılan ülkenin sermaye piyasalarından ödünç alınarak mı yoksa ana şirketten bağlı şirkete uluslararası fon transferiyle mi yapılacağı belirtilmemiştir.

Yatırımcının yatırım sermayesindeki payını belirten bir tanımı 1982 yılında OECD yapmıştır. Bu tanımda, yatırım sermayesinin yüzde 10'unun yabancı elinde olması halinde bu yatırım yabancı yatırım olarak kabul edilmektedir. Daha sonra, yabancı sermaye yüzdesi üzerinde değişiklik yapılarak bu oranın yüzde 50 ile yüzde 100 arasında olması gerektiği konusunda anlaşmaya varılmıştır (3).

Yatırımın türüne yer veren bir tanıma göre, DDY'lar yabancı ülkedeki yatırımlar üzerinde kontrol yetkisini içeren yatırımlardır. Yabancı ülkedeki firma bağlı şirket durumunda olabileceği gibi mevcut bir firmanın kontrolünün alınması şeklinde de olabilir (4)

Daha geniş bir tanıma göre ise DDY bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde

(2) De Anne JULIUS, *Global Companies and Public Policy*, Pinter Publishers, London, 1990, s.15

(3) A.g.e. s.11.

(4) Bo SÖDERSTEN *International Economics*, The Macmillan Press Ltd, London, 1971, s.444.

getiren yatırımdır (5). Burada yatırımı yapan asıl şirkete ana şirket yabancı ülkede sahip bulunan şirkete de yavru şirket veya şube denilmektedir (6).

DDY'ların niteliğinin açıklıkla ortaya konulabilmesi için bu yatırımlarla portföy yatırımları arasındaki farkın ve çok uluslu şirketlerle olan ilgilerinin belirtilmesi gereklidir.

1. DDY'lar ve Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları DDY ve rezervler dışında bir yıldan uzun vadeli tahvil ve hisse senetleri olarak tanımlanmaktadır (7). Tahvillerde, yatırımcı düzenli aralıklarla elde edeceği sabit bir gelir karşılığında sermayesini belirlenen bir tarihte geri almak üzere ödünç verir. I.Dünya Savaşı'ndan önce çoğu yabancı yatırımcı, özellikle de İngiltere yeni yerleşim yerlerinin oluşmasında demiryollarının yapımı ve yeni ham madde kaynaklarının çıkarılmasında bu tür yatırımları kullanmıştır. Hisse senetlerinde ise yatırımcı bir hisse veya firmanın net değeri üzerinde ise yatırımcı bir hisse veya firmanın net değeri üzerinde bir alacak hakkını satın alır. Portföy veya finansal yatırımlarda hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasalarında satın alınması bankalar ve yatırım fonları gibi finansal kurumlar aracılığıyla yapılır (8).

Tanımlardan da kolaylıkla anlaşıldığı gibi DDY'larla portföy yatırımları arasında önemli farklılıklar vardır.

(5) Rıdvan KARLUK, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, 1983, s.14.

(6) Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, İstanbul, 1988, s.520.

(7) Pınar ÖNERTÜRK, "*Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Mali Piyasalarındaki Son Gelişmeler*", MALİYE DERGİSİ s.79, Ocak-Şubat 1986, s.31.

(8) Dominick SALVATÖRE, *International Economics*, Third Edition, Mac Millan Publishing Co, New York, 1990, s.345. s.79. Oca-Şub.1986. s.31.

Bu farklardan en önemlisi DDY'ların kontrol yetkisini içermesidir (9). Bu yatırım türünde, yatırımın denetimi veya yönetimle ilgili karar alma yetkisi doğrudan doğruya yabancıların elinde bulunmaktadır. DDY'larda kontrol yetkisinin olabilmesi için ise OECD'nin tanımına göre, yatırımcının sermaye üzerindeki mülkiyet oranının yüzde 51 ile yüzde 100 arasında olması gerekir (10). Bu konuda ilginç bir örnek, 1960'larda bir İngiliz bağlı şirketi üzerindeki kontrol yetkisinde görülüyor. Elindekilerle yetinmeyen Ford Motor Şirketi 368 milyar dolar ödeyerek İngiliz bağlı şirketinin tümünü satın alıyor. Ödenen fiyat piyasada geçerli fiyatın üzerinde olduğundan, hem Amerika'da hem de İngiltere'de durumun kötüye gittiği izlenimine kapıldıklarından İngiliz endüstrisinin Amerikanlaştığı alarmı veriliyor. Oysa DDY'ların temelinde yüzde 95'lik sermaye payının daima yüzde 51'lik paydan daha yararlı olduğu kabul edilir. Doğal olarak firma uluslararası faaliyetlerini belli bir düzene koyduğundan kararını başkalarıyla paylaşmak istemez.

Kontrol yetkisi, tüm ortakların sermaye paylarına göre değişebilir. Sermaye payları yüzde 10'dan fazla olmayan çok sayıda ortak arasında yüzde 30'luk bir paya sahip olunması, tek ortağın yüzde 51'lik payından daha önemli bir kontrol unsurudur (11).

Portföy yatırımları durumunda ise, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin bizzat denetlenmesi söz konusu değildir. Yani, ulusal şirket bu şekilde uluslararası piyasalarda finansman temin etmiş olur ve yönetim

(9) Kontrol basit bir kavram değildir. Karar verme sürecine ve yüksek kademe-
deki memurlarla yabancı birimler arasındaki yetki bölüşümüne bağlı olan
sınırsız bir bölüşüm sorunudur. Kiralama, kar dağıtımı, yatırım programı,
araştırma ve geliştirme, fiyatlama, pazarlama gibi çeşitli fonksiyonlar
kontrol kapsamına girer. Ayrıca, hukuki bir kavram olarak, vergi tahsili,
dava açma gibi benzeri konuların çözümünde de yararlanır. Bu konuda
daha fazla bilgi için bkz. Charles P.KINDLEBERGER, *International
Economics*, Richard D. Trwin Inc, Homewood, 1936, s.404-405.

(10) Bkz.:bu çalışma s.7.

(11) John H. DUNNING, *Studies in International Investment*, George Allen
and Unwin Ltd., London, 1970, s.5

eskisi gibi yerel yöneticiler tarafından sürdürülür. Hisse senetleri durumunda pay sahipleri hissedarlar kurulunda oy verme hakkına sahip olmalarına karşın, genel kurulda oy kullanmak şirket yönetimine katılmanın çok dolaylı bir yoludur (12).

İkinci olarak, DDY'lar bir sermaye transferi olmakla birlikte sermaye sahibi, sermayenin dışında teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu sebeple işletmenin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. DDY'lar bu rolünden dolayı, işletmecilik ustalığı ve Know-How'uda beraberinde getirmekte ayrıca, rakabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır (13). Portföy yatırımlarında ise bu söz konusu değildir.

Üçüncü olarak, yatırımın ana para ve gelirlerinden geri ödenmesi konusunda fark görülür. Portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödeme koşulları önceden bellidir. Bunlar borç alan ülke bakımından sabit bir döviz borcu niteliğinde olup ekonomik koşullara göre değişmez. DDY'larda ise genellikle belirli bir amortisman yoktur. Kar transferleri de işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır (14).

Dördüncü olarak, portföy yatırımlarını kişi ve kurumlar finansal kurumlar aracılığıyla yabancı kişi ve kurumlara yönelik yaparken DDY'lar genellikle büyük işletmeler tarafından yapılır ve şirketin tamamı veya büyük kısmı satın alınmadığı sürece şirket sahipliğinin değişmesi gerekmez.

Son olarak DDY'lar, özellikle de doğrudan imalat yatırımları ülke ekonomisinin gelişmesine portföy yatırımlarından daha çok katkı sağlarlar (15). Çünkü bu yatırımlar, yatırımcı firmanın yerli firmaya göre bilgi ve teknoloji yönünden üstün olduğu sektörde toplanmıştır. Portföy yatırımlarında ise bilgi ve teknoloji aktarımı daha sınırlıdır.

(12) SEYİDOĞLU, s.521

(13) KARLUK, s.72.

(14) SEYİDOĞLU, s.521.

(15) DUNNING, s.472

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce portföy yatırımları uluslararası sermaye yatırımları içinde önemli bir yere sahipti. 1914 yılında, İngiltere toplam uluslararası sermaye yatırımlarının yüzde 50'den daha fazlasını elinde bulunduruyordu. Bu yatırımların yüzde 90'ı ise portföy yatırımları şeklindeydi. İngiltere'nin yanı sıra, Fransa ve Almanya'da portföy yatırımlarında önemli yere sahipti. Bu dönemdeki portföy yatırımlarında kur riskinin önemsiz oluşu, politik ortamın istikrarlı oluşu ve faiz oranlarındaki farklılığa göre belirlenen yüksek gelirler etkili olmuştur. Bu süreç içindeki tek farklı ülke Amerika'ydı. Amerika'nın ulusal sermaye yatırımlarının büyük kısmı DDY'lar şeklindeydi.

Savaşın sonra, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sermaye yatırımları azalırken portföy yatırımlarının yatırımlardaki payı da önemli ölçüde azaldı. DDY'lar ve hükümet yardımlarında ise artış oldu (16).

2. DDY'lar ve Çokuluslu Şirketler

Çokuluslu şirketlerin tanımı konusunda tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Özelliklerine göre, çokuluslu şirketler, bir çok ülkede yatırım yapan, özellikle de imalat, madencilik gibi alanlarda ve geliştirme faaliyetlerine katılan, ülke sınırlarını aşan ve kararları planlı bir merkezden alan, şirketin yönetiminde ve stokların sahipliğinde çok uluslu bir karaktere sahip olan, dış satışlarının toplam satışları içindeki payı yüzde 25 veya daha fazla olan şirketlerdir (17).

Alpar ise çokuluslu şirketleri, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir (18) şeklinde tanımlanmıştır.

-
- (16) Bu dönemlerde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki sermaye akımları konusundaki gelişmeler için bkz. SÖNDERSTEN, s.446'daki Tablo 25.1'e.
- (17) Robert J.CARBAUGH, *International Economics*, Fourth Edition, Wodsworth Publishing Co., California, 1992, s. 245.
- (18) Cem Alpar, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Turhan Kitabevi Ankara, 1980, s.27-30.

Genellikle çokuluslu şirketler tarafından yapılan DDY'lar çokuluslu şirketlerden daha dar kapsamlıdır. Çokuluslu Şirketler sermaye transferlerini içeren dış ekonomik faaliyetlerle ilgiliyken DDY'lar faaliyetin daha çok organizasyon ve yönetim yönüyle ilgilidirler. Ayrıca, daha disiplinli bir yapıya sahip olan çokuluslu şirketler karar alma sürecini etkileyen ekonomik faktörlerin yanısıra politik, hukuki ve sosyolojik faktörlerle de ilgilidirler (19). Ancak günümüzde çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine etkileri dış ülkelere sermaye yatırımı yapmaktan ibaret değildir. Şirketin ülke sınırlarını aşarak uluslararası hale gelmesi için sermaye yatırımı şart değildir. Çok az yatırımla veya hiç yatırım yapmadan şirketler arasında yapılan lisans anlaşmaları, birlikte yürütülen araştırma-geliştirme faaliyetleri bu tür işbirliğine ilişkin düzenlenmektedir.

Ayrıca, bir çok firmalar, kendi ülkelerinde yapmakta oldukları üretim için gerekli parçaların büyük kısmını dışarıdan satın alıp, kendi üretimlerini ana parçalar veya dış piyasalardan temini zor olan parçalar üzerinde yoğunlaştırmak yoluna gitmektedirler. Firmalar bu konuda bir takım piyasa risklerini ortadan kaldırmak amacıyla, bu parçaları temin eden yabancı firmalarla uzun vadeli anlaşmalara girmekte, hatta üretim ve planlama konularında bunların katkısını sağlayan uzun vadeli düzenlemelere yönelmektedirler (20).

B. TÜRLERİ

Firmalar öncelikle yabancı bir ülkede doğrudan yatırım yapma kararını vereceklerdir. Bundan sonraki aşamada ise hangi ülkede ve ne tür bir yatırım yapacaklarına karar vermeleri gerekir. Ancak ülke dışında mülkiyet sahibi olarak faaliyet göstermek en karmaşık konulardan birisi olduğundan, aynı zamanda firmaların en önemli tercihini oluşturur.

(19) DUNNING, s.12.

(20) Temel SEZİN, "*Dünya Ekonomisinde Çok Uluslu Şirketlerin Kalkınma, İstihdam ve Sosyo-Kültürel Yapı Üzerinde etkileri*", HAZİNE DIŞ TİCARET DERGİSİ, s.6, Haziran 1990, s.107.

Firmaların önemli bir kararını oluşturan DDY'lar şube açma ve yeni bir tesis kurma, birleşme veya satın alma, ortak girişimler şeklinde olabileceği gibi lisans anlaşmaları şeklinde de görülebilir.

1. Şube Açma Veya Yeni Bir Tesis Kurma

DDY'lar içinde en önemli yeri şube açma almaktadır. Burada yatırımı yapan ana şirket kısmen veya tamamen şubenin mülkiyetini elinde bulundurmanın yanı sıra yönetim hakimiyetini de elinde bulundurmaktadır.

Ana merkeze bağlı dış üretim birimlerindeki mülkiyetin dağılımına bağlı olarak, karar ve kontrol mekanizmasına getireceği sınırlamalar yüzünden, ana şirket genellikle şubelerin yüzde 100 sahipliğini tercih eder. Böylece rekabetin kontrolü imkan dahiline girdiği gibi yatırımcı ülkenin hukuki statüsü ile de karşılaşmamış olur (21). Bu tür yatırımların tercih edilmesinde yerel ortaklara güvenin yetersizliği, yerel yöneticilerde yönetim yeteneğinin bulunmaması, yerel işletmelerin daha çok aile şirketleri olmaları ve yerli ortaklarla çatışma olasılığı gibi faktörler büyük rol oynar.

Gerek şube açma gerekse yeni bir tesis kurma şeklindeki yatırımlarda her zaman hoşgörü ile karşılaşılmamaktadır. Yabancı sermayeyi kabul etmenin veya gelişini beklemenin yanı sıra yabancı sermaye düşmanlığı da olabilir. Bu tür yatırımlarda mülkiyetin büyük kısmı yabancı firmaya ait olduğundan, firmaların gittikleri ülkede bağımlılık ilişkilerini geliştirdiği, ülkeyi siyasal ve ekonomik açıdan kendi ülkesinin uzantısı haline getirerek ekonomik ve siyasal bağımsızlığı tehlikeye sokacağı korkusu yaşanmaktadır.

(21) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.;Kadir D.ŞATIROĞLU, *Çokuluslu Şirketler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ya.No.536, Ankara, 1984, s.183.

2. Birleşme Veya Satın Alma

DDY'ların bu türünde firmalar yabancı bir ülkede yeni bir tesis veya şube açmanın yerine mevcut bir yabancı firma ile birleşme yoluna gidebilecekleri gibi firmanın tamamını da satın alabilirler.

Şirket birleşmesinde bir şirketin diğer bir şirket içinde erimesi veya iki şirketin yeni bir varlık oluşturması söz konusudur. Bu tür oluşumda taraflar birbirlerinden bağımsız değildirler. Çalışmaları da istikrarlı ve basittir. Birleşen şirketlerin ayrılması ise oldukça zordur (22). Bu tür birleşmelerde içsel büyümeye göre ölçek ekonomilerini (23) daha hızlı, daha ucuz ve daha az riskle oluşturabilmek temel amacı oluşturur (24). Özellikle, küçük işletmelerin birleşme yoluna gitmeleri başarılı dış faaliyetler için en güvenilir yol olarak gözükmekle birlikte birleşecek şirketin de iyi seçilmesi gerekir (25).

Şirket satın alınmasında şirketin üretim gücünün yanısıra mevcut çalışanları ve ürünün pazar payı elde edilmiş olur (26).

Birleşme veya satın alma türündeki yatırımlarda kazancın en az önce değinilen yeni yatırımlar kadar yüksek olması ana hedeftir. Ancak, bu yatırımların bazı özellikleri olduğundan yeni bir şirketi faaliyete geçirmekten daha cazip gelebilir.

-
- (22) Sara G.ZWART, "*The New Antitrust: An Aerial View of Joint Ventures and Mergers*", THE JOURNAL OF BUSINESS STRATEGY, Vol.7, No.4, Spring 1987, s.72.
- (23) Ölçek ekonomisi, basit bir ifadeyle, aynı girdiyle sağlanan çıktıda artış veya birim başına düşen maliyetin düşürülmesi anlamına gelmektedir.
- (24) Şirket birleşmeleri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Nicholas A.H. STALEY, *Mergers in Modern Business*, Hutchinson of London, 1970, William W ALBERTS and Joel E.SEGALL, *The Corporate Merger*. The University Of Chicago Press, Chicago and London, 1974.
- (25) John M.ROACH (Çev.İnan ÖZALP), "*Küçük Çokuluslu İşletmeler*", Uluslararası İşletmecilik, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F,Ya.No.37,Eskişehir, 1986, s.154.
- (26) Manmohan S.KUMAR, *Growth, Acquisition and Investment*, Cambridge University Press, London, 1984

- Bu şekilde pazara girmek daha az zaman alır. Çünkü, yatırımcı pazarda belli bir yer edinen ve faaliyetine devam eden bir firmaya sahip olur.
- Yatırımcı başka yollarla elde edilmesi mümkün olmayan veya daha maliyetli olan kaynakları elde eder. Bu kaynaklar, işletmecilik bilgisi, teknoloji, işgücü, ürün çeşitliliği ve dağıtım kanalları olabilir.
- Yatırımcının diğer iç ve dış faaliyetleri üzerinde bir etki yaratır. Yeni şirket yatırımcının hedef aldığı ülkedeki diğer çalışmalarıyla, üretim ve pazarlamada entegrasyona doğru ekonomik bir ölçü oluşturmasını sağlar.
- Dış yatırımlar konusunda tecrübesizlik olduğunda yatırımcının başlangıç maliyetleri yüksek olabilir. Bu yüzden yabancı bir şirketin satın alınması yeni birini kurmaktan daha ucuz olur.
- Yatırımcı girdiği bir pazarda rakiplerini eleyebilir veya rakiplerinden önce davranma olanağına kavuşur.

Birleşme veya satın alma şeklindeki DDY'ların bu avantajlarına karşın dezavantajları da vardır (28). DDY'ların dezavantajları belli başlı üç başlık altında toplanabilir.

- İstenilen özelliklere sahip bir yatırımcı bulmak zor olabilir. Ancak, bazı ülkelerde iyi yatırımcı da yeterli olmaz. Yabancı şirket iyi bir görünüm sağlasa bile onunla ilgili güvenilir bilgi edinmek zor olabilir. Zayıf bir bilgi sistemi, farklı standartlarda muhasebe, değiştirilmiş kayıtlar ve şirket sahibinin problemlerini gizlemesi yatırımcının objektif bir değerlendirme yapmasını engeller.

(27) Franklin R.ROOT, *Entry Strategies For Foreign Markets: From Domestic to International Business*, Amacom, New York, 1977, s.6 ; ZWART, s.70.

(28) A.g.e.

- Bazı ülkelerde şirket olarak dışa açılma yatırım yapılan ülke hükümeti tarafından dış yatırım mevzuatları veya etkin önlemlerle engellenebilir (29). Yatırım yapılan ülkelerde yerli sahiplerin yerini yabancı sahiplerin alması (özellikle ekonomik gelişme ve ulusal savunma açısından stratejik sayılan endüstrilerde) yerli kontrol kaybını telafi edecek düzeyde bir ekonomik katkı sağlamaz.

- Satın alınan şirket yerli girişimcilerin tecrübesi dışında bir iş alanına giriyorsa veya ihracat ve lisans anlaşmalarında yer almıyorsa bu durumda sonuç olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Üstelik, yatırımcılar satın aldıkları şirketi kendi isteklerine göre yönetmeye ve kontrole çalıştırmalarında beklenmedik problemlerle karşılaşabilirler.

Bu yatırım şeklinde ortaya çıkan dezavantajları en aza indirmek için dış pazara giriş kararı planlı bir giriş sistemi çerçevesinde verilmelidir. Faaliyet gösterilen ortamlar çeşitli olduğundan, uzun dönemli planlama özellikle bu faaliyetler açısından büyük önem taşır (30). Planlı giriş hedefleri ışığında yöneticilerin yer ve alan açısından yanlış bir şirketi satın alma ihtimalleri daha azdır. Üstelik, sadece pazara girmek için bir şirketin satın alınması ihtimali de olmaz. Planlama sistemi yöneticileri alternatif giriş şekilleriyle karşılaştırma yapmaya zorlar. Bu yüzden girişimciler bu tür yatırımda bulunmadan önce, bu şirketi niçin istedikleri konusunu ve dış pazara girmenin daha iyi alternatif yollarının olup olmadığını incelemelidirler.

3. Uluslararası Ortak Girişimler (Joint Ventures)

Ortak girişimler kelime anlamı olarak iki veya daha fazla birim arasındaki bir ticari uğraş (31) olarak tanımlanır. Ancak, uluslararası ortak girişimlerde ticari işbirliği ticari anlaşma şeklinde ele alınır ve asıl anlam daraltılmış olur.

(29) Bu tür engeller Fransa, Japonya, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerde de görülmektedir.

(30) D.J.CUDDY (Çev. Celil KOPARALI), *Uluslararası Faaliyetlerin Planlanması ve Denetimi*", T.C. Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Ya.No.37, Anadolu Üniversitesi Basınevi, 1986, s.426.

(31) Julian ELLISON, *Joint Ventures in Europe*, Butterworths and Co., London 1991, s.1-2.

Uluslararası ortak girişimler yarı yarıya sahipliği (32) içerdiklerinden diğer ticari işbirliği şekillerinin özel bir türüdürler (33). Özellikle 1980'li yıllarda artış gösteren uluslararası girişimler, benzer amaçları gerçekleştirmek için iki veya daha fazla şirketin yetenek ve varlıklarını birleştirerek kurdukları bir organizasyon şekli (34) olarak tanımlanır.

Uluslararası ortak girişimler sık sık şirket birleşmeleri (evlilikleri) ile karıştırılır. Ancak, uluslararası ortak girişimler de yatırım faaliyetinin devamı konusunda her iki tarafın da istekli olması gerekir. Aksi takdirde bir ortağın üstünlüğü veya ayrılmasıyla yatırım faaliyeti sona erebilir (35). Uluslararası girişimin uzun süre devam edebilmesi için tarafların kararlarını kısa vadeli avantaj ve dezavantajlara göre değil, uzun vadedeki uluslararası stratejilere göre vermeleri gerekir. Çünkü, dış yatırım faaliyeti dış pazarlara giriş, ürün çeşitliliği, dünyaya yayılan geniş bir organizasyon ve dış tanıtım faaliyetleri gibi uzun vadeli faaliyetler bütünü içerir.

Uluslararası ortak girişimler üç şekilde yapılır (36). Birincisi, iki farklı ülkedeki yatırımcının üçüncü bir ülkede birlikte yatırım yapmasıdır. Örneğin, Amerikan petrol şirketi ile İngiliz petrol şirketi Orta Doğu'daki petrol aramaları için bir joint venture oluşturabilirler.

(32) Uluslararası ortak girişimler kural dışı olarak azınlık şeklinde de olabilirler.

Bu durumda yüzde 50'den daha az paya sahip olunur.

(33) Peter J. BUCKLEY, *The Multinational Enterprise: Theory and Applications*, The Macmillan Press Ltd., London, 1989, s. 58.

(34) Carmele Elita SCHILLACI, "Designing Successful Joint Ventures", THE JOURNAL OF BUSINESS STRATEGY, Vol.8. No.2, Fall 1987, s.60.

(35) ROOT, s. 7 ; 170 Amerikan şirketine yönelik olarak yapılan bir araştırmada uluslararası ortak girişimlerin 1/3'ünün dağıtıldığı veya diğer ortak üzerinde Amerikan firmalarının güç artırımına gittikleri görülmüştür. Bu konuda bkz. a.g.e.

(36) CARBAUGH, s.254-255.

İkincisi, ülkeye duyulan özel ilgi nedeniyle bir ortak girişim kurulmasıdır. Örneğin, Amerika'nın Honeywell şirketinin Japonya'da kurduğu Honeywell Bilgi Sistemi Şirketi ile Japonya'nın Mitsubishi Ofis Makinaları Şirketi Japonya'ya bilgi sistem araçlarını satmak amacıyla kurulmuştur.

Üçüncüsü, mahalli hükümetin ortak olduğu Joint Venture'lar kurulabilir. Örneğin Amerika'nın Bechtel Şirketi, eski Batı Almanya'nın Messerschmitt Boelkow-Blom Şirketi ve İran Hükümeti'nin Ulusal İran Şirketi İran'da petrol çıkarmak için İran petrol yatırım şirketini kurmuşlardır.

Uluslararası ortak girişimlerin çeşitli avantajları vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz. Birincisi, yüzde 100 sermaye ile faaliyet göstermenin yabancı ülkenin hükümeti tarafından yasaklandığı (37) ya da yabancıların ülkedeki yatırımları üzerinde hükümet kısıtlamalarının olduğu (38) durumlarda ülke dışı faaliyet gerçekleştirilebilir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde yabancı şirketlere kapıların kapatıldığına sık sık rastlanmaktadır. Ancak, Joint venture türü yatırımlarda, ulusal şirketlerin yabancı şirketlerdeki payı eşit olduğundan daha ılımlı yaklaşmaktadır. Ayrıca, yabancı şirketlerin Joint venture ile yönetim tekniklerini ve know-how'ı da ülkeye getirdiği göz önüne alındığında ilgi daha da artmaktadır. Üstelik, bu tür yatırımlarda yabancı yatırımcı açısından da aşırı politik etki ihtimali azalmış olur.

İkincisi, projeler fazla riskli olduğunda ve maliyetler bir firmanın katlanabileceğinden çok yüksek olduğunda joint venture yatırımları riskin ve maliyetlerin yayılmasını sağlar (39). Büyük bakır ve petrol rezervlerinin çıkarılıp işlenmesi, petrol boru hatlarının döşenmesi ve petrol rafinerilerinin kurulması gibi fazla maliyetli yatırımları için yeterli sermaye ancak büyük şirketler tarafından ortak finansman ile sağlanabilir.

(37) İnan ÖZALP, "*Çok Uluslu İşletmelerin Az Gelişmiş Ülkelerdeki Joint Venture Stratejileri*" Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.V., Haziran 1987, s.9.

(38) CARBAUGH, s.225.

(39) Richard E.CAVES, *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge University Press, London, 1982, s.88.

Üçüncüsü, yatırım için gerekli kapasite ve yetenek eksikliği söz konusu olduğunda yabancı yatırımcı ve mahalli ortak, yeteneklerini ve kaynaklarını Joint Venture için bir araya getireceklerdir. Özellikle, yeni pazarlara uygun ürün farklılaştırmasına gidildiğinde yönetim bilgisi eksikliği iki katına ulaşacaktır. Bu yüzden, yeni pazarlarda rekabet edebilmek için fazla hareketli sektörlerde pazarlamacılık bilgisine sahip yerli ortaklar aranır. Böylece, yerli ortağın yönetim, kaynak, pazarlama ve daha da önemlisi yerli iş ortamı konusundaki bilgisi ile yatırıma katkısı faaliyetin temelini oluştururken yabancı ortağın teknoloji, ticaret markası ve dünya pazarlarına giriş şeklindeki katkısı çoğu kez tamamlayıcı bir nitelik gösterir (40).

Dördüncüsü, Joint Venture türü yatırımlarda aynı sermaye ile daha fazla ülkede üretim tesisi kurulması mümkün olduğundan kıt kaynaklar daha geniş bir alana yayılmış olur.

Joint Venture türü yatırımların bu olumlu yönlerine karşın olumsuz yönleri de vardır. Bu tür yatırımlarda denetim ikiye ayrıldığından, başarı veya başarısızlık, farklı amaçların, kültürlerin ve çalışma şekillerinin birleştirilmesine bağlıdır. Ayrıca, her iki ortak yönetimde eşit söz sahibi olduklarından kararlarda durma noktasına gelinebilir. Farklı ekonomik amaçlar arasında denge sağlandığı zamanlarda ise şirket amacının veya personelinin değişmesi üzücü olabilir (41). Bu yüzden, Joint Venture türü yatırımlarda başarılı olabilmek için yatırım ortağının özenle seçilmesi gerekir. Seçim yaparken, hükümetin veya grupların istekleri yerine ortağın Joint Venture yapacağı toplam katkı göz önüne alınmalıdır.

4. Lisans Anlaşmaları

Az sayıda yüksek teknolojiye sahip firmalar için lisans anlaşmaları yabancı ülkelere girmenin diğer bir yoludur. Lisans anlaşmaları sermaye katılımlarını

(40) A.g.e.

(41) ÖZALP, s.10; CARBAUGH, e.256.

(42) Erdoğan ALKIN, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Ya. No.2389, İstanbul, 1978, s.30.

gerektirmediği gibi riski de azdır (42). Yerli firma, üretim patentini, üretim know How'unu, teklif ücreti karşılığında ticaret markası ve malın dağıtım hakkını yabancı ülkedeki firmaya devreder. Tam bir lisans anlaşması ise ürün ihracı yerine teknoloji ihracının ikame edilmesi anlamına gelir (43). Teknolojinin yabancı ülkeye transfer edilmesiyle söz konusu ürünün o ülkede üretimi sağlanmış olur. Lisans anlaşmalarında lisansı satan (lisansör) ile alıcı arasında bir sözleşme yapılır. Bu satışlarda, alıcı bir kullanım hakkı kazanmış olmaktadır.

Literatürde, genellikle DDY'ların bir türü olarak ele alınmayan lisans anlaşmaları, yabancı ülkelere açılmada ihracat ve DDY'lar arasında özel bir basamak olarak görülür. Yukarıda da değinildiği gibi, daha çok teknoloji ihracı olarak kabul edilen bu anlaşmalar uzun vadede değerlendirildiğinde yatırımın bir hazırlık anlaşması olduğu görülür. Bu yüzden yabancı ülkelerde belli bir yer edinmek amacıyla yapılan lisans anlaşmaları teknik bilgi yatırımı olarak ta kabul edilebilir.

DDY'ların diğer türlerinin lisans anlaşmalarına nazaran bazı üstünlükleri olduğundan çoğu zaman lisans anlaşmaları yerine tercih edilirler. Bu üstünlükler şunlardır (44).

- Şirketler sahip oldukları üstünlüklerin tümünü, bu üstünlüklerin özelliklerinden dolayı, ülke dışındaki üretici firmalara kiralayamaz veya satamaz. Ekonomik ve teknolojik üstünlüklerin yanında dışarıya açılan şirketlerin en önde gelen

(43) Bu konuda bkz. ROOT., s.10; SEYİDOĞLU, s.522; Patentler hükümet tarafından korunan buluşlardır. Patenti alınan bir teknolojinin transferi belli kurallara uymak suretiyle sağlanır. Know-How, bir işin başından sonuna kadar nasıl yapılacağını gösteren teknik bilgi demektir. Marka, üretilen bir malın başkalarının mallarından ayırt edilmesi amacıyla mal veya ambalajına konulan işaretlerdir. Patent know-how ve marka konusunda daha geniş bilgi için bkz. Kazım CANATAN, *Gelişmekte Olan Ülkelere Teknoloji Transferi Semineri*, MPM Ya. No.171, Ankara, 1975, s.25-40.

(44) ŞATIROĞLU, s.

Özellik ve üstünlükleri yönetim, organizasyon ve pazarlama alanlarındaki bilgileridir. Oysa bunların fiziki bir görünümlerinin bulunmaması nedeniyle başkalarına devredilerek kullanılmalarına imkan yoktur. Bu tür yetenekler ancak sahipleri tarafından bizzat kullanılarak üretim faaliyetlerine girebilirler. Yani, yönetim, organizasyon ve pazarlama gibi konulardaki Şirket beceri ve bilgisi bir mal gibi doğrudan pazarlanacak cinsten değildir.

- Şirketin Uluslararası faaliyetlerinde uluslararası rekabetten ileri gelen bir gizlilik ve güven ilkesi zorunludur. Şirketlerin sahip oldukları üstünlüklerin ve özellikle yeni teknik sırların korunması da bunun bir parçasıdır. Teknolojik stnlklerin aslında satın alınması ya da kiralanması mümkündür. Fakat Şirket bu üstünlüğü teknik sır olarak gizli tutup bundan bizzat yararlanmayı tercih edebilir ya da lisans anlaşması yapacağı Şirketlere bu sırların korunması konusunda gvenmeyebilir. Bu yüzden de firma teknik sır ve bilgileri ülke dışında bizzat üretime sokmak ve kazanç sağlamak zorundadır.

- Lisans anlaşması yapma imkanı olduğu halde ülke dışında bu tekniği üretime sokacak yeterli bilgi ve üretim faktörlerine sahip müŐteriler (firmalar) bulunmayabilir. Bu durumda da bu üstünlüğe sahip bir firmanın gerekli bilgi ve uzmanlarla birlikte yurt dışı üretimi bağlı kuruluşları aracılığı ile kendisinin gerçekleŐtirmesi gerekir.

C. ÖZELLİKLERİ

DDY'ler uluslararası sermaye hareketinin özel bir Őeklidir. Ülkenin retim faktörleri stoğunun yanı sıra piyasanın rekabet koşullarını da etkilerler. Dolayısıyla DDD'ları diğer sermaye hareketlerinden ayıran özellikler vardır.

DDY'lar, sermaye hareketi olmakla birlikte giriŐimciliđi ve risk taŐımayı da içine aldığından, sadece işletmelerin kuruluş ve techizatının finansmanı olarak ele alınmaz. GiriŐimcilik rolünden dolayı, işletmecilik bilgisi ve teknik bilgi

bir ülkeden diğerine (45) genellikle tek bir kuruluşun kontrolü altında transfer edilmektedir.(46)

DDY'lar genellikle sanayi sektörüne yöneliktir. Daha çok A ülkesinden B ülkesine sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi sektöründen B ülkesinin X sanayi sektörüne yönelik olarak yapılır. Çoğu DDY'lar özellikle iki sanayi kesimi arasında yatay ve dikey yatırımlar şeklinde olur. Yatay yatırımlarda bir firmanın kendi ülkesinde ürettiği ürün ile bağlı şirket aracılığıyla yabancı bir ülkede ürettiği ürün aynıdır (47). Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete, sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım know-how iş gücü de transfer edilerek, bağlı şirketin ana şirketin üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır. Oligopolistik bir yapıya sahip olan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki ucuz üretim faktörleri ve pazar imkanlarından yararlanmaya çalışan bu şirketin amacı, karlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir (48).

Dikey yatırımlarda ise, yatırım yapılan ülkede yatırım yapan ülkenin ürünlerinin işlenmesi ve satışına yönelik ileriye ve geriye dönük yatırımlar yapılır (49). Yabancı ülkedeki bağlı şirketler esas ülkedeki ana şirket ürünlerinin sadece dağıtım ve satışını yaptıklarında ya da ana firmanın bulunduğu ülkenin pazarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapmak zorunluluğunda kaldıklarında ileriye dönük bir dikey birleşmeyi gerçekleştirmiş olurlar. Sermayeyi içeren, çok daha önemli olan Vergiye dönük dikey birleşmelerde ise yatırım yapılan ülkede çıkarılan ve işlenen ham maddeler ana ülke ve dünya pazarları tarafından kendi üretim ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılır. Bugün Orta Doğu'da petrol çıkarma faaliyetini gösteren gelişmiş ülkelere ait yatırımlar bu tür yatırımlara örnek olarak gösterilebilir.

(45) Richard E. CAVES-Jeffrey A. FRANKEL-Ronald W.JONES, *World Trade and Payment An Introduction*, Foresman and Company, Illinois London, 1990, s. 203.

(46) Mehmet ŞAHİN, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları* Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975, s.26.

(47) CAVES-FRANKEL-JONES, s.203.

(48) ALPAR, s.31.

(49) CAVES-FRANKEL-JONES, s.203

Ülke dışında yatırım yapan ana şirket bağlı şirketin maliyetini elinde bulundurmamakla kalmayıp yönetimi de kontrol altına alır (50). Bağlı şirket de ana şirketin teknolojisini, yönetim bilgisini, ticari sınırlarını, ticaret ünvanını ve üretim araçlarını kullanır. Karşılığında ise kazandığı karları kısmen veya tamamen ana şirkete transfer eder.

Ana şirket yabancı bir ülkede doğrudan yatırım yaparken genellikle döviz transfer eder. Ancak, bazen döviz girişi olmadan da doğrudan yatırım gerçekleştirilebilir. Yabancı sermaye ülkeye üretimde kullanılacak makina, donatım ve üretim araçları şeklinde gelebileceği gibi bazen de döviz veya yatırım malı şeklinde değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar şeklinde de gelebilir (51). Burada herhangi bir piyasa işlemi olmadan kaynaklar yatırım yapan firmanın bir ülkedeki faaliyetinden diğerindeki faaliyetine aktarılmaktadır (52).

Sermaye transferi olmadan yatırımcı mahalli piyasadan borç alarak veya daha önce gerçekleştirilen yatırımlardan sağlanan karlarla da yatırım yapabilir. Burada dikkat edilmesi gereken DDY'ların sermaye hareketi ile değil sermaye oluşumu ile ilgili olduğudur (53).

Özel kişiler yabancı bir ülkede örneğin, bir gayrimenkul olarak doğrudan yatırımında bulunabilirler. Ancak bu tür yatırımların toplam DDY'lar içindeki payı çok azdır. DDY'ların büyük kısmı belli bir merkezden yönetilen ve aynı anda çeşitli dünya ülkelerinde üretimde bulunan büyük firmalar tarafından yapılmaktadır. Bu firmalara ise çokuluslu şirketler denilmektedir (54).

Bu özelliklere göre, DDY'ların sistematik görünümü Şekil 1'de özetlenmektedir.

(50) Kontrol konusunda geniş bilgi için bkz. bu çalışma s. 9. DUNNING, *Studies...*, s.5.

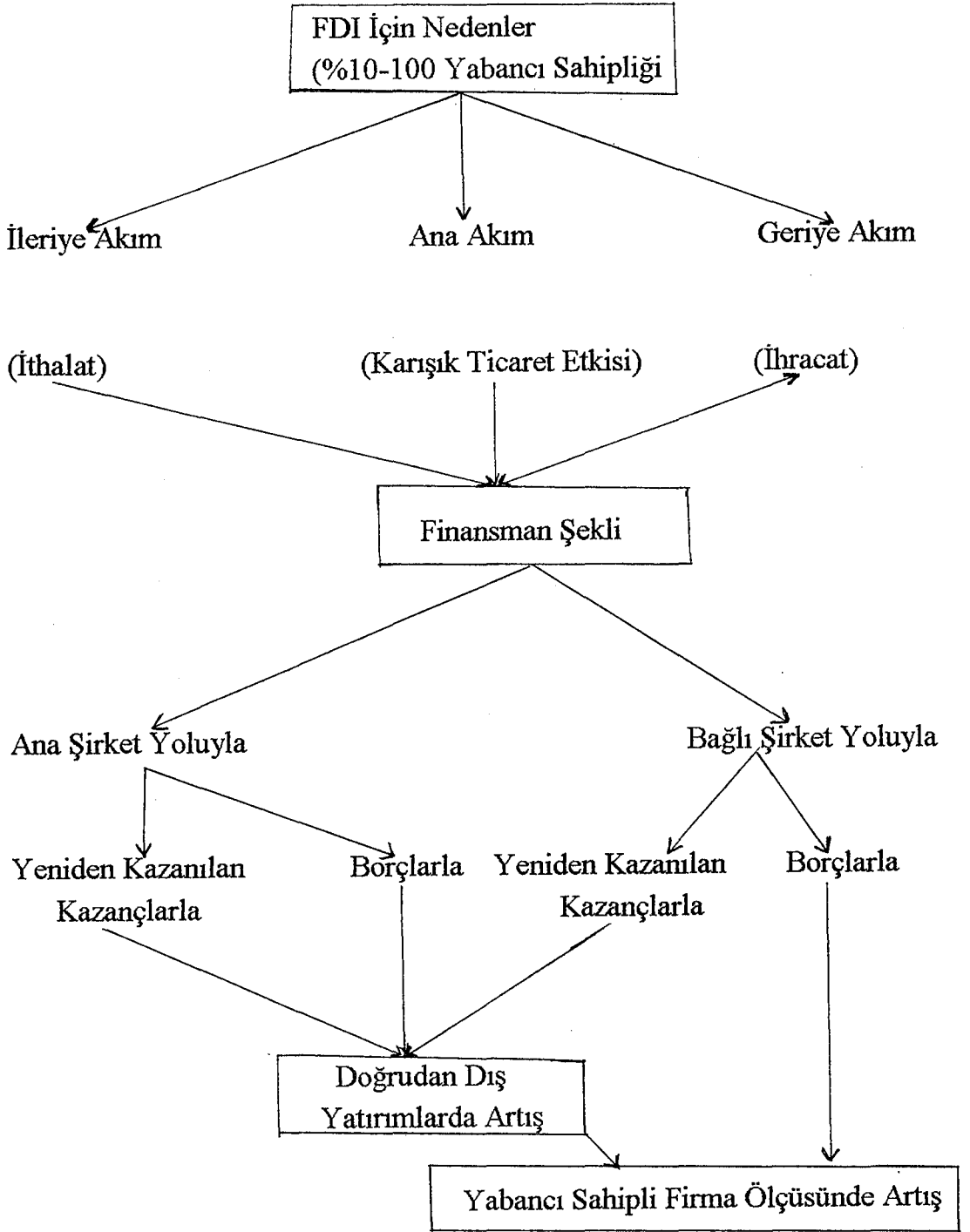
(51) ŞAHİN, S.26.

(52) KARLUK, *Yabancı...*, s.15.

(53) Jack N.BEHRMAN, *Promoting Free World Economic Development Through Investment*", AMERICAN ECONOMIC REVIEW, Vol.50, No.2, May.1960, s.271-281.

(54) Bkz.:SEYİDOĞLU, s.519.

Şekil:1- DDY'ların Sistematik Görünümü

II. DDY TEORİLERİ

DDY'ları açıklamaya yönelik çok sayıda teorik çalışma yapılmıştır (55). 1960'lardan önce klasik ve neoklasik dış ticaret teorisinin sermaye hareketi ve yatırım olarak düşünülen DDY'ları açıklamada yetersiz kaldığı görülünce iktisatçılar yeni teorik modeller geliştirmeye başlamışlardır. En fazla teorik çalışmanın yapıldığı 1960-1970 yılları arasında bu tür yatırımlar firma teorisi ve endüstriyel organizasyon teorisi ile açıklanma olanağı bulmuştur.

A. DIŞ TİCARET TEORİSİ

1. Klasik ve Neo-Klasik Yaklaşım

Klasik ve Neo-Klasik teorinin günün koşullarını açıklamada geri kaldığı ileri sürülür. Teori ve uygulama arasındaki bu mesafe uluslararası sermaye hareketlerinde daha çok görülür. Gerçekten, uluslararası sermaye hareketi olarak DDY'ları klasik dış ticaret teorisinin varsayımları içinde açıklamak olanaksızdır (56). Çünkü, her ülkede üretim fonksiyonlarının ve talep eğiliminin özdeş olduğunu, üretim faktörlerinin ülke içinde hareketli fakat ülkeler arasında hareketsiz olduğunu ve üretimin sabit maliyetlerle gerçekleştiğini varsayan teori günümüz dünyasındaki uluslararası sermaye hareketini ve uluslararası üretimi açıklayamaz (57).

Uluslararası ticareti faktör yoğunlukları kriterlerine göre açıklayan neo-klasik kuram, üretim faktörleri fiyatlarının belli varsayımlar altında, gelişen dış

-
- (55) Bu konudaki teorik çalışmaların özeti için bkz. Jean J.BODDEWYN, *"Theories of Foreign Direct Investment and Divestment: A Classificatory Note"* MANEGEMENT INTERNATIONAL REVIEW, Vol.25, Iss.1, First Quarter 1985, s.59.
- (56) Rangar NURKSE, *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Oxford, 1953, s.120.
- (57) Klasik dış ticaret teorisinin varsayımları için bkz. KARLUK, *Uluslararası..*, s. 12-15.

ticaretle birlikte eşitlenme eğilimi içine gireceğini ve böylece mal ticaretinin faktör hareketliliğinin yerini alacağını göstermiştir. Bu kiritere göre, her ülke kendisinde bol olan üretim faktörünü daha çok kullandığı malın üretiminde ihtisaslaşır ve bu malı ihraç eder. İhracat, bu malın üretiminde kullanılan faktörlere olan talebi artırır. Diğer taraftan, ülkede nisbi olarak daha az bulunan faktörleri kullanarak , üretilen mallar dışarıdan ihraç edilir ve dolayısıyla bu malların üretiminde kullanılan faktörler ülke içinde daha az kıt duruma gelir. İhracat ile ülke içinde bol olan üretim faktörüne talep artacağı için onun fiyatında bir yükselme görülür. Diğer taraftan ithalat ile ülke içinde kıt ve pahalı olan faktöre talep azalacağı için fiyatında bir düşme olur. Böylece, dış ticaret, ülkelerin bol olarak sahip oldukları faktörün fiyatını yükseltirken kıt olan faktörün fiyatını düşürerek ülkeler arasında nisbi olarak faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açar. Belli varsayımlar altında faktör fiyatları eşitliğine yönelik bu hareket, normal olarak faktör fiyatlarında tam bir eşitlik sağlanıncaya kadar devam eder (58).

Üretim faktörleri fiyatlarındaki değişimler arz şartlarını etkileyeceğinden, üretim faktörleri fiyatlarında mutlak bir eşitlemenin meydana gelmeyeceğini kabul eden Bertil OHLİN (59) uluslararası sermaye hareketine ilk kez değinen iktisatçıdır. OHLİN, uluslararası ticaret ile üretim faktörlerinin hareketleri arasındaki ilişkiye değinmiştir (60). Ancak, çalışması yayınlandığı sırada, üretim faktörlerinin uluslararası hareketsiz olduğunu varsayan klasik teori geçerliliğini sürdürdüğünden dikkate alınmamıştır. Teoriye katkısı daha sonraki yıllarda farkedilebilmiştir (61). Böylece, faktör yoğunluğu kriterinde de uluslararası sermaye hareketlerine yer verilmemektedir. Kriterin, tam rekabet ve tam istihdam şartları altında ülkeler arasında teknoloji alışverişinin ve dış ticarete kısıtlayıcı tedbirlerin bulunmayışı varsayımlarına dayanması sermayenin uluslararası hareketinin bu çerçevede ele alınmasını olanaksız hale getirmektedir.

(58) Faktör yoğunluğu teorisi konusunda daha geniş bilgi için bkz.: KARLUK, *Uluslararası...*, s.34-49; SEYİDOĞLU, s.57-70.

(59) ALPAR, s.56.

(60) NURKSE, s.121.

(61) OHLİN'in teorik katkısı daha sonra R.E.BALDWIN tarafından ele alınmıştır. Bkz.: Robert E.BALDWIN, "*International Trade in Inputs and Outputs*", AMERICAN ECONOMIC REVIEW, May, 1970, s. 430.

Faktör yoğunluğu kriterine dayanarak DDY'lara kısmen açıklama getiren P. SAMUELSON'a göre DDY'lar ancak doğal bir kaynağın işlenmesi amacı ile meydana gelmekte, bunun dışında uluslararası ticaret her ülkede faktör fiyatlarını eşitlemektedir (62) Ancak günümüz ekonomik koşullarında DDY'ların doğal kaynakları işlemek amacıyla genellikle az gelişmiş ülkelere yönelik olmadığı, gelişmiş ülkelere ve özellikle de endüstri kesimine yöneldiği göz önüne alındığında SAMUELSON'un görüşü DDY'ları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Günümüzde Amerika ve Japonya'nın karşılıklı DDY'ları bunun en canlı örneğini teşkil eder.

2. Üretim Dönemleri Yaklaşımı

Klasik ve Neo-Klasik dış ticaret teorisinin sermaye hareketini ve DDY'ları açıklamada yetersiz kalması, bu konuda yeni teorik çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. VERNON'un 1966 yılındaki üretim dönemleri teorisi, üzerinde en çok durulan konular arasındadır. Bu teori, bir DDY teorisi olmadığı gibi üretim sahipliğini de açıklamaz. Ancak, uluslararasılaşma sürecini gösteren bir teori olması bakımından gereklidir.

Hem arzı hem de talebi dikkate alan bu yaklaşım bir aşama teorisidir (63). Bu teoriye göre, yeni teknolojileri içeren malların üretimine, yeni tekniklere veya ürünlere uygun teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerde başlanarak, daha sonra diğer ülkelere aktarılır (64).

(62) P.A.SAMUELSON, "*Price of Factors and Goods in General Equilibrium*" REVIEW OF ECONOMICS AND STATISTICS, Vol.54,1953-54,s.20.

(63) BODWEYN, s.59.

(64) BUCKLEY, s.9. ;VERNON'a göre, gelişmiş ülke A.B.D.'dir. En yüksek kişi başına sermaye gelirin ve işgücü maliyetine sahip olan A.B.D. emek tasarruf edici ve yüksek gelir getiren ürünler konusunda gelişmiş ülkelere önderlik eder. Yeni ürünler araştırmayı gerektirdiğinden Amerikan endüstrisi araştırma yoğundur. Sermaye ve emek açısından da sermaye yoğundur. Bu yüzden A.B.D. gelir ve zevklerin çeşitlenmesi yönünden kendisinden daha geride olan diğer gelişmiş ülkelere bu teknoloji yoğun malları ihraç eder. Bu konuda bkz. Jeremy CLEGG, *Multinational Enterprise and World Competition*, The Macmillan Press, Hampshire, England, 1987, s.24

Pazara adapte olmak amacıyla, firma malın ilk üretiminden standardize olmasına kadar geçen süreçte aşama aşama hareket eder. Yeni bir teknolojiyi içeren ürünün ortaya atılmasıyla başlayan süreç, ihracat, doğrudan dış pazarlama ve hizmetle devam ederek imalat faaliyetinin ülke dışında kurulmasıyla sona erer (65).

Yeni bir malı üreten ve pazarlayan şirket, kullandığı teknolojinin diğer şirketler tarafından bilinmeyişi ve yeni mala karşı özellikle yüksek gelir gruplarında talebin fiyat esnekliğinin az olması nedeniyle, başlangıçta piyasada tekeli bir güce sahip olacak ve üretimin ilk dönemi olarak tanımlanan bu dönemde daha çok yerli pazarlar için üretimde bulunacaktır (66). Başlangıçta üretimin yalnızca iç pazarlara dönük olmasının nedenleri ise, dış pazarlara nazaran ulaştırma masraflarının düşüklüğü, piyasa hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması ve yeterli iç talebin varlığıdır.

Ancak, belli bir süre sonra, malın üretiminde kullanılan yeni teknolojinin diğer üreticiler tarafından taklit edilmesi ile malı ilk üreten firmanın tekeli gücü kaybolacaktır. Bu dönem ise üretimin olgunlaşma dönemi olarak tanımlanabilir (67).

Bu dönemde, bir yandan malın üretim teknolojisinin yerleşmesi nedeniyle üretim sürecinde istikrar sağlanırken, diğer yandan da, tüketicilerin mal ve piyasa hakkındaki bilgilerinin gelişmesi sonucu talebin fiyat esnekliği yükselir.

Üretimi ilk gerçekleştiren ve onu yakından izleyen diğer firmalar bu kez ihracat yoluyla yeni pazarlar elde etmeye çalışacaklardır. Bu yeni pazarların ilk önce-leri, malın ilk piyasaya sürüldüğü ülke ile aynı gelir düzeyine ve tüketim zevkine sahip ülkelerde bulunması doğaldır (68).

(65) Harvey A.PONIACHEK, *Direct Foreign Investment in the United States*, D.C.Heath and Company, Toronto, 1986, s.10.

(66) Vernon REYMOND, "*International Investment and International Trade in the Product Cycle*" THE QUARTERLY JOURNAL ECONOMICS, Vol.80, No.2, 1966, s.190.

(67) CALVET, s.48.

(68) W.GRUBER-D.MEHTA-R.VERNON, "*The R and D Factor in International Trade and international Investment of United States Industries*" JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY, Feb. 1967.

Ancak, kısa bir süre sonra dış pazarlarda talebin yeterli bir düzeye ulaşması sonucu, bu kez de ihracat yerine dolaysız yatırımlar yoluyla mevcut pazarların elde tutulmasına çalışılacaktır. Yeni teknolojinin ithalatçı ülke firmaları tarafından taklit edilmesi olasılığı, yabancı pazar şartlarına ve yöresel tüketici grupların zevklerine daha uygun üretimde bulunarak pazarların genişletilmek istenmesi ve nihayet ithalatçı ülkenin çeşitli gümrük politikası tedbirleri ile ithalatı kısıma tehlikesi büyük şirketi ihracat yerine yabancı ülkede kendisine bağlı yavru şirketler kurarak dolaysız yatırıma yönelten nedenler olarak ifade edilebilir.

Üçüncü dönem, üretimin ve teknolojinin standardize olduğu dönemdir. Bu dönemde, malın üretim ve teknolojisi tamamen standardize olduğundan, üretime ilk başlayan firmanın, artık mal farklılaştırması yoluyla diğer firmaların rekabetini önlemesi, yani oligopolistik davranışlara girmesi olanaksızdır. Malın benzerleri hemen hemen aynı teknoloji ile bütün firmalar tarafından üretilmektedir.

Bu dönemde daha geniş pazarlar elde etmek için başvurulacak tek rekabet yolu, malı daha ucuza üretebilmek, başka bir deyişle, fiyatlarını düşürmektir. Bu nedenle, üretimin tümü veya işgücünün yoğun olduğu üretim aşamaları, az gelişmiş ülkelerdeki ucuz iş gücünden yararlanmak için, dolaysız yatırımlar yoluyla bu ülkelere kaydırılacaktır (69).

İhracata yönelik yabancı şirket yatırımlarını açıklayan bu modelin, iç pazarlara yönelik üretimleri açıklamada pek geçerli olabileceği söylenemez. Bugün bir çok ürün daha başlangıçta farklı ülkelerin pazar şartlarına ve zevklerine göre geliştirilmektedir. Yani, her mal uluslararası piyasalarda VERNON'un belirttiği aşamaları geçirmektedir. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerdeki tüketim tercihleri ve zevkleri gelişmiş ülkelere göre önemli bir farklılık göstermeyeceğinden, yeni bir malın üretimine gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde birlikte başlanması mümkündür.

(69) Üretim dönemleri teorisi teknolojik yeniliklerin yapılmasında vasıflı işgücünün nisbi olarak yoğun olduğu ülkelerde teknolojik mal üretiminde uzmanlaşma ve dış ticarete açılmayı öngördüğünden faktör yoğunluğu teorisi ile yaklaşık benzer sonuca ulaşırlar. Bu konuda bkz.: S.HIRSCH, "*Product Cycle Model*", OXFORD BULLETIN OF ECONOMICS AND STATISTICS, November, 1975.

VERNON, yeni bir ürünün uluslararası pazarlarda üretilmesinde geçireceği aşamaları belirlenmesine karşın , bu aşamalara zaman bakımından bir kesinlik kazandırmamıştır.

Model, teknoloji faktörünün yoğun olduğu imalat endüstrisini kapsamaktadır. Oysa, petrol, maden, tarım, bankacılık ve sigorta gibi alanlarda da yatırım yapılmaktadır. Bu yüzden model konuya ancak kısmi bir açıklama getirmektedir.

B. YER TEORİSİ

Yer teorisi konusunda gerek ölçüme dayalı gerekse sadece düşünce olarak kalan çok sayıda çalışma yapılmakla birlikte tek bir yaklaşım bulmak güçtür. Yatırımın arz yönüne ve maliyet koşullarına yönelmesi nedeniyle dış ticaret teorisine benzetilebilen bu teori, ticari politikadan çok ulaşım maliyetleri üzerinde durduğundan ayrı bir teori olarak ele alınır (70).

Yatırım yapılacak yerin seçimi, firmanın karlılığını, ayakta kalmasını ve gelişimin etkilediğinden en önemli ve karmaşık kararlardan birisidir. Bu yüzden de yer seçiminin dikkatle yapılması gerekir. Ayrıca bu seçim kararını etkileyen çeşitli faktörler vardır. İş gücü, taşıma, yasal düzenlemeler, bölge hükümetinin durumu, yerel teşvikler, kaynaklara ve tüketicilere yakınlık bu faktörlerin en önemlileri arasında yer alır (71). Yere göre değişen bu faktörler, şirketin karı ve başarısı üzerinde önemli etkiler yaratır. Maliyetlerin çeşitli olması ise şirketin rekabet durumunu farklılaştırır.

Son yıllarda firmanın finans, pazarlama ve araştırma geliştirme faaliyetleri üzerinde yer seçiminin etkisi incelenirken daha çok bilgi akımı ve iletişim maliyetlerine göre bölgeler arasında kurulan bağlantılara değinilmektedir. Bu tür tecrübe ve bilgi akımının firma faaliyetleri (72) ile ilgisi aşağıda Şekil-2'de gösterilmiştir.

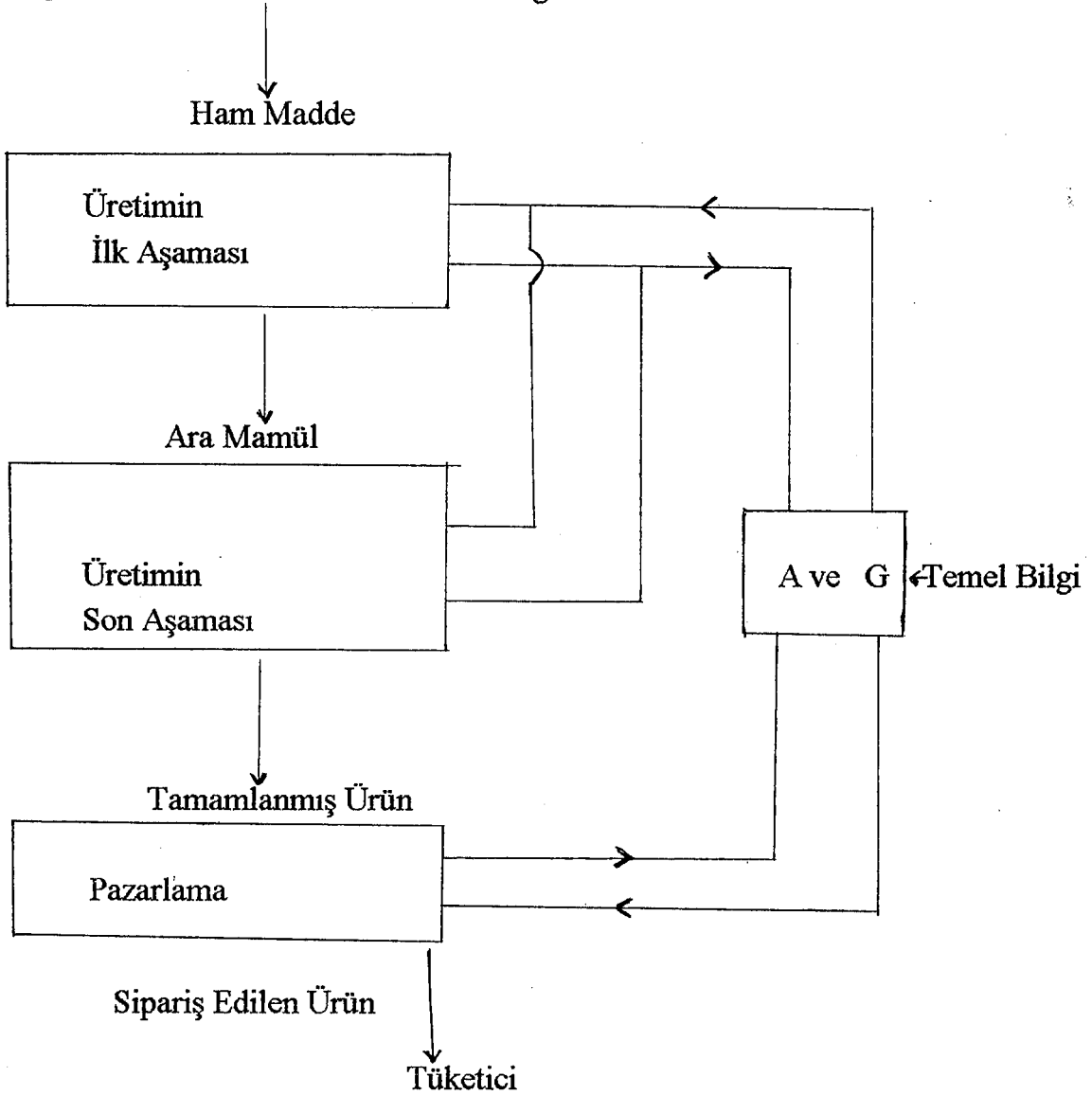
(70) BODEWYN, s.59.

(71) PONIACHEK, s.10.

(72) Firma faaliyetlerinden sadece araştırma ve geliştirme (A-G) alınmıştır.

Diğer finans ve pazarlama faaliyetlerinin (A-G) ile bağlantılı olduğu göz önüne alınmıştır.

Şekil: 2- Uluslararası Firmalarda Bilgi Akımı

NOT:

- Üretim aşamasının başarısı ara mamüllerin akımı ile bağlantılıdır.
- Üretim ve pazarlama dağıtım için hazır tamamlanmış ürünlerin akımı ile bağlantılıdır.
- Üretim ve pazarlama bir yandan A ve G diğer yandan bilgi ve tecrübenin iki yönlü akımı ile bağlantılıdır.

KAYNAK: BUCKLEY, s.17.

Görüldüğü gibi bu tür akımlarda beceri ve bilgi çok hızlı bir oranda dağılıp değiştiğinden faaliyetin merkezileşmesi zordur. Bu yüzden faaliyetin uluslararasıdaki yeri konusunda ticarete konu olmayan farklı fiyatlardan özellikle işgücünden maksimum fayda sağlanır. Yer teorisi, yer seçiminin önemi nedeniyle üzerinde durulan bir konu olmasına rağmen diğer DDY teorileriyle, özellikle de endüstriyel organizasyon teorisiyle (73) bütünlük oluşturamamıştır (74). Bu yüzden, bu teorinin DDY teorisini açıklamada beklentileri tamamiyle karşıladığı söylenemez.

C. SERMAYE HAREKETİ TEORİSİ

Klasik uluslararası sermaye hareketi yaklaşımına göre faiz oranlarının ülkeler arasında farklı olması sermayenin ülkeler arası hareketini etkilerken, bu hareket sonucu ortaya çıkan yenisermaye dağılımı da faiz oranlarını etkileyecektir (75). Sermayenin faiz oranlarına göre ülkeler arasındaki hareketi faiz getirisinin düşük olduğu ülkelere yüksek olduğu ülkelere doğru olacaktır. Bu yaklaşıma göre, ülkeler geliştikçe sermaye bollaşmaktadır ve sermayenin bedeli olan faiz haddi de buna paralel olarak düşmektedir. Böylece, sermayesi bol olan ülkelere sermaye yatırımı ile elde edilen gelir ya da kar, yatırım stokları arttıkça azalan bir seyir göstermektedir. Buna karşılık sermayenin nispeten kıt olduğu ülkelere, yatırım sistemi oldukça yüksek bir net kar getirmektedir. Bu ülkelere sermaye kıt olduğu için ona ödenen faiz de yüksektir. Bunun sonucu olarak da, sermayenin net karlılığının azalmaya başladığı gelişmiş ülkelere sermayenin yüksek kar getirdiği ülkelere doğru bir sermaye akımı doğar.

(73) Endüstriyel organizasyon teorisi konusunda bkz.: bu çalışma s.

(74) John DUNNING, bu konudaki fikirlerini 1979 yılında yaptığı çalışmalarda açıklamıştır. Bkz.: BUCKLEY, s.16.

(75) E.J.FLOYD. "*International Capital Movement and Monetary Equilibrium*", AMERICAN ECONOMIC REVIEW, Vol.59, No.4 1969, s.472

Klasik yaklaşım DDY dışındaki diğer uluslararası sermaye hareketleri olan, hisse senedi ve tahvil ihracı, tanınmış hisse senedi ve tahvillerin sermaye piyasalarında alınıp satılması ve çeşitli kısa vadeli kredi araçları ve şekillerini açıklamaktadır. DDY'ları açıklamada ise yetersiz kalmaktadır.

DDY'larda yabancı ülkeye sermaye ile birlikte işletmecilik bilgisi, teknoloji, işgücü gittiğinden, ayrıca yabancı ülkede yapılan yatırım üzerinde sermaye sahibinin kontrol yetkisi bulunduğundan diğer uluslararası sermaye hareketi türlerinden ayrılır (76). Uluslararası sermaye hareketlerinin DDY'ları açıklayamayacağı ilk kez Hymer tarafından öne sürülmüştür (77). Hymer, DDY'lar şeklinde yabancı ülkelere akan sermayeyi ülkeler arasındaki faiz farkının değil, firmaların kar ve yeni piyasalar elde etme çabalarının etkilediğini belirtmiştir. Buna göre, firma yatırımları karın düşük olduğu ülkelere yüksek olduğu ülkelere doğru hareket edecektir (78). Bu şekildeki uluslararası sermaye hareketi ile firmanın elde ettiği kar sermaye arbitrajı olarak tanımlanmıştır (79).

Uluslararası sermaye hareketi olarak ele alınan DDY'ların diğer uluslararası sermaye hareketlerinden ayrılan tarafları (80) yanında diğer farklı bir yönü de bu tür yatırımların genellikle karşılıklı olarak yapılmasıdır (81).

- (76) Stephen J.KOBRIN-Donald R.LESSARD. *"Large Scale Direct OPEC Investment in Industrialized Countries and, the Theory of Foreign Direct Investment-A Contradiction?"* WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV, Band, 112, Heft.4, 1976, s.662.
- (77) John H.DUNNING and Allan M.RUGMAN, *"In Honor of Stephen H.Hymer: The First Quarter Century of the Theory of Foreign Direct Investment"*, THE AMERICAN ECONOMIC REVIEW, Vol.75, No.2, May. 1985, s.24
- (78) Kenan BULUTOĞLU, *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970, s.24.
- (79) Sermaye arbitrajında, büyük firmalar sermayenin marjinal produktivitenin kendi ülkelerinde düşük olduğunda sermayeyi marjinal produktivitesi yüksek olduğu yabancı ülkelere bağlı şirketlerine aktaracaklardır. Bu konuda bkz.: David J.TEECE, *"Multinational enterprise, Internal Governance, and Industrial Organization"*, THE ECONOMIC REVIEW Vol, 75, No.2, May 1985, s.233.
- (80) Farklar konusunda bkz.:Bu çalışma s.9-12.
- (81) Robert Z.ALİBER, *"A Theory of Direct Foreign Investment"* Charles P. KINDLEBERGER (ed), The International Corporation içinde, The M.I.T. Press, 1970, s.18.

Yani Türk Firmaları Almanya'da yatırım yaparken, Alman firmaları da Türkiye' de yatırım yapmaktadır. Diğer uluslararası sermaye hareketlerinde ise, sermaye düşük faiz bölgelerinden yüksek faiz bölgelerine doğru tek yönlü olarak meydana gelmektedir. Bu yüzden DDY'ları sadece bir uluslararası sermaye hareketi olarak ele alan teori aradaki bu farkı açıklayamamaktadır.

Böylece, DDY'lar temelde bir uluslararası sermaye hareketi olmakla birlikte, onun dışında ve ondan daha fazla bir oluşumdur.

D. FİRMA TEORİSİ

DDY'ları açıklamaya yönelik diğer bir teori firma büyümesine yöneliktir ve konuyu piyasa etkisi ve sermayenin firmaya maliyeti yaklaşımına göre açıklamaktadır (82).

Piyasa etkisi yaklaşımında, firmanın DDY'larında kar yerine piyasalar belirleyici olmaktadır. Buna göre, firma piyasaların büyüme ve gelişmelerine paralel olarak sürekli gelişme gösterecek ve yatırım kararlarını kısa dönemli belli bir kar ilkesine göre belirlemeyecektir (83). Eğer firma piyasada belirli satış hacmini gerçekleştirebileceğine inanırsa yabancı bir ülkede yatırım yapmaktan kaçınmayacaktır. Çünkü, elde edilecek olan kar yapılan yatırım ile karşılanacaktır. Buna göre, piyasa büyüdükçe firmada piyasayı izleyerek büyümek zorundadır. Piyasa büyüdüğü halde firma büyümezse veya ödemeler dengesi sınırlamaları gibi ülke dışından büyümesine engeller getirilirse rakip firmalar tarafından piyasalardan silinecektir. Ancak, firmaların piyasayı izlemek zorunda oldukları ve bu yüzden de büyüdükleri görüşü genel kabul görse bile firmaların temel amaçları kar maksimizasyonu amacına ulaşmaktır (84). Fakat, artan yatırımlar da uzun vadede satışlardan elde edilen karlarla finanse edildiğinden, firmaların büyümeleri ile uzun vadeli kar maksimizasyonu arasında özdeşlik söz konusudur (85).

(82) Charles P.KINDLEBERGER, American Business Abroad (Six Lectures on Direct Investment, Lale University Press Ltd., London, 1969, s. 7.

(83) E.T.PENROSE, "Foreign Investment and the Growth of the Firm", ECONOMIC JOURNAL, Vol.66, Jane 1956, s.220-235.

(84) KINDLEBERGER, American..., s.7-8.

(85) PENROSE, s.220-235.

Sermayenin firmaya maliyeti yaklaşımına göre, karların firmada alıkonulması borç almaktan veya yeni hisse senedi çıkarmaktan daha ucuz bir sermayedir. Bu yüzden firma karlarını dağıtmak yerine yeniden yatırmalı ve önce ülke içinde daha sonra ülke dışında büyümelidir. Fakat, DDY sadece karları daha iyi kullanmak amacı ile yapılmamaktadır. aynı zamanda, sorumluluk altına girmeyi ve risk üstlenmeyi de içerir. Amaç, sadece karların yeniden yatırılması olsaydı firma bunu diğer uluslararası sermaye akımları şeklinde de yapabilirdi.

Firma büyümesi yaklaşımında firma yöneticilerine ve fonksiyonlarına da önem verilmektedir. Çünkü DDY'lar risk içerdiklerinden ve etkili karar vermek için bilgi akımı gerekli olduğundan yönetim ağırlıklı bir faaliyettir (86). Gerçekten de firmalar zaman içinde bir değişim sürecinden geçmiş ve firma sahipliği ile yönetim ve kontrol birbirinden ayrılmıştır. Böylece, uzun dönem kararları, yatırım, büyüme ve fonların tahsisi üst düzey yöneticiler tarafından yapılmaktadır. Bu yüzden firmaların büyümesi ve dış yatırımlara girişmesi üst düzey yöneticilerinin yönetim bilgi ve yetenekleri ile yakından ilgilidir (87). İç ve dış faktörlerin firmanın büyümesi açısından değerlendirilmesi araştırma ve geliştirme birimlerinin kurulması ve reklam ve pazarlama faaliyetleriyle şirket satışlarının artırılması yönetimin başarısının bir sonucudur.

Firma büyümesi teorisi, DDY'ları açıklamada tutarlı sonuçlara ulaşmasına karşın bir kaç yönden eleştirilmiştir (88).

Yaklaşım, genellikle iç finansman kaynaklarına başvurmak suretiyle ulaşılan bir büyüme ve genişlemeyi açıklamaya yöneliktir. Bu firmanın yurt dışındaki ekonomik ve ticari faaliyetlerinin sadece bir alternatifidir. Eğer bağlı şirketler ana şirket fonları ve iç borçlarla finanse edilemiyorsa, yatırım yapılan ülkenin imkanlarından ve uluslararası finans kurum ya da kuruluşlardan yararlanamıyorsa firma büyümesi yaklaşımı kapsamlı açıklamalar getirememektedir.

(86) BUCKLEY, s.27.

(87) A.g.e.

(88) Nuri YILDIRIM, *Uluslararası Şirketler*, Cem Yayınevi 1979, s.28.

Diğer taraftan, yaklaşımda sınırları belirsiz bir piyasa genişliğinden söz edil-mekte ve genişlemeye bağlı olarak firmanın da üretim ve satış hacmini büyüteceği, uluslararası düzeye yükselteceği varsayılmaktadır. Mal ve ülke çeşitlendirmesine, riskin dağıtılmasına yönelik faaliyetlere ve yönetici kadroya da modelde yer verilmesi ise gerçekçi bir yaklaşımdır.

Böylece, firmanın büyüme teorisi yoluyla DDY'ları tam olarak açıklamak mümkün olmamaktadır.

E. ENDÜSTRİYEL ORGANİZASYON TEORİSİ

Yukarıda ele alınan teoriler DDY'ları değişik yönlerden ele almakla birlikte konuyu bütünüyle açıklayamamıştır.

DDY teorisine yönelik ilk kapsamlı çalışma Stephen H.HYMER tarafından yapılmıştır. Ancak, çalışmanın yayınlanması gecikince HYMER'in ileri sürdüğü endüstriyel organizasyon teorisi ilk kez C. KINDLEBERGER tarafından ele alınıp tanıtılmıştır (89). Bu yüzden endüstriyel organizasyon teorisine HYMER-KINDLEBERGER modeli de denilmektedir.

KINDLEBERGER Dünyada tam rekabet ortamında DDY'ların yapılamaya-cağını ileri sürerek konuyu neoklasik yaklaşımın mükemmel rekabet modeli açısından ele almaktadır. Buna göre, bütün piyasalar en iyi şekilde çalıştığında; üretim ve pazarlamada dışsal ekonomiler olmadığında, bilgi eksikliği ile ticaret ve

(89) Haruo HORAGUCHI-Brian TOYNE, *Setting the Record Straight: HYMER Inernalization Theory and Transaction Cost Economics* , JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.21, 1ss.2, Third Quarter 1990, s.488; HYMER'in endüstriyel organizasyon teorisinden sonra DUNNING (1979, 1980, 1981) yansıma teorisini RUGMAN (1980, 1982) ise uluslararasılaşma teorisini geliştirmişlerdir. Ancak, MACLAIN ve KINDLEBERGER öncülüğünde bu yeni teorinin temelde HYMER'in teorisine dayandığı ve sadece isim farklılığı olduğu ortaya konulmuştur.

rekabette engeller olmadığında, uluslararası çerçevede sadece uluslararası ticaret yapılacaktır (90). Modelin dayanağı aksak rekabet ilk kez HYMER tarafından ileri sürüldüğünde tartışılmaksızın kabul edilmiştir. Buna göre, yabancı firmalara nazaran daha fazla bilgiye sahip olan yerli firmaların DDY'larını iki koşul açıklayabilecektir.

Birinci koşul, yabancı ülkede yatırım yapan firmanın kendi ülkesinde kazandığından daha fazla kazanmasıdır. Çünkü, firma karar merkezinden uzakta ve yabancı ortamda faaliyet gösterdiğinden ilave bazı masrafları ve riskleri üstlenmektedir. Bu yüzden yabancı ülkede kendi ülkesine göre daha fazla kazanç gerekli olmasına karşın yeterli değildir. Yatırım yaptığı piyasadaki yerli firmalardan da daha fazla kazanması gerekmektedir (91). Bunun için de DDY yapan firmanın yatırım yaptığı ülkedeki rakiplerine nazaran bir avantajı olmalıdır (92). Aksi takdirde karar merkezine yakınlık ve kendi ortamlarında bulunmaları nedeniyle daha ucuza faaliyet gösteren yerli rakip firmalar, yeni giren yabancı firmayı piyasa dışı bırakacaklardır.

İkinci koşul, DDY yapacak olan firmanın avantajını kullanabileceği aksak bir piyasanın olmasıdır. Girilen piyasada teknoloji, işletmecilik bilgisi, işgücü becerisi ve diğer girdiler konusunda aksak rekabet yerine tam rekabet piyasası geçerli ise, yabancı piyasadaki üretim oradaki yerli firmalar tarafından yürütülecektir (93).

(90) A.L.CALVET, "A Synthesis of Foreign Direct Investment Theories and Theories of the Multinational Firm", JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Spring/summer 1981, s.43; Bu konuda Heckscher-Ohlin'in uluslararası ticaret teorisi esas alınmıştır. Buna göre mal ticareti üretim faktörlerinin hareketsiz olduğu bir dünyada faktör fiyatlarını eşitleyecektir.

(91) KOBRIN-LESSARO,s.661.

(92) EELLS, s.126.

(93) KINDLEBERGER, *American...*, s.13.

Çünkü bu durumda yerli firmalar, yabancı firmaların sahip oldukları avantajları uluslararası piyasadan satın alabileceklerdir. Yerli firmadan da karar merkezine yakınlık nedeniyle yabancı firmalara üstün olduklarından, üretim tamamıyla yerli firmalar tarafından yapılacak ve DDY olmayacaktır.

Endüstriyel organizasyon teorisinde DDY yapacak olan firmanın sahip olduğu avantajlar çeşitli başlıklar altında toplanmıştır.

1. Mal ve Faktör Piyasasında Aksak Rekabet Olması

KINDLEBERGER aksak rekabet piyasasının DDY'ların nedeni olduğunu ileri sürerek, piyasa aksaklıklarını dört grupta sınıflandırmıştır. Bunlar, piyasa dengesizliği, devlete yönelik aksaklıklar, piyasa yapısındaki aksaklıklar ve piyasa başarısındaki aksaklıklardır (94).

a. Piyasa Dengesizliği.

Mükemmel ekonomi ve tam rekabet düşüncesi fiyatların her yerde arz ve talep dengesine göre oluşacağı varsayımını gerekli kılar (95). DDY'lar dünya piyasalarındaki bölüşüm ve geri dönüş oranının uluslararası eşit olmayışından doğar. Piyasada dengesizlik oluştuğunda dış yatırım akımı istikrar sağlanıncaya kadar devam edecektir. Yabancı ülkelerde DDY'ları teşvik eden çeşitli dengesizlik örnekleri ise özellikle yabancı döviz ve faktör piyasalarına özgüdür.

Aşırı değerlenmiş döviz kuru piyasa dengesizliğinin en belirgin örneğidir. Geçerli döviz kurunda ülkede ticarete konu olan malların üretim maliyeti ortalama olarak diğer ülkelere göre daha yüksek ise aşırı değerlenmiş bir döviz kuru söz konusudur (96).

(94) CALVET, s.44.

(95) İlker PARASIZ, *Makro Ekonomi*, Bursa Akademi Kitabevi Yayınları No.9, Bursa, 1984, s.192-197.

(96) Bu konuda bkz.: KARLUK, "*Uluslararası*..", s.350-373)

Böyle bir durumda az değerlenmiş döviz kurunda beklenti ile elinde servet bulunduranlar için kar olanağı yaratılmış olur. Yabancı döviz piyasalarında denge yeniden kurulduğunda bu sermaye kazancı farkedilir. Ayrıca az değerlenmiş döviz kuru uluslararası ticarete konu olan malların üretim yerinin seçiminde etkili olurken aşırı değerlenmiş döviz kuru gelir getirici varlıkların satın alınmasında etkili olur (97). Burada önemli bir nokta döviz kurları dengeye geldiğinde DDY'ların durmasıdır. Hatta yabancı yatırımcılar dışardaki varlıklarını satıp sermaye kazançlarını toplayarak ülkelerine döneceklerdir.

DDY'lar özellikle ortalama kar oranının yüksek olduğu alanlara yönelir. Sermaye piyasası dengesizliği olarak adlandırılan bu görüşe göre, belirli bir risk düzeyinde varlıkların geri dönüş oranı piyasadaki güven eksikliği (örneğin, zayıflık, açık olma) yüzünden uluslararası düzeyde eşitlenemez. Reel varlıkların geri dönüş oranını dengeye getirecek tek yol DDY'lardır. Böylece geri dönüş oranlarında denge sağlanıncaya kadar firmalar düşük kar getiren ülkeler yerine yüksek kar getiren ülkelerde DDY'lara yöneleceklerdir. Aynı yaklaşım, iş gücü maliyetleri için de geçerlidir. Maliyetleri en aza indirebilmek için DDY'lar işgücü maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelere düşük olan ülkelere doğru kayacaktır. Bu yaklaşımda da geçicidir. Ücretlerin düşük olduğu ülkelere talep arttığında ücretler yükselirken, talep azaldığında düşecektir. Bu yüzden DDY'ların yaşam süreci sınırlıdır.

Teknoloji alanında da dengesizlik söz konusudur. Teknik icatlar ülkeler arasında çok çeşitli olduğundan bazı ülkeler yeni ürün ve metodlar konusunda lider durumdadırlar. Üstün bir araştırma ve geliştirmenin olduğu veya bilimin ilerlediği yerlerde bilgi üstünlüğü kaçınılmazdır. Firmalar da teknik ilerlemenin daha çok olduğu ülkeleri karlı bulduklarından DDY'lar için bir teşvik unsuru olacaktır.

(97) Kenneth A.FROOT-Jeremy C.STEIN, "*Exchange Rate and Foreign Direct Investment: An imperfect Capital Markets Approach*" THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS, Vol.106, Iss.4, November 1991, s.1194.

(98) CALVET,

b. Devlete Yönelik Aksaklıklar

Hükümet politikalarının bir kısmı piyasa dengesizliğinin nedeni olarak kabul edilmektedir. Sabit döviz kuru, ücret politikaları ve iş gücüne yönelik politikalar DDY'ları artırıcı koşulları yaratmaktadır. Ancak, buradaki asıl eksiklik yatırım artışına yol açan hükümet teşviklerinin DDY'lara yönelik politikalarla dengelenmemesidir. Bu yüzden, hükümet yurt dışında yatırım yapılmasını istemediği takdirde, DDY teşviklerini ortadan kaldıracak uygun politikalar koymalıdır.

Tarifeler, diğer ticaret engelleri (örneğin, kotalar) ve tarife dışı engeller (örneğin, ithal mallarında düzenleme) DDY'ların önemli bir nedeni olarak kabul edilir. Diğer koşullar aynı iken ticaret engellerinde bir artış veya artış beklentisinin olması ithalatın maliyetini artıracığından (99) firmaları ihracattan çok iç pazarı korumak için bir bağlı şirket kurmaya teşvik edebilir.

Hükümetin neden olduğu diğer bir aksaklık vergi zorunluluğudur. Hükümetin vergi kanunları DDY'ları teşvik eder. Firmalar öncelikle vergi sonrası geri dönüş oranlarını (karlarını) maksimize etmeye çalışırlar. Hükümetin vergi kanunları sermaye kaçışlarını destekliorsa DDY'lar için teşvik daha fazla olacaktır (100).

c. Piyasa Yapısındaki Aksaklıklar

Piyasa yapısındaki aksaklıklar piyasa dengesizliği ve devlete yönelik aksaklıklarla nispeten uyumludur. Aksak piyasa yapısı tamamiyle piyasada belirlenen fiyatlardan ayrı olarak monopolistik veya oligopolistik piyasa türlerinin oluşumuna neden olur (101). Bu durumda DDY'lar endüstriyel örgütlenmenin büyümesine yol açar (102). Oligopolistik endüstriyi ise tam rekabetçi endüstriden iki belirleyici özellik ayırır ve bu özellikler de DDY'ları büyük ölçüde açıklar:

(99) ALİBER, s.25.

(100) Kan H. YOUNG, "The Effects of Taxes and Rates of Return on Foreign Direct Investment in the United States" NATIONAL TAX JOURNAL, Vol.41, Iss.1, March 1988, s.109.

(101) BODDEWYN, s.59.

(102) Richard E. CAVES. *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982, s.94-128.

1. Kar veya büyüme gibi maksimizasyon kararlarını veren endüstridir ve firmalar arası bir bağıllık vardır. Buna göre, her firma endüstrideki diğer birkaç firmanın davranışlarını izler.

2. Rekabet artışını önlemek için giriş engelleri gereklidir.

Birinci özellik, endüstrideki firmalar arası bağıllığı göz önüne alan modellere göre oligopolistik yaklaşıma bir katkı sağlar. Üzerinde en fazla durulan model ise üretim dönemleri hipotezidir (103).

İkinci özellikte ise, söz edilen giriş engellerinin bir kısmı DDY'lar açısından geçersizdir. Yatay doğrudan yatırımlar ele alınmadığında kritik bir unsur olan ürün farklılaşması DDY'ları teşvik eder. Başarılı bir firma farklılaştırılmış bir ürünü üreterek diğer ülke piyasalarında bilgi kontrolü sağlar. Bu ise patent ve telif hakkı gibi ürünü koruma anlamına geldiği sürece dış yatırımlar için teşvik sağlar.

d. Piyasa Başarısındaki Aksaklıklar

Piyasa başarısızlığı kaynakların iyi dağıtılması ile ilgili piyasa mekanizmasını korumaya yönelik üretim teknikleri ve mülkiyet haklarındaki özelliklerdir. Piyasa başarısızlığına, dış etkiler, kamusal mallar ve ölçek ekonomileri olmak üzere üç aksaklık neden olur. Ayrıca bu koşulların her birinde sosyal etkinlik ile piyasa performansı arasında ikilik vardır (104).

DDY'ların potansiyel bir açıklaması olan piyasa başarısının önemi 1970 yılına kadar tam anlamıyla fark edilememiştir. 1970 yılında bir üretim faktörü olarak teknoloji ve yönetim bilgisinin refaha etkisi incelenmiştir (105). Buna göre, piyasayı başarılı kılan bilgi nitelikleri şunlardır:

(103) Üretim dönemleri hipotezi için bkz. Bu çalışma s.37-42.

(104) CALVET, s.47.

(105) Harry G. JOHNSON, *"The Efficiency and Welfare Implications of the International Corporation"* International Corporation içinde (ed) C.P. KINDLEBERGER The M.I.T. Press, Cambridge, 1970, s.35-56.

1. Üretimde gerekli yaratıcı girdi yoğunluğu
2. Yaratıcı metodlarla ilgili yüksek dışsallık veya dağılma derecesi.

DDY'ları bu şekilde bir refah ekonomisi çerçevesinde incelemenin birçok avantajları vardır. En önemlisi de monopolistik piyasa aksaklıkları sürecinin ne kadar sınırlı olduğunu göstermesidir.

2. Yatay Birleşme Yoluyla Sağlanan İçsel Ekonomiler ve Dikey Birleşme Yoluyla Sağlanan Dışsal Ekonomiler (106)

Ürün farklılaşmasına dayanan oligopolistik endüstrilerdeki yatay birleşmelerle, doğal kaynakları işlemeye yönelik endüstrilerdeki dikey birleşmeler DDY'lar yoluyla monopol geliri elde edilmesini sağlar (107). Burada monopol geliri bireysel firmalardan çok endüstri içindeki firmalar elde eder (108).

Firmaların yatay olarak birleşmesi, sermaye mallarının bölünmezliği ve iş bölümünün artması gibi nedenlerle içsel ekonomileri yaratır. Yönetimin güçlenmesi nedeniyle maliyetlerin uzun dönemde artması yatay birleşmeyi sınırlandırsa bile, başka ülkelerde ayrı dalda faaliyet gösteren firmaların satın alınması yoluyla DDY'ların doğurduğu içsel ekonomilerden faydalanılır (109). Yatay birleşme firmanın fiyatları kontrol edebildiği noktaya kadar devam eder. Bu durumda, firmanın faaliyetlerini başka ülkelere yaymaktan beklediği fayda, daha fazla üretim yapmakta değil, fakat, fiyatı yükseltmektedir. Bu da bir ülke için kazançlı olsa bile dünya için zararlıdır.

-
- (106) Yatay birleşme birbirine rakip firmaların birleşmesi; dikey birleşme biri diğerine mal satan veya müşteri olan firmaların birleşmesidir.
- (107) KORBIN-LESSARD, s.663.
- (108) Wi Saeng KİM-Esmeralda *O.LYN*, "*Foreign Direct investment Theories, Entry Barriers and Reverse Investments in U.S. Manufacturing Industries*" JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.18, İss.2, Summer 1987, s.54.
- (109) KINDLEBERGER, *American...*, s.19.

Dikey birleşmenin yaratacağı dışsal ekonomiler ise özellikle bazı endüstriler için önemlidir (110). Dikey birleşmenin sonucunda üretimin çeşitli kademelerindeki kararlar koordine edilir örneğin, petrol endüstrisinde, geriye ham petrol kaynağına doğru, ileriye tüketici piyasalarına doğru, bütün faaliyetlerin dikey olarak birleştirilmesi, dışsal ekonomiler yarattığı için yaygın bir durumdur ve DDY yapılmasını gerektirir. Bir kısım endüstrilerde ise, örneğin metal endüstrisinde dikey birleşme sadece geriye hammadde kaynağına doğru yönelir. Diğer şartlar aynı kaldığında, firmaların birleşmesi akımlardaki kesilmeleri ve stoklardaki yığılmaları en aza indirdiğinden diğer firmalara karşı bir üstünlük sağlar. Böylece dikey birleşme dışsal ekonomileri dahili kara dönüştürür. Sonuçta, dikey birleşme yoluyla firma karını artırdığından bir monopol nedeni olarak görülür.

I

DDY teorisini $C = \frac{I}{r}$ formülü ile açıklamak mümkündür (111). Burada C

bir sermaye malının değeri, I onun doğurduğu gelir akımı ve r yatırımın kazanç haddidir. Böylece, örneğin 30.000 liralık gelir akımı DDY'nın değeri, yüzde 10'luk kar haddi üzerinden 300.000 liradır. Bu teoriye göre, ülkeler arasında faiz oranları farklı olduğu zaman basit sermaye hareketleri (portföy yatırımları), yabancı girişimcilerin yerli girişimcilere göre daha fazla gelir akımı (I değeri) elde ettikleri zaman da DDY'lar meydana gelir (112). I değerinin yabancı girişimciler için yüksek olmasının nedeni, mal ve faktör piyasalarında bazı avantajlara sahip olmalarıdır. Yabancı girişimcinin faktör piyasalarındaki avantajı, firma içi fonlarda amortismanların ve karların daha büyük nakit akımına sahip olması veya kendi piyasasında tercihlili bir durumu bulunması nedeniyle ucuz kredi sağlamak ise, r değerindeki farklarda bu sonuca katkıda bulunabilir. Ancak, yabancı firma için I'nın yüksek olması halinde DDY r'nin düşük olması halinde ise basit sermaye hareketi meydana gelir.

Endüstriyel organizasyon modeli, bazı yönlerden eleştirilebilir:

- Model sadece oligopolistik yapı ve üstünlüğe ulaşmış bir firmanın doğrudan dış yatırımlara girişmesinde sahip olduğu avantajlardan yararlanmasının bir açıklamasıdır. Bu yüzden firmaların genel kısmibir görünümünü yansıtır.

(110) DUNNING-RUGMAN, s.230.

(111) KINDLEBERGER, *American...*,s.24.

(112) A.g.e.

- Model, yatırımcı ülkelere özgü oligopollerin dış ülkelere açıldığında yerel firmalara göre bazı yönlerden dez avantajlı olduklarını savunur. Bu görüş, gelişmiş ülkelere yönelik yatırımları açıklayamaz. Çünkü, bu ülkelerde oligopollerde rekabet edebilecek güçte firmalar henüz oluşmadığından firmaların ekonomik, teknolojik, yönetsel ve finansal üstünlükleri yoktur. Ayrıca gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları birbirlerine benzediğinden çoğu durumlarda oligopolistik endüstriyel yapıyı korumak için anlaşmaları da tercih etmektedirler. Bu yüzden, modelin savunduğu gelişmiş ülke oligopollerinin avantajlı olduğu görüşü çok güçlü bir etken değildir.

- Model, bağlı şirketlerin üretimde, karar ve kontrolde ana şirkete bağımlı olması durumunu açıklamaz. Bağlı şirketlerin ana şirkete bağlı olması ise faaliyet alanları itibarıyla yatırım yapılan ülkeyi ana şirkete bağımlı duruma getirir. Bu durumda, konu oligopollerin dışında daha kapsamlı bir açıklamayı gerektirir. endüstriyel organizasyon modeli yetersiz kalır.

- Model oligopolistik avantajlara sahip firmaların teknolojik, yönetim ve organizasyon gibi konularda bir bilgi birikiminin varlığına ve oluşum sürecine gereken önemi vermemiş, bunları birer veri olarak almıştır.

- Modelde DDY'a giden firmaların amaçlarının ne olduğu açıkça belirtilmiştir. Firmaları yurt dışında yatırıma iten ya da çeken gücün uluslararası alanda gerçekleştirilmeye çalışılan kar maksimizasyonu olduğu modelde bağımsız bir değişken olarak ele alınmamaktadır. Çünkü, ulusal sınırlar içerisinde oligopolistik yapı, özellik ve avantajlarına sahip her firma bu üstünlüklerini uluslararası düzeyde kullanamadığından bağlı şirket kuramamaktadır.

- Model sadece yatırımcı ülke ile ilgilenmektedir (113). Yatırım yapılan ülke üzerinde durulmamıştır. Ayrıca, özel avantajlara sahip büyük ülkeler ele alındığında model her ülke için genel değildir (114)

(113) Modelde yatırımcı ülke olarak Amerika ele alınmıştır.

(114) CLEGG, s.16.

II. DDY'LARIN DÜNYADA GELİŞİMİ

A. 1970 ÖNCESİ DÖNEM

Sermayelerin yatırım amacıyla kendi ülkeleri dışına çıkmalarının tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır (115). Bu asırda İngiltere Almanya'daki bakır madenleri ile Macaristan'daki gümüş madenlerini işletiyordu. 18. yüzyılda Hollanda, yabancı yatırımlara sahip olmak bakımından en başta bulunuyordu. Fakat Napolyon savaşları liderliği tekrar İngiltere'ye geçirdi. 19. Yüzyılda Fransız ve Almanya, 20.Yüzyılda ise Amerika Birleşik Devletleri dışarıda yatırım yapan ülkeler olarak bilinir.

Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında artış gösteren uluslararası sermaye hareketleri daha çok sanayileşen batı ülkeleri tarafından ihtiyaçların karşılanması amacıyla yapılmıştır. Böylece, yatırımlar ve doğal kaynaklar ucuz iş gücünün bulunduğu sömürgelerle üçüncü Dünya ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Ancak yatırımlar portföy ve doğrudan yatırımlar şeklinde dikkate alındığında bu uluslararası sermaye hareketlerinin % 90'ı portföy yatırımları şeklinde olmuştur (116). 1914'lere kadar uluslararası sermaye akımı öncelikleri doğal kaynakların işlenmesi, daha sonra ise

-
- (115) *Türkiye'de Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Yararlı Olması için Düşünülen Tedbirler*. İSO Yayınları, İstanbul, 1967, s.12.
- (116) P.SVEDBERG, "*The Portfolio-Direct Composition of Private Foreign Investment in 1914 Revisited*", THE ECONOMIC JOURNAL, Vol.88, December 1978, s.763: 19. Yüzyılda yapılan çalışmalarda doğrudan dış yatırımların payı çok düşük kalmıştır. Bunun nedeni, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki dış yatırımlara ilişkin ayrıntılı çalışmaların olmaması (Lewis Remer ve Callis'e ait sadece üç çalışma yapılmıştır) ve portföy ve doğrudan yatırım ayırımına gidilmemesidir. Bazı çalışmalarda, bu dönemde ayrıntılı verilerle çalışılmış olsaydı Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki toplam yatırımların % 75'inin doğrudan dış yatırımlar şeklinde olacağı ileri sürülmektedir. Bu konuda Bkz.; bu eser, s.763-766.

alt yapı, elektrik, ulaştırma (117) gibi alanlara kaymıştır (118). 1920 yılına gelindiğinde ise gelişmiş ölkeler arasındaki sermaye hareketleri, portföy yatırımlarından DDY'lara doğru şekil değiştirmiştir. Bu yıllarda toplam sermaye akımının üçte birini DDY'lar oluşturmuştur.

Aşağıdaki tablo 1, 2, 3 ve 4'te çeşitli ölkelerin 1914 yılındaki DDY'ları ile portföy yatırımları yer almaktadır.

Tablo: 1- Amerika'nın Az Gelişmiş Ölkelerdeki Yabancı Özel Yatırımları (1914)
(Milyon Dolar)

<i>Ölke Grupları</i>	<i>Portföy Yatırımları</i>	<i>DDY'lar</i>	<i>Toplam Yatırımlar</i>
Latin Amerika	367	1281	1648
Asya (Japonya dahil)	126	120	246
Afrika (Güney Afrika dahil)	-	13	13
Toplam	493	1414	1907

Kaynak: SVEDBERG, s.770 (C.LEWIS'in 1951 yılındaki çalışması)

- (117) Yatırımların büyük çoğunluğu demiryolu yapımına yönelmiştir. Bunun nedeni ise ekonomik zorunluluktan kaynaklanmakta ve demiryollarının yapılmasıyla insan elinin değmediği bölgelere ve doğal kaynaklara ulaşılması amaçlanmıştır. Böylelikle, yeni olanakların sunulmasıyla yeni taleplerin doğması da sağlanmış oluyordu.
- (118) Bu dönemde en büyük yatırımcı olan İngiltere sömürgeci özelliğini sürdürmektedir. Bir yandan, ekonomik ve siyasi yönden sömürgeleri ana ölkeye bağlı tutma, diğer yandan da doğal kaynaklardan elde edilen hammaddelerin düzenli olarak İngiltere'ye aktarılması için demiryolları, alt yapı işletmeciliği ve doğal kaynakların işlenmesine yönelmiştir.

Tablo: 2- Borçlu Ülkelerin Güneybatı Asya'daki Yabancı Özel Yatırımları (1914)
(Milyon Dolar)

<i>Borçlu Ülkeler</i>	<i>Portföy Yatırımları</i>	<i>DDY'lar</i>	<i>Toplam Yatırımlar</i>
Hollanda	68	675	743
İngiltere	44	150	194
Tayland	40	25	65
Filipinler	12	100	112
Fransız	73	75	148
Toplam	237	1025	1262

Kaynak: SVEDBERG, s.770 (H.CALLIS'in 1942 yılındaki çalışması)

Tablo: 3- İngiltere'nin Latin Amerika'daki Tahmini Yabancı Özel Yatırımları
(1913) (Milyar Dolar)

	<i>Portföy Yatırımları</i>	<i>DDY'lar</i>	<i>Toplam Yatırımlar</i>
Hükümet	2228	-	2228
Demiryolları	405	1618	2023
Kamu Hizmetleri	174	521	695
Finansal	142	331	473
	-	191	191
Endüstriyel	-	187	187
Toplam	3041	2847	5888

Kaynak: SVEDBERG, s.771 (I.STONE'ın 1968 yılındaki çalışmasından)

Tablo: 4- Kreditor Ülkelerin Çin'deki Yabancı Özel Yatırımları (1914)
(Milyar Dolar)

<u>Kreditor Ülkeler</u>	<u>Portföy Yatırımları</u>	<u>DDY'lar</u>	<u>Toplam Yatırımlar</u>
İngiltere	208	400	608
Japonya	10	210	220
Rusya	32	237	269
Amerika	7	42	49
Fransa	111	60	171
Almanya	128	136	264
Belçika	-	23	23
Toplam	496	1108	1610

Kaynak: SVEDBERG, s.770, (C.F.REMER'in 1933 yılındaki çalışması)

Tablolardan görüldüğü gibi, yabancı yatırımların büyük kısmı Avrupa ülkeleri tarafından az gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır. En fazla yatırım yapan İngiltere'nin yatırımları ise genellikle ulaştırma alanında ve portföy şeklinde olmuştur. Bu dönemde büyük yatırımcılar arasına girmeye başlayan Amerika diğer ülkelerden farklı olarak tercihini DDY'lar şeklinde yapmıştır (119). En fazla yatırım yaptığı ülke ise Latin Amerika olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yabancı yatırımlar konusundaki üstünlüğü yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Savaş sonrası İngiliz yatırımlarının büyük bir kısmı Amerikalılar tarafından satın alınmıştır. Bu değişikliğin sonucunda da Amerika yabancı yatırımlar konusunda ikinci sırayı almıştır. 1930 yılında Amerika'nın uluslararası yatırımları 15,4 milyar dolara kadar yükselmiştir (120).

(119) Çalışmanın ilerleyen kısmında görüleceği gibi Amerika daha sonraki yıllarda da tercihini daima doğrudan dış yatırımlar şeklinde yapmıştır.

(120) Türkiye'de..., s. 14.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında sermaye yatırımları yatırıma konu olan ülkeler yönünden de değişiklik göstermiştir. Bu dönemde, yabancı yatırımlar az gelişmiş ülkeler yerine gelişmiş ülkelere kaymıştır. Bu değişiklikte gelişmiş ülkelerin sentetik hammadde üretimine geçmeleri sonucu az gelişmiş ülkelerin hammaddelerine daha az ihtiyaç duymaları, sadece doğal kaynakların işlenmesine az gelişmiş ülkeler tarafından tepki gösterilmesi gibi ekonomik ve politik nedenler etkili olmuştur. Ayrıca bu tarihten itibaren sermaye yatırımlarında ve DDY'larda azalma başlamış ve bu azalma 1960'lı yıllara kadar sürmüştür. 1914-1960 yılları arasında DDY'lardaki azalma 1920'lerdeki ekonomik buhranı ile ülkeden ülkeye değişiklik gösteren hükümet politikalarına bağlanmıştır (121). Ekonomik buhran pazarların daralması, gelirlerin azalması, yeterli kar oranının ve kapasite artışının kaybedilmesi gibi etkiler yarattığından DDY'ların azalmasına neden olmuştur.

Hükümetlerin uyguladıkları anti-tröst politikaların bireysel firmaların dışarda yatırım yapma güçlerini azaltması, uygulanan tarifelerin yeni endüstrileşmiş ve bağımsızlığını kazanmış ülkelerde karmaşıklık yaratması, Amerika'nın ülke dışında sermaye çıkışına sınırlamalar getirmesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'lı ve Japon girişimcilerin çalışmaları ve yeniden yapılanmaları konusunda uluslararası politik kontrollerin uygulanması da DDY'ları azaltan nedenlerdir (122).

1919-1929 yıllarında yılda ortalama 1,6 milyar dolarlık yatırım yapılırken, bu miktar 1946-1952 tarihlerinde yılda ortalama 788 milyon dolara kadar düşmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu düşüş daha da artmıştır. Özellikle İngiltere'de önemli ölçülere varan düşüş karşısında Amerika'nın DDY'ları devamlı olarak artmıştır.

Ayrıca 1950-1960 yılları arasında DDY'lar gelişmiş ülkeler arasında yoğunlaşmış ve gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere akan sermaye ise daha çok resmi kaynaklı olmuştur (123)

(121) *Türkiye'de..*, s.14.

(122) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: A.g.e.

(123) ALPAR, s,8,

1960'lerden sonra dünyada DDY'larda çok hızlı bir artış görülmüştür. Bu yatırımların büyük bir bölümü de A.B.D. tarafından yapılmıştır.

Aşağıda Tablo 5, Ek.1 ve Ek.2'de sırasıyla 1967 yılı sonu itibarıyla gelişmiş ülkelerin DDY stokları ve belli başlı yatırımcı ülkelerin 1961-1970 yılı itibarıyla DDY'ları yer almaktadır.

Tablo:5- Gelişmiş Ülkelerin DDY Stokları (1967 Sonu)

<i>Ülkeler</i>	<i>Yatırım Miktarı</i>	<i>Dağılım Yüzdesi</i>
	<i>(Milyar Dolar)</i>	
A.B.D.	56,5	53,8
İngiltere	17,5	16,5
Almanya	3,0	2,8
Japonya	1,5	1,4
İsviçre	5,0	4,8
Fransa	6,0	5,7
Kanada	3,7	3,5
Hollanda	2,2	2,1
İsveç	1,7	1,6
Belçika	2,0	1,9
İtalya	2,1	2,0
Toplam	101,3	96,2
Diğer Ülkeler	4,0	3,8
Genel Toplam	105,3	100,0

Kaynak: PONIACHEK, s.2.

Görüldüğü gibi, A.B.D. 56,5 milyar dolarlık DDY stoğu ile toplam DDY'lar içinde yüzde 53,8'lik bir payla lider durumuna geçmiştir. İngiltere ise önemini sürdürmekle birlikte ikinci sıraya düşmüştür. Bu yılda toplam DDY'lar 105,3 milyar dolara ulaşmıştır.

1960'lardan sonra az gelişmiş ülkelerde yapılan doğrudan yatırımlarda da artış olmuştur. Bu artışta, IMF, GATT, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi Uluslararası kuruluşlarla Ortak Pazar gibi ekonomik birleşmeler teşvik edici olmuştur. Bu yıllarda DDY'lar daha çok iş gücünün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırılması yapabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı sektörlerde (124) yoğunlaşmıştır.

Tablo 6 ve Ek.3'de sırasıyla 1967 yılı sonu itibarıyla DDY'ların az gelişmiş ülkelerde bölgelere göre dağılımı ve 1965 yılı itibarıyla DDY'ların endüstri gruplarına göre yüzde dağılımı yer almaktadır.

(124) Kimya, lastik, makina, ulaştırma araçları ve dayanıklı tüketim malları gibi sektörlerdir.

**Tablo: 6 - Azgelişmiş Ülkelerde DDY Stoklarının Bölgelere Göre Dağılımı
(1967 Sonu)**

<u>Ülkeler</u>	<u>Doğrudan Dış Yatırım Stoğu (Milyar Dolar)</u>	<u>Dağılım Yüzdesi</u>
Güney Avrupa	2,0	5,7
Afrika	6,6	18,8
Orta Amerika	6,3	18,0
Güney Amerika	2,1	34,5
Orta Doğu	3,1	8,8
Asya	5,0	14,2
Toplam	35,1	100,0

Kaynak: ALPAR, s,11'den OECD, Development Co-Operation Review
Paris, 1974

Görüldüğü gibi DDY'ların az gelişmiş ülkelerdeki stok değeri 35,1 milyar dolardır. En fazla yatırım payına ise Güney Amerika ve Afrika sahiptir. Ek.3'teki Tabloda Amerika'nın taşımacılıktaki payı düşse bile genellikle teknoloji yoğun endüstrilerde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Japonya'nın tekstilde ihracatı azalırken dış üretim artmıştır. İngiltere, yiyecek, içecek ve tütün endüstrisinde güçlüdür. Bunun nedeni de standardize olmuş üretimden çok pazarlamaya dayanmaktadır. Tablo'da görülmemesine karşın İsviçre kağıt endüstrisindeki bilgisi ile bu endüstride önemli bir dış yatırımcıdır (125). Almanya, geçmiş yıllarda da olduğu gibi kimyasal ürünlerde daima güçlü durumda olmuştur. Bu konuda sahip olduğu teknoloji ve bilgi birikimi bu sektördeki üstünlüğünü açıklayabilir.

B. 1970 SONRASI DÖNEM

1970 Sonrası dönem 1973-74 Dünya ekonomik buhranı ve az gelişmiş ülkelerin dış borç buhranını kapsamaya yönünden önemli bir dönemdir.

1970'lerde gelişmiş ülkelerin özellikle Amerika ve Japonya'nın DDY'ları diğer gelişmiş ülkelere doğru olmuştur. Ancak, bu yıllarda DDY'larda ve kaynaklarda önemli değişiklikler gözlenmiştir. DDY'ların kaynakları çeşitlilik kazanırken Amerikan Şirketlerinin üstünlüğü daha az olmuştur. Ayrıca yatırım yapan ve yapılan ülke sayısı artarken ortak şirket sayısında da artış olmuştur (126). Bu dönemde Japonya ve Avrupa Ülkeleri özellikle de Batı Almanya önemli yatırımcı ülkelerdir.

1973-74 Yıllarında petrol fiyatlarındaki artış sonucunda DDY'lar yine artmakla birlikte bu artış hızı yavaşlamıştır. Bu fiyat artışlarının sonucunda da petrol ihracatçısı ülkelerin ellerinde biriken büyük petrodolarlar yatırım açısından önem kazanmıştır. Başlangıçta gelişmiş ülkelere akan bu paralar dağılımını değiştirmiş ve önemli ölçüde çeşitlenmeye giderek DDY'lara yönelmiştir (127). Ancak bu OPEC dolarları da normal olarak karlı ve güvenli bir yatırım ortamı aradıklarından sanayileşmiş batı ülkelerinde yoğunlaşmıştır.

(125) CLEGG, s.61.

(126) PONIACHEK, s.4.

(127) ŞATIROĞLU, s.214

Ek.4'te 1970 sonrası DDY'ların ülkeler itibarıyla gelişim seyri görülmektedir. Toplam DDY'ların yaklaşık dörtte üçünü gerçekleştirdiği düşünülen belli başlı yatırımcı ülkelerin DDY'larındaki artış hızı 1980 yılına kadar devam etmekle birlikte 1973-74 yılında önemli düşüş göstermiştir. 1973 yılında artış hızı yüzde 59 iken 1974'te yüzde 8 olmuştur. 1975 yılında yükselen artış hızı 1976-77 yıllarında tekrar gerilemeye başlamıştır. Bu gerileme, bazı yabancı sermaye çeken ülkelerin yabancı sermayeye karşı olan olumsuz tutumları, döviz piyasalarındaki kararsızlıklar, dünya ölçeğindeki ekonomik bunalım ve bu yılda doğrudan yatırımların ortalama yarısını gerçekleştiren A.B.D. için dış ülkelerdeki yatırım masraflarının daha yüksek olması gibi faktörler etkili olmuştur (128).

1976 Yılından sonra belli başlı yatırımcı ülkelerin DDY'ları 1980 yılına kadar artış göstermiştir. 1980 yılının başlarında 1983 yılının sonuna kadar ise bütün ülkelerin yatırımlarında endişe verici bir düşüş görülmüştür. Ek.4'te görüldüğü gibi ülkelerin yatırımları azalarak 1983 yılında en düşük seviyesine ulaşmıştır.

Bu arada 1979-1983 yılları arasında gelişmiş ülkelere gelen toplam sermaye 12,4 milyar dolardan 7,8 milyar dolara düşmüştür. Özellikle Latin Amerika'lı ülkelere bu düşüş daha şiddetli yaşanmış ve Brezilya, Meksika ve Arjantin'deki yatırımlarda 1981-1983 yılları arasında %62 düşüş görülmüştür. Asya'ya akan sermaye önceki hızını korurken sadece Hong Kong ve Çin'de önemli artışlar olmuştur (129). Bu yıllarda yatırımlardaki durgunluk çeşitli faktörlere bağlanmıştır (130):

- Az gelişmiş ülkelerin 1974-1981 yılları arasında uluslararası bankalardan aldıkları kısa vadeli kredileri (131) 1982'de ödeyememesi ile bir dış borç buhranı ortaya çıkmıştır. Bir yandan dış borç buhranı, diğer yandan petrol dahil ilkel madde

(128) *"Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Bir Değerlendirme"* İSTANBUL TİCARET ODASI MECMUASI, No.7-9, Temmuz-Eylül 1979, s.34.

(129) John DUNNING, *"Foreign Direct Investment and Economic Development"*, MULTINATIONAL BUSINESS (UK), No.2, 1986, s.31.

(130) A.g.m.

(131) Alınan krediler bu ülkelerdeki doğrudan dış yatırımları gölgede bırakacak düzeyde olmuştur.

fiyatlarındaki hızlı düşüşler az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri sanayi mallarının dış piyasalarındaki korumacı akımlar az gelişmiş ülkelerin cazibesini daha da azaltmış ve bu bölgelere yapılan yatırımlar büyük ölçüde gerilemiştir (132).

- 1980 Başlarından itibaren Amerikan ekonomisinin iyileşmesi ile Amerika'nın yabancı yatırımcılar için cazibesi artmıştır (133). Bu dönemde toplam uluslararası doğrudan yatırımların yaklaşık % 50'si Amerika'da yapılmıştır. Yatırımcı ülkeler ise sırasıyla Hollanda, İngiltere, Kanada, Almanya ve Japonya'dır.

- Bazı gelişmekte olan ülkelerde aşırı değerlenmiş döviz kuru ve yerli iş gücü kapasitesinin azalması ile imalat maliyetlerinin artması bu ülkelere yapılan yatırımların çekilmesine neden olmuştur.

- Gelişmekte olan ülkelerde gelecekteki döviz kuru ve diğer hükümet politikalarındaki belirsizliğin devam etmesi yatırımcı ülkeleri gelişmiş ülkelerdeki cazip yatırım fırsatlarını değerlendirmeye yönelmiştir.

- Bu yıllarda yabancı yatırımcılar ilkel madde ve imalat sektöründen hizmet sektörüne yönelmişlerdir. Bu alanda karşılaştırmalı üstünlüğe ise sadece bir kaç gelişmekte olan ülke sahiptir.

- İmalat teknikleriyle ilgili bilgisayardaki teknik ilerlemeler doğrudan yatırımlardan bazılarının Asya Ülkelerinden endüstrileşmiş ülkeler yani kendi vatanlarına dönmelerine neden olmuştur. 1984-1987 yılları arasında dünyadaki DDY akımları üç kat artarken 1988'de bu artış hızı düşmüştür. En fazla düşüş ise Amerika ve İngiltere'nin yatırımlarında görülmüştür. Ancak bu düşüş kısmen diğer ülkelerin yatırımlarıyla dengelenmiştir (134).

(132) SEYİDOĞLU, s.528.

(133) DUNNING, "*Foreign..*", s.31.

(134) Paz ESTRELLA-E.TOLENTINO, "*Overall Trends of Foreign Direct Investment*" THE CTC REPORTER, No.29, Spring 1990, s.28, Bu ülkeler Kanada, Fransa, Japonya, İtalya, Finlandiya, İsveç ve İsviçre'dir.

Bu arada gelişmekte olan ülke grubunun dışardaki yatırımları da artış göstermiştir. Tablo 7'de görüldüğü gibi 1988'de bu ülkelerin dış yatırımları iki kat artarak 3,5 milyar dolardan 5,8 milyar dolara ulaşmıştır. En fazla artış ise Batı ve Güneybatı ülkelerinde özellikle de Tayvan'da olmuştur.

Tablo: 7 - Gelişmekte Olan Ülkelerin DDY'ları (Milyar Dolar)

<u>Ülkeler</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988</u>
Afrika	0,06	0,06	0,04	0,05	0,1	0,04
Güneydoğu Asya	0,3	0,3	1,0	0,8	1,9	5,4
Batı Asya	0,2	0,1	0,07	0,3	0,1	0,3
Latin Amerika	0,3	0,08	0,1	0,2	0,2	0,1
Okyanusya	0,001	0,003	0,001 - 0,008	-0,02	0,03	
Batı Avrupa	0,001	0,01	0,001	0,02	0,008	0,02
Toplam	0,9	0,6	1,2	1,3		5,8

Kaynak : ESTRELLA-TOLENTINO, s.29.

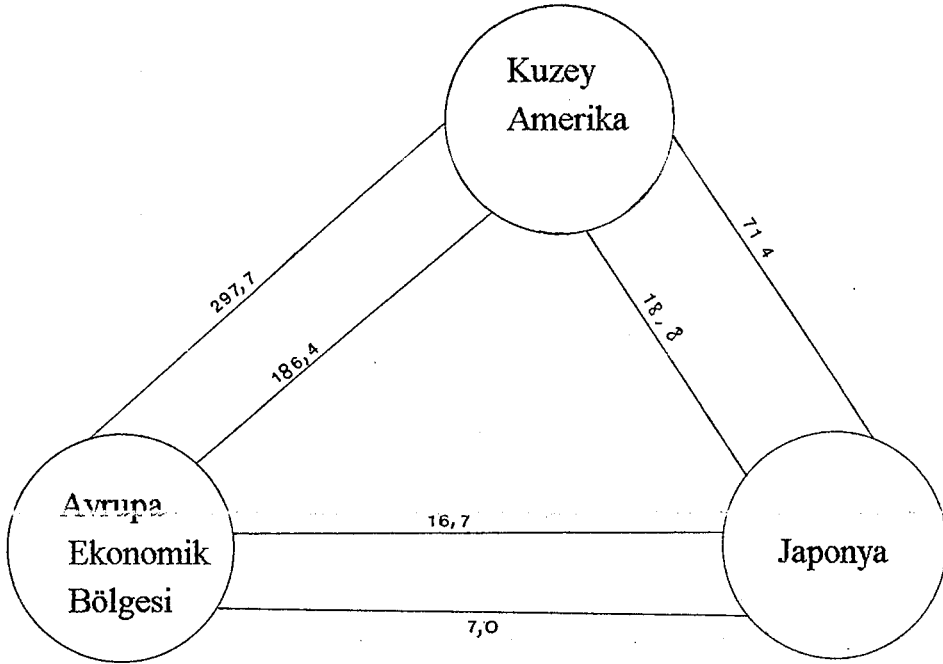
1980 sonrası artış gösteren DDY'lar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olmuştur. 1970 yılının yarısından itibaren gelişmiş ülkelere yönelen doğrudan yatırımların payı 1981-1983 yıllarında ortalama % 73 iken 1984-1988 yıllarında %80'e ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki dış yatırımlar da 1987-1988'de % 7 artarak 1988'de 25 milyar dolara ulaşmıştır (135). Ancak, 1981-1983 yıllarında gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı % 27 iken bu oran 1984-1988 yıllarında % 20'ye düşmüştür.

(135) Gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımlar Latin Amerika dışındaki bölgelerde yoğunlaşmıştır. En fazla yatırım Güney ve Güneydoğu Asya Bölgesinde yapılırken daha sonraki yıllarda Afrika'nın önemi de artmıştır.

1989 yılından itibaren DDY akımlarında düşüş görülmüştür. Yatırımların ortalama gelişme hızı 1980'li yıllarda % 14 iken 1990'da % 7'ye düşmüştür. Böylece 1989'da 211 milyar dolar olan toplam dış yatırımlar 1990'da ancak 225 milyar dolara ulaşabilmiştir. Bu gerilemede beş büyük yatırımcı ülkenin azalan dış yatırımları önemli rol oynamıştır. Amerikan ekonomisi ile Batı Avrupa'daki durgunluk ve Japon yatırımlarının azalması sonuçta bu ülkelerin yatırımlarını da azaltmıştır (136).

Aşağıda Şekil 3'te 1989 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerin karşılıklı DDY'ları yer almaktadır (137). Bu ülkeler arasındaki mevcut doğrudan yatırım stoğu 572 milyar dolardır.

Şekil: 3 - Gelişmiş Ülkeler Arasında DDY'lar (1989-Milyar Dolar)

Kaynak : IMF SURVEY, Vol.21. No.15, July 20-1992, s.229.

(136) *"Transnational Corporations Expanding Role in Global Economy Described in UN Report"*, IMF SURVEY, Vol.21, No.15, July 20, 1992, s.288.

(137) Gelişmiş yatırımcı ülkeler üç blok olarak ele alınmıştır. Bunlar Japonya, Amerika ve Kanada'yı içeren Kuzey Amerika ve hem Avrupa Topluluğu hem de Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyelerini içeren Avrupa Ekonomik Bölgesidir.

Gelişmekte olan ülkelere akan DDY'lar 1989'da daha fazla azalmıştır. Bunun nedeni Çin'e yapılan yatırımların azalmasıdır. Çin daha önceki yıllarda sağladığı uygun yatırım ortamını 1989'dan itibaren sürdürmemiştir. 1990 yılında gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yatırımlar 32 milyar dolara yükselmiştir. Bunun %61'i Asya ülkeleri, % 32'sini Latin Amerika ve Karayibler'e, % 7'si de Afrika'ya yapılmıştır (138).

Bu gelişmelerden görüldüğü gibi DDY'lar zamanla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelmişlerdir. Son üç yılda gözlenen en önemli gelişme ise yatırımların Doğu Avrupa ve dağılan Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelmesidir. Hemen hemen bölgedeki tüm ülkeler DDY'ları ve özellikle de ortak yatırımları çekebilmek için kanallar geliştirip düzenleyerek kendilerini tanıtmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu ülkelerin tümü, DDY'ların pazarlara girişi sağlamada, iç yapılanma sürecinin bir kısmını oluşturmada, dünya pazarlarıyla entegrasyon ve uluslararası işbölümünün yanısıra sermaye, teknoloji ve yönetim uzmanlığına katkı sağlamada önemini vurgulayarak çeşitli teşvik ve garantilerle yatırımların ülkeye geliş süresini kısaltmaya çalışmaktadırlar.

Bu çabaların başarılı olması bu ülkedeki pazar mekanizmasının hızlı çalışmasına ve herşeyden önemlisi paraların konvertibilitesinin çabuk yükselmesine veya kar transferine izin verecek diğer mekanizmalara bağlıdır. Ancak, Doğu Avrupa ülkeleri ve dağılan Sovyet Cumhuriyetleri nisbeten girilmemiş bir piyasada yer aldıklarından işgücü yeteneği fazla olmasına karşın ücretler düşüktür, endüstriyel altyapı ve teknik kültür mevcuttur ve Batı Avrupa Ülkelerine yakın pazarlar rakipsizdir. Ayrıca, Avrupa Topluluğunda artan rekabet te göz önüne alındığında bu ülkeler açısından ön yatırım koşullarının mevcut olduğu söylenebilir. Firmalar, özellikle Doğu Avrupa Ülkelerine dağılan Sovyet Cumhuriyetleri'ne yatırım yapmakla rekabet pozisyonlarını korumuş ve arttırmış olacaklardır. Bunların yanısıra, Doğu Avrupa ve dağılan Sovyet Cumhuriyetleri'nden Batı Avrupa ülkelerine yönelik ihracat ta güvence altına alınmış olacaktır.

Açıklanan uygun koşullar ve göstergeler Doğu Avrupa ve dağılan Sovyet Cumhuriyetleri'nin önemli bir yatırım bölgesi olacağını gösteriyor. Sovyet firmalarıyla

(138) A.g.m.

imzalanan ortak yatırım çalışmalarının 1989 yılının başında 300 iken 1990 yılının başında 1200'e yükselmesi, Polonya'da 1987'de toplam 16 ortak yatırım varken 1989'un sonunda bu sayının 866'ya ulaşması bunun örnekleridir.

IV. DDY'LARIN GELİŞİM AŞAMALARI

İç piyasada yeni bir ürünü üreten firma malın üretim teknolojisinin yerleşmesi ve üretimin olgunlaşması sürecinden sonra yeni pazarlar elde etmek amacıyla uluslararası piyasalara açılmanın ilk adımı olan ihracat faaliyetine girişecektir.

İhracat yapılırken ihracatçı ülkenin mevcut kapasitesinin kullanımı artacağından, üretimde birim başına sabit maliyetler azalacaktır. Diğer bir deyimle, ihracat yoluyla ihracatçı ülkede ölçek ekonomileri yaratılmış olacaktır (139). ihracatın büyüyerek devam etmesi durumunda ise dış ülkelerde büro ve satış bölümleri şeklinde ara faaliyetlere girilir. Böylece, çalışmanın sonucunda daha düşük taşıma ve tarife maliyetlerinden yararlanır. Ayrıca, bu yolla dış piyasalara giriş öğrenileceği gibi başarısız olan firmalarda DDY'cı olma aşamasına ulaşmadan geri çekileceklerdir.

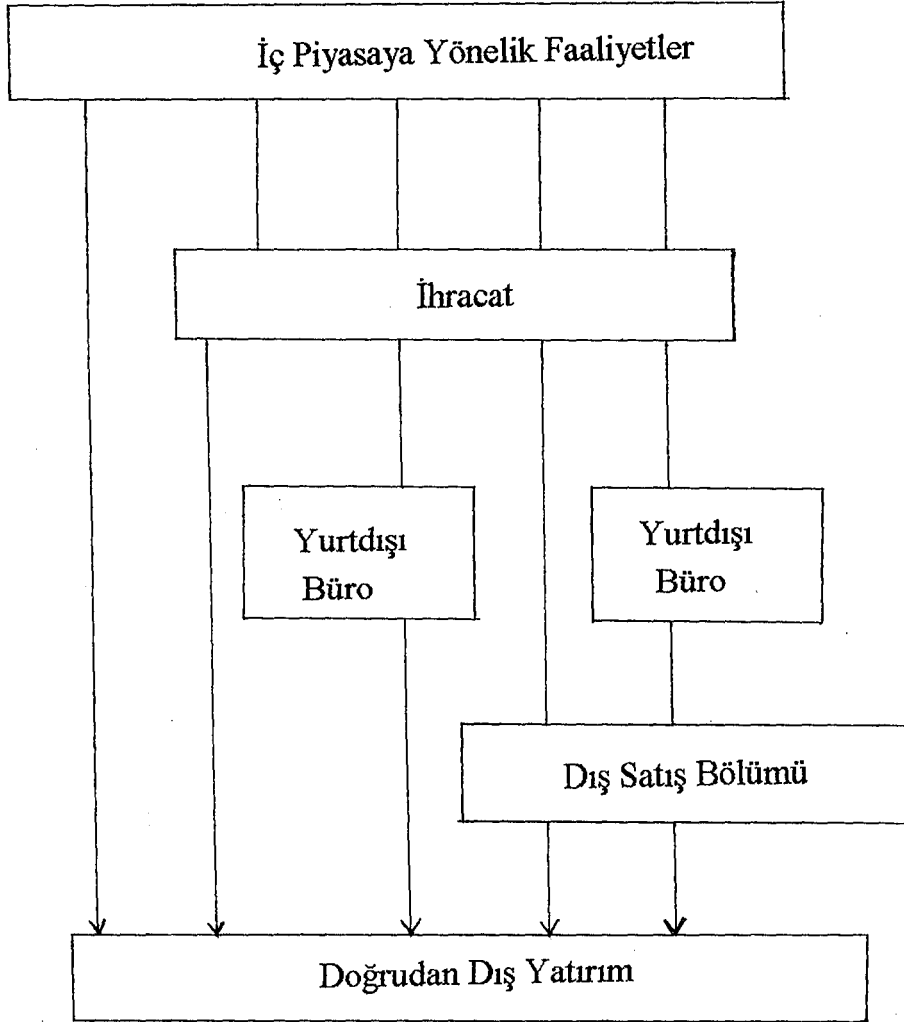
İhracat ve ara faaliyetler sonucunda pazar araştırması, reklam ve diğer teşviklere desteklenen sistemli bir ihracat programına yönelen, dış pazarlarda belli bir yer edinen ve ihracatı toplam satışların % 10'una veya daha fazlasına ulaşan firmalar için son aşama DDY aşamasıdır (140). Ancak, bu aşama için pazarlama maliyetlerine, piyasadaki talep koşullarına ve yatırım yapılan piyasanın büyüklüğüne göre en uygun geçiş zamanı seçilmelidir (141). Ayrıca, son derece karmaşık olan bu aşamada yönetim kararları da önemlidir.

DDY aşamasında şirket yeni üretim teçhizatı maliyetleri, kurulan bağımsız dağıtım sistemi gibi sabit maliyetlerle karşı karşıya kalacağından toplam sabit maliyetleri ihracat durumuna göre yüksek olacaktır. Diğer taraftan şirket uluslararası taşıma maliyetleri ve tarife ödemeleri gibi artan maliyetlerden kurtulduğu için şirketin toplam maliyet fonksiyonu ihracata göre bir eğime sahip olacaktır (142).

- (139) Peter BUCKLEY-Mark CASSON, "*The Optimal Timing of A Foreign Direct Investment*", ECONOMIC JOURNAL, Vol.91, June 1981, s..80,
(140) Franklin R.ROOT, *International Trade and Investment: Theory, Folicy Enterprise*, South-Western Publishing Co., England, 1973, s.505.
(141) BUCLEY-CASSON, s.81.
(142) A.g.m.

Aşağıda Şekil 4'te DDY'ların gelişim aşamaları gösterilmiştir.

Şekil: 4- DDY'ların Gelişim Aşamaları

Kaynak: BUCKLEY, s.29.

İkinci Bölüm

DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ VE ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ

DDY'ların değişik riskleri gözönüne alarak bir ülkeye gelmesinin çok çeşitli belirleyicileri vardır. Çünkü yatırımlar sadece başka ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak ve bu ülkeleri kalkındırmak amacıyla yapılamaz.

Genelde yatırımcı firmalar, sermayelerini daima kazançlı buldukları yerlere yatırmaya özen gösterirler. Ancak dış yatırım kararı alınırken sadece dışarıdaki üretimin karlılığını dikkate almak yeterli olmaz. Bunun yanında çeşitli yatırımcı ülke hedeflerinin, yatırım yapılacak ülke ve yer seçiminde de gözönüne alınması gerekir.

A. YATIRIMCI ÜLKE HEDEFLERİNE YÖNELİK BELİRLEYİCİLER

Yatırımcı firmaların gerek ülke içinde gerekse ülke dışında ulaşmak istedikleri belirli hedefler vardır. Kuşkusuz daha fazla kar ümidi bu hedeflerin en önemlisidir. Diğer hedefler ancak kar beklentisinin kesinlikle hissedilmesinden sonra söz konusu olmaktadır. Yatırım yapılması düşünülen bir memlekette diğer koşullar uygun olsa dahi kar ümidi olmadığı takdirde yatırımın gerçekleşmesi düşünülemez.

Yatırımcı firmaları kar olanağı dışında dış ülkelerde yatırıma iten belirleyiciler: maliyetin düşürülmesi, oligopol yaratılması ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi,

ithalat kısıtlamalarının aşılması, yeni pazarların yaratılması veya mevcut pazarların korunması, rekabet imkanı, yüksek kazanç, ihracat artışı, maliyeti yayma, anavatan-daki çeşitli mevzuatı beğenmeme ve dış yatırım sigortası ve garantiler şeklinde sıralanabilir.

1. Maliyetin Düşürülmesi

Maliyet faktörü dış yatırım kararını belirleyen en önemli araçlardan birisidir. Dış yatırım kararı, yurtiçi faktörlerden daha karışık olan uluslararası faktörlerin etkisinde olduğundan doğru karar verebilmek için bu aracın çok dikkatli kullanılması gerekir.

Dış yatırım durumunda şirket, yeni üretim teçhizatı, kurulan bağımsız dağıtım sistemi maliyetleri gibi sabit maliyetlerle karşı karşıya kalır (1). Diğer taraftan ise bazı maliyetlerinde düşüş olur.

Yatırımcı firmanın maliyetini düşüren faktörler arasında içsel ekonomiler, teknik bilgi avantajı, ucuz işgücü, taşıma giderleri ve kurumlar vergisi sıralanabilir.

a. İçsel Ekonomiler

Firmalar optimum bir büyüklüğe ulaştıklarında maliyetlerde ve üretimde belli etkinlikler yaratırlar (2). Optimum büyüklüğe veya ölçek ekonomilerine ulaşmanın bir yolu da DDY'lardır (3). Genellikle alüminyum, bakır, petrol ve kimyasal ürün endüstrilerinde faaliyet gösteren firmalar başka ülkelerde aynı dalda faaliyet gösteren firmaları satın aldıklarında, birleştiklerinde veya yeni bir tesis kurduklarında tek

(1) Ali KARTAL "*Optimal Timing of Foreign Investment Decisions in Terms of Fixed Cost, Incremental Costs and Transaction Costs*", ANADOLU ÜNİVERSİTESİ KÜTAHYA İ.İ.B.F. YILLIĞI, 1991, s.170.

(2) İçsel ekonomiler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Rıdvan KARLUK, *Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu*, İ.T.İ.A. Basımevi, Eskişehir, 1976, s.44-55.

(3) Peter DEWITT, "*Factors Influencing U.S. Investment Abroad*", BUSINESS FORUM, Vol.11, Summer 1986 s.16.

bir organizasyonun getirdiği ortak denetim ve koordinasyon imkanından yararlanırlar. Bu tür firmalar temel güçlerini ticaret isimlerinden veya teknolojik üstünlüklerinden çok büyüklüklerinden alırlar. Çünkü, firmanın veya sektörün yurtdışına yönelmesiyle büyümenin getirdiği maliyet avantajlarından faydalanılır.

Büyükük, firmanın uzun vadeli amaçlarında da göz önüne alınır (4). DDY'lara yönelen büyük firmalar ilerde karşılaşılabilecekleri yeni rakiplerini veya mevcut uluslararası rakiplerini geride bırakabilmek için fonlarını fiziksel varlıklarını ve örgütsel yeteneklerini çok büyük ölçüdeki üretim ve dağıtım için biraraya getirmeye çalışırlar.

b. Özel Bilgi Avantajı

Firmalar zamanla belli alanlarda tecrübeye dayalı bir teknik bilgi birikimine sahip olurlar. Firmalar özel üretim teknolojisi, pazarlama ve yönetim gibi konularda diğer üretici firmalara karşı bir bilgi üstünlüğüne sahip olduklarında bu bilgileri yabancı firmaların bilmesini istemezler. Bu durumda DDY yoluyla ticari sırlar üzerinde doğrudan kontrol güçlerini korumak isterler (5).

İmalat yatırımlarının yanısıra bankacılık, finans, sigorta, reklam gibi hizmet sektörüne yönelik yatırımlarda da tecrübe ve bilgi birikimi avantaj sağlar (6). Son yıllarda Amerika, Avrupa ve Japon Firmalarının hizmet sektöründeki yükselişinde bilgi birikiminin sağladığı marka imajı ve özel bir firma izlenimi etkili olmuştur.

c. Ucuz İşgücü

Maliyetle ilgili diğer bir faktör de yabancı ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmaktır (7). Hızlı nüfus artışının doğal bir sonucu olarak bazı ülkelerde emeğin

(4) A.g.m.

(5) Özel bilgi avantajına sahip DDY'ların tamamı imalat sanayii ile ilgilidir.

Bu avantaja sahip firmalar için IBM, Xerox, Galette, Toyota gibi çokuluslu şirketler örnek gösterilebilir. Bu şirketler üretim üzerindeki kontrol yetkisini ellerinde tutmak istediklerinden lisans anlaşmalarına yanaşmazlar:

SALVATORE, s.350.

(6) John H.DUNNING, "*Multinational Enterprises and Growth of Services: Some Conceptual and Theoretical Issues*" SERVICES INDUSTRIES JOURNAL, Vol.9, January 1989, s.19.

(7) Carbaugh, s.249.

ucuz olması özellikle emek yoğun endüstrilerde maliyetlerde bir düşüş yaratır. Bu nedenle, ana ülkede ücretlerin yüksek olması yatırımcıyı, üretim tesislerini emeğin ucuz olduğu bölgelere yapmaya yöneltir. 1970'lerden itibaren yatırımcı ülkelerin veya büyük firmaların Uzak Doğu ve Asya ülkelerinde bugün de Doğu Bloku Ülkelerinde yatırımı tercih etmelerinde bu ülkelerdeki geniş emek potansiyelinin olması büyük rol oynar.

d. Hammadde Sağlama Kolaylığı

Genellikle büyük miktarda üretimde bulunan firmalar, mamul maddelerinin ham ve yardımcı maddelerini dış pazarlardan sağlamaktadırlar. Bu durum, başlıca iki nedenden dolayı firmaları hammadde kaynaklarının bulunduğu ülkelerde yatırım yapmaya zorlar. Birincisi, mamül malın üretiminde kullanılan hammadde ithalinin ticari kısıtlamalar veya siyasi nedenlerle ülkeye gelişinin tehlikeye uğrayabilmesi ihtimalidir. Diğeri ise, üretimde kullanılan hammaddede üreterek daha fazla kar yaratmaktır. Örneğin, petrol rezervlerinin bulunduğu ülkelerde ham petrolü işlemek amacıyla yatırım yapan yabancı firmaların kazancı büyük olacaktır (8).

e. Taşıma Giderleri

DDY'ların diğeri bir belirleyicisi taşıma giderlerinden indirim sağlamaktır. Ağır veya fazla büyük bir malın yurtdışına taşınması, ara mallara veya hammaddelere göre daha fazla taşıma gideri gerektirebilir. Bu durumda, ana şirket yabancı ülkelerde şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Gerekli hammadde ve ara malları da ana ülkeden ithal edilir.

f. Kurumlar Vergisi Farklılıkları

Ülkeler arasında kurumlar vergisi oranları bakımından farklılıklar vardır. Bazı ülkelerde bu vergiler yüksek, bazılarında daha düşüktür. DDY kararı kısmen bu vergi farklılığına göre verilir.

(8) Bu şekilde geriye hammadde kaynaklarına yönelik dikey yatırım riskin dağıtılması ve belirsizliğin azaltılmasında rol oynar.

Eğer yatırımın o ülkede yapılmasını engelleyecek bir dezavantaj söz konusu değilse ve ekonomide siyasi ve ekonomik istikrar varsa vergi oranlarının düşük olduğu ülke yatırımı için tercih edilecektir.

Daha az vergi ödemenin diğer bir yolu da farklı ülkelerdeki şubeler arasında gelir transferinin yapılmasıdır. Buna göre vergisi yüksek olan ülkede kazanılan gelirler düşük vergili ülkeye transfer edilerek, gelir beyanı düşük vergi uygulayan ülkede yapılmış olur (9). Böylece kazançlar kayıt üzerinde yüksek vergili şubeden düşük vergili şubeye aktarılmış olur.

Bugün dış yatırımların önemini anlayan birçok ülke özellikle de az gelişmiş ülkeler yatırımlara düşük oranlı vergi uygulayarak ülkelerini cazip bir yatırım yeri haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, kendi memleketlerindeki vergileri ağır bulan vey yükünden kurtulmak isteyen yatırımcı firmalar dış yatırımı tercih etmektedirler.

2. Oligopol Yaratılması

Sahip oldukları büyük sermaye, yönetim bilgisi ve ileri teknoloji ile belirli mallarda monopol gücüne sahip olan firmalar ulusal alanda yüksek fiyat uygulayarak elde ettikleri normal üstü karı ve rekabet üstünlüğünü (10) uluslararası alanda da elde etmeye ve kurmaya çalışırlar. Çünkü, oligopolistik yapı onları bu yönde zorlar(11).

(9) Şubeler arasında veya ana merkezlee şube arasında kar transferi yapılırken transferin yapıldığı şubenin ihraç ettiği malların fiyatı aşırı yüksek, ithal ettiği malların fiyatı da aşırı düşük gösterilir.

(10) Monopolleşme sürecinde nihai mal ve hizmet üretiminde kullanılan bazı önemli hammadde ve aramalı dikey ve yatay bütünleşme yoluyla firmanın kontrol ve mülkiyetine olduğundan başka rakiplere karşı bağımsızlığı getirir. Bu bağımsızlık da belirli bir oranda belirsizliği ortadan kaldıracığından risk faktörünü de azaltır ve rekabetin kontrol altına alınmasını kolaylaştırır.

(11) LALL, s.104.

Aslında firmaların ulusal sınırlar içerisinde uğraş alanlarını değişik endüstrilere yaygınlaştırmaları ve DDY'lara girişmeleri talep yönünden iç piyasalarda doyuma ulaşma ve kar oranlarının düşeceği beklentilerinin sonucudur. Bu yüzden, yabancı talep henüz yeterli bir düzeye ulaşmamış olsa bile dış piyasayı ele geçirmek amacıyla bu günden ilgili piyasada yatırım yoluna gidilir.

Daha sonra talep ikinci bir firmaya da yetecek düzeye geldiğinde ise ilk firmasının karşısına aynı düzeyde güçlü bir firma çıkabilir. Bu firma da muhtemelen yerli yerine yabancı bir firma olur.

3. Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi

DDY'ların belirleyicilerinden birisi de ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesidir.

Ekonomik hayat belli bir doğrultuda devam etmez. Zaman zaman canlanmalar veya duraklamalar görülebilir. Yatırımcı firmalar bu gibi durumlardan fazla etkilenmemek için yatırım sepetini geniş tutmaya çalışırlar. Bu yüzden belli bir malı değişik ülkelerde üreterek satışlarda ve dolayısıyla gelirden belli bir istikrar sağlamaya çalışırlar.

4. İthalat Kısıtlamalarının Aşılması

Hükümetler bazen yerli sanayiye veya döviz rezervlerini korumak için ya da başka amaçlarla ithalat üzerine kısıtlamalar getirebilirler. Bu durumda ihracat pazarlarını kaybeden firmalar bu engeli aşarak kaybedilen pazarı tekrar ele geçirmek için DDY'ları tercih ederler. Ancak, pazarı kaybedilen ülkeler yatırım yapmak için normal bir üretim kapasitesine olanak sağlayacak kadar büyük olmayabilirler. Böyle durumlarda, bu ülkelerin birinde yatırım yapıp, ayrı durumdaki diğer küçük ülkelerin tümüne buradan ihracat yapmak mümkün olabilir.

5. Yeni Pazarların Yaratılması veya Mevcut Pazarların Korunması

Yeni pazarların ele geçirilmesi veya daha önce ihracat yoluyla elde edilen pazarların korunması DDY'ların önemli belirleyicilerinden birini oluşturmaktadır (12).

(12) Rıza AŞIKOĞLU, "*Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler*", ANADOLU ÜNİVERSİTESİ KÜTAHYA İ.İ.B.F. Yıllığı, 1991, s.53.

Çeşitli mallar ihraç edilirken yabancı ülke pazarları firmaların toplam satışları içinde önemli bir yer oluşturur (13). Ancak yabancı ülke hükümetleri yerli sanayiye korumak amacıyla gümrük tarifelerini yükselttiğinde veya ihraç edilen mal üzerine kota uyguladığında, önceden elde edilen ve hakimiyet altına alınan pazarların küçülmesi veya tamamıyla kaybedilmesi mümkün olur. Bu nedenle, firmalar pazar paylarını korumak amacıyla DDY yolunu tercih ederler.

6. Rekabet İmkânı Yaratılması

Yabancı firma yatırım yapacağı ülkedeki yerel firmalara göre bazı üstünlüklere sahip olduğunda doğrudan yatırımı tercih eder (14). Bilindiği gibi yerel firmalar haberleşme, ulaşım, rahat ve hatasız bağlantı kurabilme açısından yabancı firmalara nazaran daha avantajlıdırlar. Bu nedenle yabancı firma ancak teknoloji, büyük sermaye ve patent gibi yerel firmaların ulaşamayacağı üstünlüklere sahip olduğunda dış yatırıma gidebilir. Örneğin Türk firmalarının değişik ülkelerde inşaat sektöründe yatırıma gitmeleri bu alandaki tecrübe ve bilgilerinin rakiplerine karşı üstün olduğunu gösterir.

Rekabet üstünlüğünün yansısı rekabet imkanını kaybetmemek için DDY yapılabilir (15). Bu nedenle belirli bir endüstri dalından birkaç firma ülke dışında DDY'yi tercih ettiğinde, doğal olarak aynı endüstri dalında faaliyet gösteren diğer işletmeler de büyüklüklerini ve rekabet imkanlarını koruyabilmek için DDY yönelme zorunluluğunu hissederler.

7. Maliyetin Yayılması

Firmalar yurt içinde ürettikleri bir ürünü aynen ya da üzerinde küçük bazı değişiklikler yaparak başka ülkelerde de ürettiklerinde, birim başına düşen araştırma ve geliştirme maliyetleri ile diğer sabit maliyetlerinin azalması mümkün olur. Böylece, firma ülke içinde ve ülke dışında fiyat rekabeti avantajına ulaşabilir.

(13) Ali KARTAL, *Direkt Dış Yatırım Karları: Türkiye'den Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Kütahya İ.İ.B.F.Ya. No:10, Kütühya, 1992, s.8.

(14) Kaj ARKESKOU, "Private Foreign Investment and Capital Formation in Developing Countries" *ECONOMIC DEVELOPMENT AND CULTURAL CHANGE*, Vol.24, Number 3, April 1976, s.540.

(15) KARTAL, s.9.

8. Anavatandaki Mevzuatların Beğenilmemesi

DDY'ların diğeri önemli bir nedeni de bulunduğu ülke ile yatırım yapmayı düşündüğü ülkenin uyguladığı mali, politik ve vergi konusundaki farktır. DDY'ların kalkınma aşamasındaki önemini bilen ülkeler, özellikle de az gelişmiş ülkeler, DDY'ları çekmek için çeşitli avantajlar sağlamakta ve uyguladıkları düşük oranlı vergilerle veya bedava fabrika binalarıyla ülkelerini yatırımcılar için cazip bir yatırım yeri haline getirmeye çalışmaktadırlar (16). Bu nedenle, kendi ülkelerindeki vergileri ağır bulan ve bunların yükünden kurtulmak isteyen yatırımcılar daha çok DDY'ları tercih etmektedirler.

Ayrıca, ülkede uygulanan iç ve dış politika da yatırımcıların huzurunu kaçırıcı bir nitelikte ise, bu taktirde yatırımların ülke dışında yapılması zorunlu olmaktadır.

9. Dış Yatırım Sigortası ve Garantilerin Sağlanması

DDY'ları teşvik eden diğeri bir faktör de yatırımcılara gayri ticari risklerini (17) azaltan yatırım sigortası ve garantilerden yararlanabilme olanağının sağlanmasıdır. Bunun için de öncelikle yatırım yapan firmanın hükümetinin ülkede bu tür kurumların oluşmasını sağlayacak olan kanuni düzenlemeleri yerine getirmiş olması gerekmektedir. Bugün İngiltere, A.B.D., Japonya, İtalya, Fransa dahil birçok ülkede yatırım sigorta ve garantileri uygulanmaktadır.

10. İhracatın Artırılması

DDY'ların bir kısmı ihracaat artışı sağlamak için yapılır. İhracata yönelik DDY'lar olarak adlandırılabilen bu tür yatırımlarda dış yatırımcı ürettiği sinai ürünün tümünü ihraç ederek satış hasılatını ülke dışına tutmaya çalışır (18).

(16) *Türkiye'de Yabancı Özel..*, s.21.

(17) Yabancı bir ülkede faaliyet gösteren bir işletme faaliyetlerini sürdürdüğü bir sırada hükümette bir değişiklik olduğu taktirde firmanın millileştirilmesi, transferlerde tıkanıklık veya yatırımları kısıtlayıcı yönde kanuni düzenlemelerle karşılaşabilir. Ayrıca yatırım yapılan ülkedeki savaş, isyan ya da iç karışıklıklar da yatırımlarda tahribat yapabilir. Bu tür riskler konusunda daha fazla bilgi için bkz.: Ali KARTAL, "*Dış Yatırım Sigortası ve Garantiler*", Kütahya, 1992, s.76.

(18) Korkut BORATAV, "*Avrupa Topluluğu, Yabancı Sermaye ve Sanayileşme Üzerine*" *DIŞ TİCARETTE DURUM*, S.8, Ocak/Şubat 1988, s.41.

DDY'ların ihracatta artış yaratmasının ise başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, ana işletmenin yurt dışındaki bağlı şubelerine yedek parça ihraç etmesidir. İkincisi ise, DDD'lar yoluyla yatırım yapılan ülke pazarını daha yakından tanıma fırsatının ortaya çıkmasıdır (19).

11. Yüksek Kazanç Sağlanması

Yatırımcıyı yabancı bir memlekette yatırıma teşvik eden en önemli faktör yüksek kazanç belirtisidir (20). Ayrıca bu kazanç, yabancı bir ülkede faaliyet göstermekten doğabilecek her türlü risk ve belirsizliği telafi edecek ölçüde büyük olmalıdır (21). Önceleri doğal kaynaklara yönelerek yüksek kazanç sağlamaya çalışan dış yatırımcılar günümüzde ölçek, tecrübe ve teknolojik üstünlük gibi faktörlerden kaynaklanan tekelci güçlerini değerlendirerek büyük karlar elde etmişlerdir.

B. YATIRIM YAPILACAK ÜLKE VE YER SEÇİMİNE YÖNELİK BELİRLEYİCİLER

Yukarıda belirtilen faktörlerin etkisi altında DDD'lara karar veren firmalar yatırım yapılacak ülke ve yeri seçerken de bazı belirleyicileri göz önüne alırlar. Bunlar, yerel belirleyiciler, ekonomik belirleyiciler, politik belirleyiciler, kar ve faiz gibi gelir transferi kolaylığı ve vergi mevzuatının uygun olması şeklinde sıralanabilir.

1. Yerel Belirleyiciler

Yatırımcı için yatırım yapılacak ülke seçiminde etkili olan yerel belirleyiciler beş başlık altında toplanabilir. Bunlar, pazar büyüklüğü, çalışma tecrübesi, belirsizlik düzeyi, ülkenin coğrafi yakınlığı ile ekonomik ve kültürel benzerliktir.

(19) KARTAL, s.15.

(20) BOODWEYN, s.59.

(21) Halime OYGUR, "*Kalkınma Sürecinde Yabancı Sermaye Yatırımları*", HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.7, S 1-2, Ankara, 1989, s.45.

a. Pazar Büyüklüğü

DDY yapılacak yer seçilirken en çok dikkate alınan faktör pazar büyüklüğüdür (22). Pazar büyüklüğünün yer seçimi kararında etkili olmasında iki önemli etken söz konusudur. Bunlar satış hacmi ve stratejik önemdir.

Daha önce değinildiği gibi bir malın ihracat yoluyla bir piyasaya ortalama giriş maliyetleri o piyasadaki ortalama üretim maliyetlerini aştığında, DDY'lar ekonomik olarak anlam kazanır. Bu aşamada ise satış hacminin göz önüne alınması gerekir. Tüketici farklı piyasalarda yer alan bir ürüne alıştığında belli bir satış hacmine daha büyük pazarlarda daha çabuk ulaşacaktır.

Belli bir strateji saptamış olan endüstrilerde de DDY'lar önem kazanır. Pazar payının artırılması veya oligopolistik endüstrilerde lideri izleme stratejisi saptandığında kar maksimizasyonu bu tür endüstrilerin DDY'larını açıklayamaz (23). Kar beklentisinden önce üretim yerine ve pazar büyüklüğüne bakılır.

b. Çalışma Tecrübesi

Yatırım yapılacak ülke seçiminde çalışma tecrübesi de önemli bir belirleyicidir (24). Yatırım yapılması düşünülen ülkenin ve piyasanın bilinmesi çalışma kolaylığı sağlayacağından firmalar bu ülkelere yatırım yapmaya istekli olacaklardır. Çalışma tecrübesinin kazanılmasında ise en kolay yol şubelerin bulunduğu ülkelerin seçilmesidir.

(22) DUNNING, s.19; Konunun önemini göstermeye çalışan bazı Amerikalı iktisatçılar DDY için seçilen ülkelerle bu ülkelerin pazar büyüklüğü arasında bir dizi güçlü korelasyon olduğunu ispatlamışlardır. 20 ülkeyi içeren veriler ve analiz sonucunda elde edilen sonuçlar için bkz.: William H.DAVIDSON, "*The Location of Foreign Direct Investment Activity: Country Characteristics and Experience Effects*", JOURNAL INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol. 11, Fall 1980 s.9-22.

(23) DAVIDSON, s.13.

(24) JULIUS, s.27.

Yabancı bir ülkede bir firmanın şubesinin bulunması halinde ölçek ekonomileri, karın büyüklüğü ve belirsizlik düzeyi gibi konularda kolaylıkla bilgi edinilebilir. Bunun sonucunda da düşünülen projenin getirisi büyüyeceğinden yatırım öncelik kazanacaktır (25).

c. Belirsizlik Düzeyi

Yabancı bir ülkede yatırım yapılması yatırımcı açısından daima bir belirsizlik taşır ve gidilen ülkedeki ekonomik ve siyasal istikrarsızlık arttıkça bu belirsizlik de artar (26). Yatırımlar üzerinde caydırıcı rolü olan bu belirsizlik ancak, piyasa benzerliği ile büyük ölçüde azaltılabilir. Pazarlama, teknoloji ve insan gücü yönünden benzer olan ülkelerde belirsizlik azalacağından yatırım teşvik edilmiş olur. Bu nedenle yatırımcılar belirsizliğin dolayısıyla riskin az olduğu ve rahat çalışabilecekleri ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler.

d. Yatırım Yapan ve Yapılan Ülkenin Coğrafi Yakınlığı

Yatırım yapılması düşünülen ülkelerin coğrafi yakınlığı yatırım kararında olumlu etkiye sahip olan cazip bir faktördür. Coğrafi yönden birbirine yakın olan iki ülkenin benzer kültürleri paylaşma olasılığı daha yüksektir. Bu yüzden coğrafi yakınlık, yabancı ülkede kurulmuş olan bir şubenin kontrol ve haberleşme maliyetinin daha düşük olmasını sağlamakla kalmaz aynı zamanda, farklı yabancı kültürlerin yabancı ülkedeki şubenin yönetiminde neden olacağı zorlukları da daha aza indirir (27). Ayrıca ülkelerin yakın olması dil, kültür, politik sistem, eğitim düzeyi ile endüstriyel gelişme düzeyi konusunda da daha kolay bilgi sahibi olunmasını sağlar.

(25) Bu düşünceyi doğrulamaya yönelik hipotezler, matris çözümleri ve sonuçları için bkz.: DAVIDSON, s. 13-16.

(26) SEYİDOĞLU s.531.

(27) Chwo-Ming YU, "*Determinants of Foreign Investment of U.S. Advertising Agencies*", JOURNAL INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.19, Spring 1988, s.34; coğrafi yakınlığa benzer olarak anlaşma mesafesi kavramı üzerinde de durulmuştur. Bu kavram, firmalar veya piyasalar arasında bilgi akışını sağlayan veya bozan faktörler olarak belirlenmiştir.

e. Ekonomik ve Kültürel Benzerlik

Bir ürüne olan dış talep iç piyasaya benzer olan ülkelerde daha fazla olacağından, ekonomik benzerlik yatırımları belirlemede etkili olacaktır.

Ekonomik benzerlik yeni bir ürünün arzını da teşvik eder. Mevcut fiyatlama, teşvik ve dağıtım stratejileri, paketleme ve imalat teknolojisi ile ulaşılan ölçek ekonomileri benzer piyasalara kolaylıkla aktarılabilir (28).

Kültürel benzerlik te DDY'ları teşvik eder. Yeni bir ürüne ilişkin bilgi, benzer dil ve kültüre sahip ülkelerde daha yeterli ve etkili olur. Böylece, başlangıçtaki yönetim belirsizliği ve yerel koşullardaki belirsizlik nispeten düşük kalacağından yatırımların riski daha az olacaktır (29).

2. Ekonomik Belirleyiciler

DDY'ların önemle üzerinde durdukları diğer bir faktör de ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durumdur. Bir ülkede uygulanan yatırım teşvikleri, enflasyon olasılığı, döviz kurları, ülkenin altyapısının durumu, kalifiye işçi miktarı, nakliye imkanları, enerji ve elektrik temini gibi ekonomik faktörler yatırım yerinin seçiminde etkili olurlar.

a. Yatırım Teşvikleri

DDY'ları çekmek için birbirleriyle rekabet eden ülkeler çeşitli teşvik tedbirleri ile yatırımları cazip hale getirmeye çalışmaktadırlar. Yaklaşık 40'ı aşan değişik teşvik tedbirleri Dünya Bankası'nın yaptığı bir araştırmaya göre yatırım yapılacak ülkeyi belirlemede oldukça etkin olmaktadır. Bu araştırmaya göre, diğer koşullar aynı kalmak koşuluyla, ülkelerin uyguladıkları teşvik tedbirleri yatırımların üçte ikisi için belirleyici rol oynamıştır (30).

(28) DAVIDSON, s.10.

(29) A.g.m.

(30) OYGUR, s.46

b. GSMH ve Büyüme Hızı

Hızlı bir ekonomik gelişmenin DDY'lar için güçlü bir ekonomik belirleyici olduğu özellikle 1980 yılından itibaren daha açıklıkla gösterilmiştir (31). Tarihsel süreç içinde gelişmiş 5 ülkenin (32) DDY'ları incelendiğinde, 1973 ve 1979 yıllarındaki petrol krizinin getirdiği düşük gelişme hızına paralel olarak yatırımların azaldığı ve izleyen 1974 ve 1983 yıllarında da bu azalmanın devam ettiği gözlenmiştir (33).

c. Altyapı *ifetisi*

Yatırım yapılacak olan ülkenin altyapısının yeterli olması DDY'lar için diğer bir belirleyici olmaktadır. Ülkede organize edilmiş sanayi bölgelerinin varlığı ile ulaşım için uygun ve yeterli havayolu, demiryolu ve karayollarının bulunması yatırım kararında etkili olmaktadır.

d. Enflasyon

Yatırım yapılacak ülkelerin enflasyon düzeyi yatırım kararlarında etkili olmaktadır (34). Yatırımcı firmalar enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı olan ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler. Böylece yüksek enflasyonun ve istikrarsızlığın doğuracağı fiili sermaye kayıplarından ve belirsizlikten korunmuş olurlar.

e. Döviz Kurları

Bir politika değişkeni olan döviz kuru DDY'lar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (35). Her ne sebeple olursa olsun yatırım yapılacak ülke parasının daha sonra-

(31) JULIUS, s.29-30.

(32) Bu ülkeler, Amerika, İngiltere, Japonya, Almanya ve Fransa'dır.

(33) Gelişmiş 5 ülkeye ilişkin 1963-1988 yılları arasındaki gelişme hızları ve DDY arasındaki pozitif ilişkiyi gösteren regresyon eşitlikleri ve sonuçları için bkz.: a.g.e.

(34) W.MOLLE-R MORSINK, "Intra-European Direct investment", MULTINATIONAL AND EUROPE 1992, London, 1991, s.88.

(35) BORATAV, s.41.

ki yıllarda değer kaybedeceğine ilişkin bir beklenti söz konusu ise kayıplardan korunmak yatırıma gidilmeyecektir (36). Bu durum daha çok döviz kurunun aşırı değerlendirildiği zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi döviz kuru aşırı değerlendirildiğinde gelecekte muhtemelen aynı oranda bir devalüasyon kaçınılmaz olacaktır.

3. Politik Belirleyiciler

DDY'lar genellikle politik olaylardan ve siyasi iç istikrarsızlıklardan hoşlanmazlar. Yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkelerin iç politikaları ile olduğu kadar, dış politikalarıyla da yakından ilgilidirler. Özellikle yatırım yapılacak ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkileri ile ekonomik ve askeri yönden güçlü ülkelerle olan ilişkileri yatırımcıların üzerinde titizlikle durdukları konulardır.

a. Politik İstikrar

DDY'lar orta ve uzun vadeli bir konu olduğundan yatırım yapılacak ülkenin politik yönden istikrarlı olması önem taşır (37).

Politik istikrar ekonomik istikrarı sağlayan bir unsur olduğundan DDY'ları etkilemektedir. Çünkü, DDY'lar öncelikle emniyet ve güven beklerler (38). Ülkedeki siyasi hava, uygulanan rejim, idari mekanizmanın gücü, hükümetin durumu ve ordu ile sivil idare arasındaki yakınlık derecesinin mevcut durumu ve geleceğine ilişkin beklentiler DDY'lar üzerinde etkili olur. Siyasi durumu ve yarını belirsiz toplumlarda ise kanunlar teknik olarak mükemmel hazırlanmış olsalar bile DDY'ları teşvik edemezler.

(36) Moksın S.KHAN-Nedeem U1 HAQUE (Çev.Suat OKTAR), "*Gelişmekte Olan Ülkelerden Sermaye Kaçışı*", DÜNYA GAZETESİ, 30 Mart 1988, s.7.

(37) Namık KEMAL, "*Yabancı Sermaye Ülkede Ekonomik ve Politik İstikrar İster*", YENİ İŞ DÜNYASI, Y.5, S.53, MART 1984, S.31.

(38) Eddgart PROFFET, "*Yabancı Sermaye Konusundaki Gelişmeler* BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, Y.21, S.11, Kasım 1984, s.21.

Bu konuda özellikle idari mekanizmanın istikrarlı olduğunu göstermesi gerekir. Uygulanan vergi, kombiyo, dış ticaret, gümrük politikalarında sık sık değişiklik yapılmaması ülkeye güven duyulmasını sağlar (39).

b. Millileştirme Tehdidi

DDY'lar üzerinde belirleyici rol oynayan milliyetçi düşünce (40) oldukça karmaşık bir kavramdır (41).

Yatırım yapılacak ülkede yatırımları millileştirme olasılığının olması yatırımlar üzerinde caydırıcı bir rol oynar. Özellikle petrol, demir ve çelik gibi üretim sektörleri sahip oldukları stratejik önem nedeniyle savaş gibi olağanüstü durumlarda öncelikle millileştirilen yatırımlardır. Bu yüzden, bu gibi alanlara yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar özellikle ülkenin siyasi durumuyla çok yakından ilgilenmekte ve yatırım yapılacak ülkeden risk olasılığını azaltan garantiler istemektedirler.

4. Kar ve Faiz Gibi Gelir Transferleri

Yatırım yapılan ülkeden ana paranın, karın ve faizin yatırımı yapan ülkeye veya arzu edilen başka bir ülkeye transfer edilebilme imkan ve kolaylıkları DDY'ların diğer önemli bir yer belirleyicisini teşkil eder. Yatırım gelirlerinin transferi halinde karşılaşılabilecek güçlüklerin ve formalitelerin fazla olması yatırımcıları ürküten bir konudur. Özellikle yatırımın yapıldığı ilk yıllarda yatırımcı ne kadar kar elde edileceğinden çok yatırım gelirlerinin ne kadarını ne şekilde ülkesine getirebileceği üzerinde durur. Birkaç yıl sonra belli bir güven oluştuğunda ise reinvestment şeklinde yeniden yatırımlarına ilave yoluna veya yeni yatırımlara gidebilir. Bu kolaylıkların sağlanamayacağını anlayan firmalar ise daha büyük kar olanağı mevcut olsa bile yatırımlarını daha az karlı fakat uygun koşullar sağlayan ülkelere kaydırabilirler.

(39) Macit VARLIK, "*Yabancı Sermaye*", İKTİSAT VE TİCARET DERGİSİ, Y.1, S.1, Nisan 1972, s.13.

(40) Milliyetçi düşünce, milli bütünlük, milli kontrolün zayıflaması, ülke için önemli ekonomik ve politik konularda bir başka ülke işletmesinin dolaylı veya dolaysız etkili olması, milli kültürün zayıflaması v.b. konuları içerir.

(41) İnan ÖZALP, "*Çok Uluslu İşletmelerin Az Gelişmiş Ülkelerdeki Joint Venture Stratejileri*", ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.V, S.1, Haziran 1987, s.6.

5. Vergi Mevzuatı

Yatırımcılar genellikle kendi ülkelerinde uygulanan ağır vergi yükünden kurtulmaya ve böylece kararlarını artırmaya çalışırlar. Bunun için de vergi mevzuatının uygun olduğu ülkelerde yatırım yoluna giderler. Ülkelerini DDY'lar için cazip hale getirmeye çalışan ülkeler kendi yatırımcıları ile dış yatırımcılara aynı oranda ve koşullarda vergi uyguladıklarında veya birçok vergi kolaylıkları sağladıklarında yatırımcılar için tercihli ülke durumuna gelirler (42).

II. DDY'LARIN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

DDY'larla ilgili çalışmalarda genellikle DDY'ların yatırım yapılan ülkeler üzerindeki çeşitli etkileri incelenmiştir. Ancak, DDY'ların yatırımcı ülke ekonomileri üzerinde de etkileri vardır. Bu çalışmada yatırımcı ülke üzerindeki etkiler esas alınmakla birlikte iki yönlü gözlem yapabilmek amacıyla yatırım yapılan ülke üzerinde etkiler de incelenmiştir.

A. YATIRIMCI ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

DDY'ların yatırımcı ülke ekonomisi üzerindeki etkileri olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Bu durum ise yatırımların kısa ve uzun dönemde incelenmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Olumlu Etkileri

a. Ödemeler Dengesine Etkisi

DDY'ların ödemeler dengesi üzerindeki toplam etkisi iki grupta incelenebilir. Bunlar, finansal akım etkisi ile ticari akım etkisidir (43). Bu etkileri ayrıntılı olarak bir tabloda göstermek mümkündür.

(42) DDY'ların yapıldığı ülkeler incelendiğinde özellikle yatırımların yoğun olarak gerçekleştiği ülkelerde vergi mevzuatının uygun olduğu görülmektedir.

(43) ROOT, *International...*, s.578

Tablo: 7 - DDY'ların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.

<u>Etkiler</u>	<u>Borç</u>	<u>Alacak</u>
A. Finansal Akımlar		
1. Ülkenin yaptığı DYY'lar	X	
2. Yatırımcıların dış borçlanmaları		X
3. Dış borçlanmalar için faiz ödemeleri	X	
4. DDY'lardan elde edilen gelirler		X
5. Telif hakkı ve hizmetlerden elde edilen geliler		X
B. Ticari Akımlar		
1. İhracat gelişimi		X
2. İhracat kaybı	X	
3. İthalat	X	

Kaynak: Franklin ROOT, *International Trade and Investment: Theory Policy, Enterprise*, South-Western Publishing Co., England, 1973, s.578.

- Finansal Akım Etkisi

Finansal akım etkisinde bir ülkenin yaptığı DDY'lar ülkeden sermaye çıkışına neden olabileceği gibi yatırımcı ülke firmalarının bağlı şubelerinin elde ettiği gelirlerin yeniden yatırımlara dönüşmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Sermaye çıkışı yatırımcı ülkenin ödemeler dengesine borç kaydedilir (44). İkinci durum ise yatırımcı ülkenin ödemeler bilançosunda gözükmez.

Yatırımcılar yeni yatırımlarını finanse etmek için dış piyasalardan borç yoluna gidebilirler. Bu durum, yatırımcı ülkenin ödemeler bilançosunda uzun vadeli bir sermaye girişi olarak yer alır. Ancak, alınan dış borçlar için borç verenlere faiz ödendiğinde sermaye girişinin olumlu etkisi azalmış olur (45).

DDY'lar sonucunda elde edilen gelir ülkeye geri döndüğünde ödemeler dengesini olumlu yönde etkiler. Ancak bu gelir, yatırımların geri dönüş oranına ve yurda geri dönecek kazançların payına bağlıdır. Aşağıda Tablo 8'de önemli bir yatırımcı ülke olan Amerika'nın DDY'larının geri dönüş oranı incelendiğinde Amerika'nın toplam işlemleri içinde önemli bir yere sahip olduğu gözlenmektedir (46).

DDY'lar sonucunda telif hakkı ile ana şirketin bağlı şirkete sunduğu yönetim ve diğer hizmetlerden dolayı bir gelir elde edilir. Bu durum ödemeler dengesini olumlu yönde etkiler.

- Ticari Akım etkisi

DDY'ların yatırımcı ülkelerin ihracatına olumlu ya da olumsuz etki yapması koşullara bağlıdır.

(44) SÖDERSTEN, s.460.

(45) ROOT, *International...*, s.578.

Yatırım yapılan ülkede üretime başlandığında bağılı şirketler ana şirketten sermaye teçhizatı, parça, hammadde ve tamamlanmış mallar almak isteyebilirler. DDY'ların yapılmadığı durumda bu ihracatın gerçekleşmeyeceği göz önüne alındığında DDY'ların ihracat ve ödemeler dengesini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. EK.6'da 320 Amerikan şirketi için yapılan bir araştırmanın sonucunda şirketlerin ihracatlarının yarısından fazlasını bağılı şirketlerine yaptıkları gözlenmektedir.

46) "*Alternative Measures of the Rate of Return on Direct Investment*"
SURVEY OF CURRENT BUSINESS, Vol.71, Iss.8, August 1991,
s.44.

Tablo: 8 - Amerika'nın DDY'lerinin Geri Dönüş Oranı (%)

Piyasa Değerine Göre Geri Dönüş oranı (X)

<u>Yıllar</u>	<u>Amerikan DDY'leri</u>	<u>Toplam Amerikan İşlemleri</u>
1982	—	12.5
1983	11.3	9.6
1984	11.5	11.2
1985	9.1	9.4
1986	7.2	7.3
1987	7.6	7.1
1988	8.4	8.7
1989	7.4	8.1
1990	7.4	7.7
Ortalama 1983-90	8.2	8.4

(X) Piyasa değeri geri dönüş oranını elde etmek için yılın başı ile sonunda DDY'lerin piyasa değeri alınarak ortalaması bulunur. Daha sonra DDY'ın geliri bu ortalama değere bölünerek bir oran elde edilir.

Kaynak: SURVEY OF CURRENT BUSINESS, Vol.71, Iss.8 August 1991,
s.44.

DDY'ların net ihracat etkisi konusunda kesin bir şey söylenemez. Bunun için DDD'ların iki açıdan incelenmesi gerekir. DDD'lar yatırımcı ülkenin yatırım öncesinde gerçekleştirdiği ihracatın yerini aldığıında DDD'ların ihracata net etkisi olumsuz olur. Ancak, DDD'lar önceden yabancı firmaların sahip olduğu bir üretimin yerine geçiyorsa bu durumda ihracata net etkisi olumlu olur.

Net ihracat etkisi yatırımcı şirketlerin davranışlarına, gidiş nedenlerine ve yatırım fırsatlarını değerlendirme isteklerine de bağlıdır (47).

DDY'ların ticari etkisinin incelenmesinde ihracatın yanı sıra ithalat ta önemlidir. Yatırımcı ülkeler bağlı şirketlerinden veya bağımsız şirketlerden ithalat yapabilirler. İthalatı bağlı şirketlerinden gerçekleştirdiklerinde ürünleri daha ucuz alma imkanları olabileceğinden üretim maliyetleri düşebilir. Ayrıca, ana şirket tarafından bağlı şirketlere parça ihraç edilip orada montajı yapıldıktan sonra tamamlanmış ürün olarak tekrar alınması durumunda ithalatla birlikte ihracat da gerçekleştirilmiş olur.

Böylece DDD'ların ödemeler dengesi üzerindeki net etkisi olumludur. Ancak bu etki, DDD'ların toplam sürecinin incelenmesi sonucunda elde edilir. Yatırım sürecini kısa ve uzun dönem olarak ayırırsak kısa dönemde DDD'ların ödemeler dengesi üzerindeki etkisi olumsuz olur. Kısa dönemde ödemeler bilançosunda sermaye çıkışı olarak yer alan DDD'lar ancak uzun dönemde kar, hizmet ve ihracat geliri olarak geri dönecektir. Bu sürenin kaç yıl olacağı her ülkeye göre değişmekle birlikte genellikle 10 yıl olarak belirlenmektedir (48).

Aşağıda Tablo.9'da Amerika'nın DDD'larının uzun dönemde ödemeler dengesi üzerindeki etkisi görülmektedir.

(47) Burada sözü edilen yatırımlar imalat yatırımlarıdır. Madencilğe yönelik yatırımlarda ülkenin ihracatının azalması söz konusu olmaz. Bu tür yatırımcılar kendi ülkelerinde bulunmayan ya da yüksek maliyetle elde edilebilen hammaddeleri elde etmeye çalışırlar.

(48) Krishna KUMAR- Kee Young KIM, "*The Korean Manufacturing Multinationals*" JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.15, Iss.1, Spring/Summer 1984, s.57.

Tablo: 9 - Amerik'nın DDY'ları ve Ödemeler Dengesi
(1960-1970) (Milyon Dolar)

Yıllar	Net Doğrudan Yatırım Akımı (1)	Dışarıda Kalan Fonlar (2)	DDY İçin Kalan Fonlar (1)-(2)	DDY'lardan Elde Edilen Geliler (3)	Net Alacak Dengesi (3)-(1)-(2)]
1960	1674		1674	2954	1280
1961	1598		1598	3430	1832
1962	1654		1654	3844	2190
1963	1976		1976	4019	2043
1964	2328		2328	4687	2359
1965	3468	52	3416	5162	1746
1966	3661	445	3216	5374	2158
1967	3137	278	2859	5956	3097
1968	3209	785	2424	6519	4095
1969	3254	631	2623	7340	4717
1970	4445	378	4067	7906	3839

Kaynak: *Survey of Current Businnes*, June 1971 and October 1970

b. Yatırımlara Etkisi

Yatırımcı ülkelerin DDY'lara yönelmelerinin önemli nedenlerinden birisi de kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının az veya hiç olmamasıdır. Özellikle madencilik sektörü ile hizmet sektörü açısından yatırım fırsatları daha azdır. Bu durumda mevcut teknolojik koşullar ve giriş engelleri göz önüne alındığında yabancı piyasalara girerek orada rekabet edebilmenin en iyi yolu DDY'lar olmaktadır.

Yatırımcı ülkelerin kendi ülkelerinde yatırım fırsatları olmadığı için DDY'ları seçtiği göz ardı edildiğinde dış yatırımların ilk bakışta ülkenin yatırımlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Ancak yatırım fırsatlarının değerlendirilerek ülkenin genel rekabet durumunun iyileştirilmesi sonucunda yatırımcı ülke yüksek karlar elde eder. Bu gelir, girişimciliğin gelişmesi için daha ileri tekniklerle üretim amacına yönelik yatırımlara dönüştürüldüğünde ise yatırımcı ülkenin yatırımlarında ve büyüme hızında bir artış görülür. ayrıca DDY'lar yoluyla yatırımcı ülkede bulunmayan kaynakların sağlandığı da gözönüne alındığında ülke gelişmesine katkısı daha fazla olur (49).

c. İstihdam etkisi

DDY'ların istihdam üzerindeki etkisi (50) kısa dönemde olumsuz uzun dönemde ise olumludur.

(49) John DUNNING, "*Foreign direct Investment and Economic Development*" MULTINATIONAL BUSINESS, No.2, 1986, s.32.

(50) Bu konuda, Amerika'dan S.Ruttenberg, R.H.Frank, R.T.Freeman, R.G. Hawkins, Almanya'dan P.J.Bailey, İngiltere'den S.M.Stopford çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar için bkz.: S.RUTTENBERG, *Needed: A Constructive Foreign Trade Policy*, AFL-CIO, 1971; R.H.FRANK and R.T.FREEMAN, *Distributional Consequences of Direct Investment*, Academic Press, New York, 1978; P.J. BAILEY, "*Employment Effects of Multinational Enterprises: A Survey of Relevant Studies Relating to the Federal Republic of Germany*", WORKING PAPER, No.2, International Labor Office, Genova, 1979; J.M.STOPFORD *Employment Effect of Multinational Enterprises in the United Kingdom*", WORKING PAPER, No.5, International Labor Office, Genova, 1979; R.G.HAWKINS, "*Job Displacement and the Multinational Firm.A Metodological Review*", OCCASIONAL PAPER, No.5, Centre for Multinational Studies, Washington, 1972.

DDY'lar kısa dönem için değerlendirildiğinde yabancı ülke için önemli bir istihdam olanağı yaratır. Fakat uzun dönemde DDD'lardan elde edilen gelir ve tecrübe ülkedeki yatırımlara yöneldiğinde yatırımcı ülkenin istihdamında bir artış olur.

Yatırımcı ülke dışarda şube veya bağlı şirketini oluşturduğunda istihdam edeceği kişilerin bir kısmını ülkesinden götürebilir. Bu durumda yatırımcı ülkenin istihdamında doğrudan bir artış yaratılmış olur.

DDY'lar yoluyla yatırımcı ülkenin istihdamında en önemli artışı ise ticari akım yaratır. Yatırımcı ülkedeki ana şirketler ihracatlarının büyük bir kısmını bağlı şirketlerine ve şubelerine yapmaktadırlar (51). Bu durumda yurt dışındaki bağlı şirketlerin ve şubelerin sayısı arttıkça yatırımcı ülkenin ihracatında da bir artış olacaktır. Daha fazla ihracat için denetim artışı ise istihdamı artıracaktır.

Ayrıca, yatırımcı ülke girişimcileri bağlı şirket ve şube aracılığıyla ülke dışında edindikleri tecrübeleri ülkelerinde kullandıklarından işgücünün kalitesi de gelişmiş olur (52).

d. İhracata Etkisi

DDY'lar yoluyla yatırımcı ülke ile bağlı şirketleri arasında ticari ilişkiler kurulur. Yatırımcı ülkedeki ana şirket bağlı şirketlerine parça, hammadde veya tamamlanmış mallar sattığında ülkenin ticaret hacminde ve ihracatında bir artış sağlanmış olur. Ek.6'da örnek bir ülke olarak ele alınan Amerika'nın bağlı şirketlerine olan ihracatının önemli bir miktarda olduğu görülmektedir.

DDY yoluyla ülkeler daha iyi dağıtım ve pazarlama kanallarına sahip olurlar (53). Bu durumda, ihracatı diğer şirketlere göre daha kolay ve etkili bir şekilde yapabilirler.

(51) Bu konuda bkz.:Ek.6

(52) OECD, *International Investment and Multinational Enterprises*, OECD, Paris, 1987, s.50.

(53) "*Coe Back Multinationals*", THE ECONOMIST, 26 November-2 December 1988, s.41.

DDY'ların yatırımcı ülkenin ihracatını olumsuz, etkilediği görüşünü savunan iktisatçılar DDY'ların ülkenin ihracatının yerini aldığını ileri sürmektedirler. Ancak yapılan çalışmalar (54) DDY'ların ihracatın yerini almadığını yatırımların daha önce ihracat yapılmayan alanlarda yapıldığını göstermişlerdir.

Ayrıca DDY'ların bir kısmı ihracat artışı sağlamak amacıyla yapılır. Birçok ülkenin ithal kısıtlamaları uyguladığı da göz önüne alındığında yatırımcı ülkenin bu ülkelerde üretim yapması kaçınılmaz olmaktadır. ihracata yönelik DDY olarak adlandırılabilen bu tür yatırımlarda dış yatırımcı ürettiği sinai ürünün tümünü ihraç ederek satış hasılatını ülke dışında tutmaya çalışır (55)

e. Rekabet Gücüne Etkisi

Yatırımcı DDY yoluyla gittiği ülkelerde ticari ilişkilere oranla bir rekabet gücü kazanmış olur. Ürün satılacak piyasaya yakın olunması sonucunda o ülkenin tüketicilerinin zevkleri, tüketim kültürleri öğrenilmiş olur. Ayrıca haberleşme, ulaşım ve rahat bağlantı kurma olanakları da göz önüne alındığında yatırımcı ülkenin rekabet gücü daha da artmış olur.

-
- (54) Bu konudaki çalışmalar için bkz.: W.B.REDDAWAY, "*UK Direct Investment Overseas: Final Report*", OCCASIONAL PAPERS No.12, Cambridge University Press; M.O.STEUER, *The Impact of Foreign Direct Investment on the United Kingdom*, HMSO, London, 1973; R.e.LIPSEY and M.Y.WEISS, "*Exports and foreign Investment In Manufacturing Industries*", WORKING PAPER No.131. New York 1976; C.F. BERGSTEN ET AL, *American Multinationals and American Interests*, Brookings Institution, Washington DC, 1978; T.HORST, "*Amerikan Exports and Foreign Direct Investments*" Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper 362, 1974.
- (55) Korkut BORATAV, "*Avrupa Topluluğu, Yabancı Sermaye ve Sanayileşme üzerine*", DIŞ TİCARETTE DURUM, S.8, Ocak/Şubat 1988, s.41.

Günümüzde rekabetin ulusal boyutları aştığı ve uluslararası bir görünüm kazandığı görülmektedir. Bu nedenle firmalar yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla dünya piyasalarıyla bütünleşme yoluna gitmek zorundadırlar. Bu aşamada DDY'lar işletmelerin bu gereksinimlerini giderecek önemli bir çözüm yolu olmaktadır.

İhraç pazarlarını kaybetmemek veya artırmak amacıyla birbirleriyle rekabet halinde olan firmalara en büyük engel ülkelerin ithalat kısıtlamaları ile getirilmektedir. Bu durumda DDY'lar, bu sınırların aşılmasında ve pazar payı yarışında yatırımcı ülkeye önemli bir üstünlük kazandırmaktadır.

Rekabet gücü kazanabilmek için rakiplerin de izlenmesi gerekir. aynı sektördeki birçok firma DDY yolunu seçtiklerinde sektördeki diğer firmaların rekabet güçlerini koruyabilmeleri için aynı yolu izlemeleri gerekir. Ayrıca bu durum, ülkeler için de geçerlidir. Birçok ülke DDY'lara gittiğinde aynı koşullarda rekabet edebilmek için benzer yolun izlenmesi gerekir. Bunun sonucunda ise rekabetin boyutunun genişlediği görülür.

Bugün Bağımsız Devletler Topluluğu'na bağlı ülkelerde yatırım yapmak isteyen ve yapan ülkelerin yoğun çabaları göz önüne alındığında rekabet yarışı çok daha belirgin izlenebilmektedir.

2. Olumsuz Etkileri

DDY'ların yatırımcı ülke yönünden olumlu etkilerinin yanısıra olumsuz etkileri de vardır.

DDY'ların olumsuz etkisi daha çok ödemeler bilançosu üzerinde görülür. Sermaye çıkışı ülkenin ödemeler bilançosunun açık vermesine yol açar. Ancak uzun dönemde yatırımlardan elde edilen gelirlerin ülkeye getirilmesiyle bu olumsuzluk ortadan kalkar (56).

DDY'lar yabancı bir ülkede yapıldığından yatırımcı açısından bir belirsizlik taşır (57). Yatırım yapılan ülkede ekonomik ve siyasal istikrarsızlık arttığında bu

(56) KINDLEBERGER, *Amerikan...*, s.169.

(57) ROOT, *Entry...* s.9.

belirsizlik de artar. Bir istikrarsızlık içinde dış yatırımların millileştirilmesi yatırımcı ülkenin en endişe duyduğu konulardan birisidir.

DDY'larla yatırımcı ülke bir vergi kaybına uğrar. Yabancı ülkelerde ödenen vergiler yatırımcının ülkesinde vergi borcundan düşülür. Ancak yatırımcının ülkesinde ödenmesi gereken vergi, dışarda ödediği miktardan daha yüksek ise aradaki fark vergi geliri olarak alınabilir.

Ayrıca yatırımcı ülkede yaygın bir işsizlik varken yatırımın yurtdışında yapılması ülkenin ekonomik sorunlarının çözümünü güçleştirebilir.

DDY'larla ülke kendi bağımsız ekonomik politikasını uygulamada zorlanır. Birçok ülkenin fiyat ve pazar anlaşmaları, vergileri ve iş faaliyetleriyle ilgili düzenlemeleri göz önüne alınmak zorundadır. Bu durum ise yatırımcı ülke açısından politik sıkıntılar yaratır (58).

B. YATIRIM YAPILAN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

DDY'ların yatırım yapılan ülke ekonomisi üzerindeki etkileri olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönden ele alınır.

1. Olumlu Etkileri

DDY'ları kabul eden ülkeler kendi ekonomileri için bu yatırımlardan çeşitli faydalar beklerler. Gelişmiş ülkeler büyümelerini hızlandırmaya çalışırken gelişme yolundaki ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışırlar (59). Özellikle ekonomik kalkınma söz konusu olduğunda konu daha hassas bir hal almaktadır (60).

(58) BÖDERSTEN, s.462.

(59) Ramazan ULUDAĞ, "*Yabancı Sermayeye Nasıl Bakılmalı*" EKONOMİDE ANKARA, Ankara Ticaret Odası Dergisi, S.40, Temmuz-Ağustos 1991, s.14.

(60) Cevdet ERDOST, "*Yabancı Sermaye Gelişmekte olan Ülkeler Açısından İki Yanı Keskin Bıçak Gibidir*", İŞVEREN DERGİSİ, C.XXVI, S.11, Ağustos 1988, s.12.

DDY'lar bir ülke ekonomisine sermaye birikimi, üretim kapasitesi, teknoloji, işletmecilik bilgisi ödemeler dengesi, ihracat, milli gelir, istihdam, vergi geliri, bölgesel kalkınma, ülke içi rekabet, gelir dağılımı, refah gibi konularda katkıda bulunabilir(61).

a. Sermaye Birikimine ve Üretim Kapasitesine etkisi

Herhangi bir ülke ihtiyacı olan yatırımların yapılmasında gerekli olan sermayeden yoksun olabilir. Bu sermaye yetersizliği bazen ülke sermayesinin daha çok kısa vadeli yatırımlara ayrılmasıyla uzun vadeli yatırımlarda da görülebilir. Az gelişmiş ülkelerin sermaye talepleri sermaye yetersizliğinin, uzun vadeli yatırımlar için sermaye bulunamaması ise daha çok gelişmiş ülkelerin sermaye taleplerinin nedenini oluşturur. Her iki nedenle gelen sermaye sonuçta ülkenin sermaye birikimine önemli bir katkı sağlar (62).

Yatırım yapılan ülkeye kısa dönemde yatırımla birlikte sermaye girişi gerçekleşirken, uzun dönemde sermayenin geldiği ülkede elde edilen karlar yeniden yatırımlara dönüştürülerek, başlangıçta getirilen sermayeden ayrı olarak, ülke içindeki sermaye birikimine katkıda bulunur (63).

DDY'ların bir ülkenin sermaye stoğuna doğrudan katkısı yanında, yerli sermaye ile işbirliği yaparak ve yatırım yaptığı sanayi dalıyla ilgili yan sanayilerde yatırımları teşvik ederek, dolaylı bir şekilde sermaye birikimini hızlandırdığı da söylenebilir (64).

(61) Bu konuda bkz.: T.Güngör URAS, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, 1979, s.53-60.

(62) "*Foreign Private investment in Developing Countries*" OCCASTONAL PAPER, IMF, Washington D.C., January 1985, s.9.

(63) R.Peter DeWitt, "*Factors Influencing U.S.Investment Abroad*" BUSINESS FORUM, Vol.11, Summer 1986, s.18.

(64) "*Foreign Private*" ..,s.9.

Ülkeye başlangıçta giren sermaye ile sermayenin sağladığı karların ve yerli sermaye ile işbirliğinin sonucunda ülkenin üretim kapasitesinde de bir artış olur.

b. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi

DDY'ların yatırım yapılan ülkenin teknoloji ve işletmecilik bilgisine işletme teknolojisinin öğrenilmesi, uluslararası standartlarda üretim yapılması, yüksek teknoloji aktarımı, yaparak öğrenme ve yan sanayinin kalitesinin artırılması gibi etkileri vardır.

aa. İşletme Teknolojisinin Öğrenilmesi

Yönetim metodlarının üretim metod ve teknolojileriyle çok sıkı ilişkileri vardır. Üstün yönetim metodları, üretimde verimliliğin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir. Bunun en güzel örneğini A.B.D.'de yatırım yapan Japon şirketleri vermiştir. Amerikan tesisini satın alan Japon şirketleri, üretim teknolojisi ve işgücünde önemli değişiklikler yapmadan, getirdikleri yönetim teknikleriyle, verimi önemli ölçüde artırmaktadırlar (65).

Yabancı şirketlerin yatırım yaptıkları ülkeye getirdikleri bu tür metod ve pratikler zamanla, bu şirketlerde görev alan yerli yöneticilerce o ülkeye yayılmaktadır (66). Ancak bu noktada da, getirilen tekniklerin ülkede bütün alanlarda etkili olması ve verimliliği artırıcı etkilerinin görülebilmesi için, o ülke şartlarına uyumluluğu önem kazanmaktadır. Bu tip yeni metodların, başarılı olması ve engellerle karşılaşmaması bunların ülkenin moral ve kültürel değerleriyle uyum içinde olmasıyla mümkündür.

bb. Uluslararası Standartlarda Üretim Yapılması

DDY'lar, yatırımı yapan şirketlerin verdiği teknoloji sonucu fazladan bir külfet altına girmeden uluslararası standartlarda üretim yapılmasını sağlamaktadır. Bu

(65) Murat Ali YÜLEK, "*Doğrudan Dış Yatırımlar ve alıcı ülke Teknolojilerine Katkıları*", İŞLETME VE FİNANS DERGİSİ, Y.6, S.59, Şubat-Mart 1991, s.54.

(66) ROOT, s.17.

özellikle ihracatta çok önemli bir avantajdır. Yavru şirket belli bir uyum sürecine gerek duymadan ve ek bir maliyet altına girmeksizin ihracat yapma şansına sahiptir.

cc. Yüksek Teknolojinin Aktarılması

DDY'ların ülkelerin kalkınmasına ve gelişmesine sağladıkları en önemli katkı teknoloji transferi alanında gerçekleşmektedir (67).

Gelişmekte olan ülkelerde araştırma ve geliştirme faaliyetleri milli gelir içinde düşük bir yere sahiptir. Bu ülkelerin düşük düzeydeki araştırma ve geliştirme fonlarıyla uluslararası rekabet için gerekli teknoloji birikimine ulaşması imkansızdır (68). Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler, ileri derecede sanayileşmiş ülkelere DDY yoluyla teknoloji transferine özel bir önem verirler. Çünkü teknolojik ilerlemeleri mevcut teknolojileri alıp kendi bünyelerine uydurmalarına ve bunu yaygınlaştırmalarına bağlıdır.

DDY'lar sadece yatırımın yapıldığı anda teknoloji getirmezler. Yatırımcı firmanın merkezinde geliştirilen yeni tekniklerin ve işletmecilik konusundaki ilerlemelerin kısa bir süre sonra doğrudan yatırımın yapıldığı ülkelere transferi de söz konusudur.

Yatırımcı firmanın çeşitli üstünlüklerine doğrudan yatırımın yapıldığı ülkedeki şubesi yoluyla yaklaşabilmek, onun yaptığı araştırmaların sonuçlarını, sahip olduğu işletmecilik bilgisini, geliştirdiği üretim tekniklerini ve yarattığı yeni ürünleri aktarabilmek, doğrudan yatırım sürecinin özünü meydana getirmektedir (69).

(67) DIXON-DRAKAKIS-SMITH-WATTS, s.19; Teknoloji genel olarak yeni ve gelişmiş makine ve ekipmanların, ürünlerin üretim tekniklerinin ve hizmetlerin ekonomiye girmesine imkan sağlayan bilgi birikimidir. Geniş anlamda ise teknoloji, yönetim ve pazarlama tekniklerini de kapsamaktadır. Bu konuda bkz.: KARLUK, *Türkiye'de...*,s.31. URAS, s.53.

(68) CAVES, *Multinational Firms*,...s.177.

(69) M.Y.YOSHINO "*Japon as Host to the international Corporation*", Charles P.KINDLEBERGER (ed), *The International Corporation içinde*, The M.I.T.Press, 1970, s.345.

dd. Yapararak Öğrenilmesi

Dolaylı olarak teknolojiyle ilgili olmasa da işgücünün yeni teknolojiye doğru uyumluluğu verimlilik açısından çok önemlidir. Dış yatırımlarda, iş gücünün verici ülkede ya da önceden kurulmuş bağlı şirketlerde eğitilmesi olgusu çok yaygındır.

ee. Yan Sanayinin Kalitesini Etkilemesi

Bağlı şirketlerin ülkedeki yan sanayi üzerinde de olumlu etkileri olacaktır. Yan sanayi bir bakıma yabancı bir şirkete ihracat yapma durumunda olduğu için belli bir kalite seviyesini tutturmak zorundadır.

c. Ödemeler Dengesine Etkisi

DDY'lar ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde çeşitli etkiler yaratır. DDY'lar yoluyla ülkeye sermaye ilk geldiğinde yatırım yapılan ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkiye bulunur (70). Faaliyetler devam ettiği sürece de oluşacağı ithal ikamesi ve ihracat ile ödemeler dengesine pozitif bir katkıda bulunmaktadır. Ancak, girişimcinin hammadde ve malzeme ithaline başlaması ve dış faktörlere ödeme yapmasıyla ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Yatırımın herhangi bir şekilde tasfiyesi de ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca şirketin yabancı üretim faktörlerine yapmış olduğu ödemeler yatırım yapılan ülkenin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyebilir.

Bundan başka, doğrudan yatırım yapılan ülkede elde edilen karlar ana ülkeye transfer edilmeden yeniden yatırımlara dönüştürüldüğünde ödemeler dengesini olumlu yönde etkiler (71).

(70) JOHNSON, s.54.

(71) KINDLEBERGER, s.171.

Buna göre DDY'ların ödemeler dengesine etkisinin olumlu olabilmesi için gelen sermayenin artış hızının transfer edilen sermaye gelirlerinin artış hızından daha fazla olması gerekir (72).

d. İhracata Etkisi

DDY'lar dış pazarlara dönük üretim yapmak amacıyla kuruldukları yatırım yapılan ülkenin ihracatını etkileyebilirler. Gerek doğal kaynakları işleyerek ve gerekse ucuz işgücünü kullanarak ihracata dönük üretim yapan yabancı firmalar ekonomiye önemli ölçüde ihracat geliri sağlayabilirler.

Uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış piyasalar konusundaki geniş deneyimleri ile yeryüzüne yayılmış bir satış ve pazarlama örgütleri olduğu göz önüne alındığında, yatırım yapılan ülke bu imkanlardan yararlanarak ihracatını daha da arttırabilir.

Ancak ihracat gelirlerinin ekonomiye net bir katkı olarak kalabilmesi için yatırımların, sermaye malları, fiziki girdiler ve teknoloji bakımından dış bağımlılığının yüksek olmaması gerekir (73). Bu bağımlılığın yüksek olması halinde, ihracattan sağlanan dövizler dolaylı yoldan kaybedilecektir.

İhracat etkisinin değerlendirilmesinde ihracata uygulanan fiyatlarda önemlidir. Yatırımcı ülkeler genellikle bağlı şirketlere yapılan ihracata yüksek, bağlı şirketin ana şirkete yaptığı ihracata ise düşük fiyat uygulamaktadırlar. Bu durumda yatırımcı ülkenin yatırımdan beklediği fayda azalmaktadır (74).

(72) Hayrad HAYDAROĞLU "*Yabancı Sermaye ve Etkilerine Kısa Bir Bakış*", TÜRKİYE KALKINMA BANKASI BÜLTENİ, S.31, Eylül-Ekim 1989, s.7.

(73) G.Y.ADAM, "*New Trends in international Business*" ECONOMICA, Vol.7, No.34, 1971, s.364.

(74) ALPAR, *Çokuluslu*, s.108.

e. Milli Gelire Etkisi

DDY'larla yatırım yapılan ülkede bir üretim gerçekleştirildiği için üretim ülkenin milli gelirine dahil edilmektedir (75). Yatırım sonucu faaliyete geçen teşebbüsün ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark ekonomiye katkıyı belirlemektedir. Yaratılan katkının büyüklüğü milli geliri o derece artırıcı etki yapmakta ve ekonomik büyüme bu şekilde hızlanmaktadır (76).

DDY'ler, yatırım yapılan ülkede rekabeti canlandırarak kendi faaliyet alanları ve dışındaki kuruluşların verimliliğini artırarak dolaylı da olsa milli gelire katkıda bulunurlar (77). Ticari engellerle güçlü duruma gelmiş olan endüstriler DDY'lar sonucunda monopol güçlerini yitirdiklerinde ülkenin kaynakları daha verimli kullanılmış ve böylece milli gelir de yükselmiş olur.

f. İstihdam Etkisi

DDY'ların istihdam üzerindeki etkileri DDY'ların yapıldığı sektörlerle göre değişmektedir. DDY yerli bir şirketle birleşerek veya yerli bir şirketi satın alarak gerçekleştiriliyorsa bunun istihdam yaratıcı etkisi yoktur (78). Aynı şekilde DDY'lar ülkenin doğal kaynaklarının işletilmesi amacıyla geliyorsa, bunun yaratacağı istihdam etkisi de sınırlı olacaktır (79).

Endüstri kesiminde yapılan DDY'ların ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Burada da kullanılan teknolojinin emek-yoğun ya da sermaye yoğun olması yatırımların istihdam yaratıcı etkisini belirlemede büyük rol oynar.

(75) OECD, *International...*, S.43.

(76) Matematiksel olarak DDY'ların ülke ekonomisine katkısı $Katkı = Hasıla - Girdi$ şeklinde gösterilmektedir.

(77) CAVES, *Multinational Firms...* s.176.

(78) HAYDAROĞLU, s.8.

(79) *Foreign Private...* s.11.

DDY'lar işgücünün eğitimi üzerinde de etkide bulunabilir. Yabancı şirketler işçilerini gerek yatırım yaptıkları ülkede, gerekse ana şirketin bulunduğu ülkeye göndererek eğitime tabi tutmaktadırlar. Eğitilen işçilerin yabancı şirketten ayrılıp, yerli şirkette çalışmaya başlamaları durumunda, ekonomi açısından işgücünün eğitimi büyük ölçüde kolaylaştırılmış olmaktadır. Ancak yabancı şirketlerin işgücünü ne oranda eğittikleri ve bu konuda ne kadar harcama yaptıkları bilinmemektedir. Bu nedenle işgücünün eğitimi konusunda öne sürülen faktörler, geniş ölçüde tahmin ve varsayımlara dayanmaktadır.

g. Vergi Gelirine Etkisi

DDY'ların yapıldığı ülkede yatırımlar o ülkenin gelirine bir katkıda bulunduğu na göre vergilendirilmesi de o ülkede yapılmaktadır (80). Bu yüzden DDT'lar sağladıkları karlar ölçüsünde yatırım yapılan ülke için önemli bir vergi kaynağını oluşturmaktadır.

h. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Az gelişmiş ülkelerde karşılaşılan sorunlardan birisi de, ülkenin coğrafi bölgeleri arasındaki mevcut ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi farklılığını azaltmaktır (81). Bu durum, birçok az gelişmiş ülkeyi kalkınma planları yapmaya zorlamıştır. Ancak bölgeler arası gelişme düzeyi farklılığı sadece az gelişmiş ülkelere özgü değildir. Gelişmiş ülkelerde de bu fark görülmektedir (82).

Yabancı şirketler, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken dikkate aldıkları unsurları (83) belli bir ülkenin belli bir bölgesinde yatırım yapmaya karar verirken de

(80) CAVES-FRANKEL-JONES, s.209.

(81) ULUDAĞ, s.14.

(82) DUNNING, *Foreign...*s.31.

(83) Bu unsurlar, vasıflı işgücü, altyapı hizmetleri, hammadde kaynakları, pazar büyüklüğü, sosyal ve politik ortam şeklinde sıralanabilir.

dikkate almaktadırlar (84). Yabancı yatırımcının amacı, üretim maliyetinin en düşük olduğu bölgede yatırım yapmaktır. Yatırımın yapıldığı ülke hükümeti ise, ekonominin kalkınması açısından yabancı yatırımdan en fazla faydayı sağlamak için, çeşitli mali ve ekonomik teşvik tedbirleri ile bu yatırımları ülkenin sosyal ve ekonomik teşvik tedbirleri ile bu yatırımları ülkenin sosyal ve ekonomik yönden daha geri olan bölgelerine kaydırmak ister.

DDY'ların bölge kalkınmasına katkısının önemi daha çok madencilik dışındaki üretim faaliyetleri için yapılan yatırımlarda söz konusudur (85). Çünkü madencilik sektörüne yapılan yatırımın, madenin bulunduğu bölge dışına çıkma imkanı zaten yoktur (86).

DDY'lar yoluyla bellibir ülkede elde edilen teşvik tedbirleri sadece o ülkede bağlı firmanın karını değil, aynı zamanda ana şirketin karını da artırmada araç olarak kullanılabilir. Örneğin, ana şirket yabancı ülkelere yaptığı teknoloji satışlarını, vergi bağımsızlığı elde etmiş bağlı şirket aracılığı ile yaptığında, bağlı olduğu ülkedeki vergi yükünü azaltmış olur (87)

1. Ülke İçi Rekabete Etkisi

Yurtiçi piyasa küçük olduğunda ve bazı üretim dallarında birkaç firma hakimiyet eğiliminde olduğunda, DDY'lar yoluyla yeni bir firmanın piyasaya girmesiyle üretim artar ve fiyatlar düşer. Ülke içinde monopol bir yapı olduğunda, DDY'ların yeni bir üretim kapasitesi getirerek yeni ürünler ortaya çıkarması, tüketicinin tercih imkanlarını genişleterek fiyat artışlarını durdurur, hatta düşürebilir.

DDY'ların bu etkiyi meydana getirmesi iktisadi yönden etkin olmasına ve gelişmiş üretim tekniklerine sahip olmasına bağlıdır.

(84) B.Robert STOBOUGH, "*Where in the World Should We Put That Plant*", Herward Business Review, Ocak-Şubat 1969, s.134.

(85) ŞAHİN, s.36.

(86) Teşvik tedbirlerinin yatırımları ülkenin geri kalmış bölgelerine ne ölçüde çekebildiği yatırımcıların teşvik tedbirlerine gösterecekleri duyarlılığa bağlıdır.

(87) Cem ALPAR, "*Teşfik Edici Vergi Politikası Olarak Yatırım İndirimi ve Türkiye'de Uygulaması*", A.İ.T.A. DERGİSİ, C IV, S.2, 1973, s.36

j. Refaha Etkisi

DDY'lar birçok malın ileri teknoloji ile üretimini sağlar. Sınırlı tasarruf ve yatırım imkanları dolayısıyla, daha uzun bir süre o ülkede üretilemeyecek malların üretimini sağlayarak ülke refahını artırır (88).

Refah etkisi konusunda ithalatın ve ihracatın sermaye yoğun olup olmadığı da önemlidir. İthalat sermaye yoğun alanlarda yapılıyorsa DDY'lar ülke ticaretini geliştirir. İhracat sermaye yoğun alanlarda yapıldığında ise DDY'lar ülke ticaretini kötüleştirir (89).

ülke refahının artırılmasında genellikle tarifeler ve vergilerin etkili olduğu ileri sürülür. Ancak, son yıllarda yapılan çalışmalarda DDY'ların bazı durumlarda tarife ve vergilerden daha etkili olduğu görülmüştür (90).

k. Verimliliğe Etkisi

DDY'lar, gelişmekte olan ülkelerde verimliliği artırmakta veya artışın hızlanmasını teşvik etmektedir (91). Yatırımlarda ileri teknoloji kullanımı sonucu teknik alanda, yönetim bilimlerinde ve yönetsel kademelerdeki gelişmeler sonucu bu tür yatırımlarda verimlilik artışı daha yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

DDY'lar yoluyla ülke içi rekabette artış olur. Yeni firmaların ülkeye girmesiyle artan rekabet ise ülke kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlar (92).

(88) DDY'ların refah üzerindeki etkisi konusunda Mac Dougall Kamp and Jasay ve Pearce and Rowan çalışma yapmışlardır. Bu konuda bkz.: M. BEENSTOCK, "*Policies Towards International Direct Investment: A Neoclassical Reappraisal*", THE ECONOMIC JOURNAL, Vol.87, New York 1977, s.533-534.

(89) J.BHAGWATI, "*Immiserizing Growth: A Geometrical Note*" THE REVIEW OF ECONOMIC STUDIES, Vol.XXV, No.3, June 1968, s.201-205.

(90) R.W.JONES, "*International Capital Movements and the Theory of Tariffs and Trade*" Vol.L. No.1, February 1967 s.22.

(91) HAYDAROĞLU, s.8.

(92) CAVES, *Multinational Firms...*s.176.

1. *Sosya-Kültürel Yapıya Etkisi*

DDY'ların faaliyet gösterdikleri ülkelerin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde yaptığı etkiler önemli düzeydedir.

Gelişmekte olan ülkelerde DDY'lar, çoğu kez kırsal ve tenha bölgelerde gerçekleştirilecek büyük projeleri üstlenirler. Bu bölgelerde genellikle projeye katkıda bulunabilecek teknik ve ekonomik kaynaklar mevcut değildir. Bu yüzden inşaat işçileri ve uzmanlaşmış personelin dışarıdan getirilmesi gerekir. Bu şekilde bölgeye gelen yeni kişiler, mevcut fizik ve sosyal altyapı üzerinde büyük bir baskı yaratırlar.

DDY'lar gelişmekte olan ülkelerde halkın tüketim eğilimini artırır. Tüketimi belirleyen faktörler çeşitli olmakla beraber yatırım yapan firma ürünlerinin yerel ürünlere tercih edildiği gözlenmiştir (93). Bu tercihte firmaların satış çabaları ve tüketicileri kendi ürünlerine alıştırmaya çalışmaları etkili olmuştur.

Öte yandan, DDY'ları yapan firmaların radyo ve televizyon aracılığıyla yürüttükleri güçlü reklam programları ve hizmet sektöründeki etkinlikleri buldukları ülkelerin sosyal ve kültürel yaşamına yeni boyutlar getirmektedir.

Ayrıca, firmalar kendi ülkelerindeki istihdam uygulamalarını gittikleri ülkelere taşıdıklarından, işçi-işveren ilişkilerine farklı boyutlar getirmektedirler.

2. *Olumsuz Etkileri*

DDY'ların olumlu etkilerinin her yatırım projesi için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta bu etkilerin bazı hallerde hiç gerçekleşmediği vurgulanmaktadır (94).

(93) SEZİN, s.108.

(94) ALPAR, *Çokuluslu...* s.70.

DDY'ların özelliği işletme yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu yüzden DDD'lar ana sektörleri ele geçirek ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu ise ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını engelleyebilir.

DDY'lar ülkenin bütünlüğünü de bozabilir. DDD'larla gelen ileri teknoloji bazı işletmelerde uygulandığında ekonomide ileri ve geleneksel olan ikili bir üretim yapısı oluşur.

DDY'lar aracılığıyla gelen teknolojinin modası geçmiş olabilir. Bu durumda ülkenin teknolojik açığı kapanmadığı gibi, daha da büyümektedir. Ayrıca getirilen teknoloji çoğu kez ülkenin koşullarına uygun olmadığından pahalı ve yanlış bir teknolojinin gelmesine neden olmaktadır (95).

DDY'ların ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi de tartıřmalđ bir konudur. Genelde dünya pazarlarına dönük üretim için gelenlerin dışında yabancı firmaların ihracata yönelmedikleri gözlenmektedir. İç pazara dönük üretim yapan ya da, önceden kazanılmış pazarlardaki dengeyi bozmak istemeyen yabancı firmalar ihracatđ sınırlı tutmakta hatta ondan tamamen kaçınmaktadırlar. Ayrıca çoğu kez ülke içi pazarın sağladığı yüksek karlılık yatırımcıyı dış pazarlar aramaktan alıkoymaktadır.

Ödemeler bilançosu açısından bir başka kayıp transfer firması aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ana şirket ile bağlı şirket arasındaki alışverişte ana şirket, yabancı ülkedeki ortağına girdikleri dünya fiyatlarının çok üstünde bir fiyattan satmaktadır. Böylece, ödemeler bilançosunda belirtilen resmi kar transferlerinin üstünde bir kar ana firmaya aktarılmış olmaktadır (96).

DDY'lara yönelen firmaların çoğunda, vasıfsız işçinin fazla beceri istemeyen basit işlerde çalıştırılması ve üst düzey yönetimle ilgili kararların firma merkezinde alınması eğitim ve bilgi etkisini sınırlamaktadır.

(95) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Cevdet ERDOST, *Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

(96) C.V.VALTSOS, *Intercountry Income Distribution and Transnational Enterprise*, Clarendon Press, 1974, s.34.

Yabancı firmaların sahip oldukları ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli firmalar karşısında rekabet üstünlüğü elde etmelerini sağlamaktadır. Rekabet olanağı bulamayan yerli girişimciler piyasayı terketmeye zorlanır ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı firmalar, yerli ekonomide monopol duruma geçebilirler.

DDY'lar yoluyla dış ticaret kısıtlamaları aşılmaktadır. Bu kısıtlamalar tüketim daraltılması, yerli üretimin artırılması gibi nedenlerle getirilmiş olabilir. Oysa DDY'larla bu mallar yurt içinde üretileceğinden tüketim kısılanmaz. Ayrıca üretim de tamamen ulusal bir nitelikte olmaz.

Yabancı firmalar araştırma ve geliştirme faaliyetlerini genellikle ana merkezlerinde toplarlar. Yatırım yapılan ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurtdışından ithal etmek zorunda kalmaları bu ülkelerin teknolojik bağımlılığının artması demektir.

DDY'ların yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi olumlu ve olumsuz yönleri vardır. aslında DDY'ların olumlu yönleri daha çok yatırımın niteliğine, tarafların pazarlık gücüne ve yatırım izni koşullarına bağlıdır. Yatırımın ileriye ve geriye bağlantıları güçlü olan sektörlerde yapılması ve yeni yan sanayi dallarının gelişimini teşvik etmesi uzun dönemde beklenen faydalardır.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'NİN DDY'LARININ BELİRLEYECEKLERİ, GELİŞİMİ VE ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. DDY'LARIN BELİRLEYİCİLERİ

Türkiye'nin DDY'lara yönelmesinde ülke içi ve ülke dışı faktörler rol oynamaktadır. Ancak, içsel ve dışsal faktörler arasında kesin bir ayrıma gitmek pek kolay olmamaktadır. Çünkü her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de dış yatırımlar içsel ve dışsal faktörlerin biraraya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır.

1980'li yılların başından itibaren, Türkiye'nin yurt dışına açılmasıyla birlikte önem kazanan dış yatırımların önemli nedenleri; müşteriyle doğrudan ilişkiye geçebilmek, yurt dışında ihracat pazarlık bulabilmek, Türkiye'de üretilen malın pazarlamasını da birinci elden yapabilmek ve Türkiye'deki ana şirketin ithalat ihtiyacını karşılayacak organizasyonu sağlayacak, makine-teçhizat ile hammaddeyi daha ucuza mal edebilmektir (1).

Yatırımların yurt dışına kaymasında uygulanan ekonomi politikalarının da payı büyüktür. Aşırı değerli döviz kuru, kamu kesimi açıkları ve yüksek enflasyon gibi faktörler (2), Türkiye'nin yurtiçi yatırımlarının getiri oranlarını değiştirdiğinden

(1) Bu nedenlere ilişkin geniş bilgi için bkz.: II.Bölüm. s.106-108.

(2) Oğuz ESEN, "*Gelişmekte Olan Ülkelerden Sermaye Kaçışı: Ölçülmesi, Nedenleri ve Sonuçları*", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, Y.7, S.5, Mayıs 1990, s.43.

tasarrufların yurt dışına kaymasına neden olmaktadır. Özellikle, son yıllarda ülke içinde belirsizliğin artmasıyla birlikte yurtdışı yatırımlar daha cazip hale gelmiştir.

Yurt dışındaki şirketlerin dış ülkelerden temi ettikleri düşük maliyetli finansman olanakları da yurtdışı yatırımları teşvik etmektedir. Türkiye'de kredi imkanları dar ve faizler yüksek olduğundan yatırımcılar yurtdışındaki şirketler aracılığıyla daha ucuz ve kolay şartlarda dövizle kredi almayı yurtiçi kredi kullanımına tercih etmektedirler (3). Çünkü yurtdışında, hem faiz oranları hem de komisyonlar Türkiye'ye oranla daha düşük kalmaktadır (4).

Türkiye'nin dışa açılması ve liberal politikalara yönelmesiyle sermayenin yanı sıra özel servet ve varlıkların da uluslararasılaşması gündeme gelmiştir.

Bu gelişmede, gerek gelişmiş ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin yatırımları çekmek için uyguladıkları teşvikler önemli rol oynamıştır. Özellikle Türk Cumhuriyetlerde mevcut yatırım potansiyeli ve pazarı yatırımcılar için yeterince cazip iken, sağlanan yatırım teşvikleri bu ülkeleri daha da cazip kılmaktadır.

Ek.7'de Türk girişimci ve yatırımcıları çeken teşviklere yönelik ülke örnekleri görülmektedir.

II. DDY MEVZUATI

A. KAPSAM

Ülkemizde yerleşik kişi ve kuruluşlar doğrudan yatırımcı olarak 1980 yılından itibaren yurt dışında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Yabancı sermaye yatırım vefaaliyetlerini düzenleyen mevzuat 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Yabancı Sermaye Çevre Kararı ve Yabancı Sermaye Çevre Kararı hakkında

(3) "Çokuluslu Türk Firmaları", EKONOMİK PANORAMA, 26 Mart 1989, s.9.

(4) Türkiye'de bir dış ticaret şirketi ortalama yüzde 13-15 faiz oranlarıyla Türk Bankalarından döviz kredisi alabiliyor. Oysa yurt dışında faizler yüzde 10-11 arasında belirleniyor.

1 Sayılı Tebliğ'den oluşmaktadır. Türkiye'nin DDY'ları ise bu çerçevede yürütülmektedir (5).

6224 Sayılı Yabancı Sermayesi Teşvik Kanunu

24.01.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, esas itibariyle liberal olmakla birlikte şirketlerin faaliyetlerine ilişkin en küçük değişikliklerin kanuna göre bakanlar kurulu kararı gerektirmesi nedeniyle, uygulanması pratik olarak zor olmuştur.

24 Ocak 1980 tarihinde çıkarılan 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile, Bakanlar Kurulu, yetkilerinin büyük bir kısmını Yabancı Sermaye Başkanlığı'na devretmiştir. Daha sonra 13.03.1986'da yayınlanan 86/10353 Sayılı Kararname ile Bakanlar Kurulu kararı toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon doları aşan yatırımlar için öngörülmüş olup, bunun dışındaki tüm izinler ve bakanlar kurulu kararıyla kurulan teşebbüslerin, hisse oranı, faaliyet sahası ve benzeri konulardaki değişiklikler için de Yabancı Sermaye Başkanlığı yetkili kılınmıştır (6).

6224 Sayılı Kanunda, açıkça belirtilmemekle birlikte sadece tesis yatırımlarına uygulanabileceği yorumlandığından, ticari konulara ilişkin yabancı sermaye talepleri Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı çerçevesinde karşılanmaya çalışılmıştır.

11 Ağustos 1989 tarihinde çıkarılan 89/14391 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda (7) Türkiye'den gidecek olan yerli sermayeye yer verilmiştir. Buna göre; Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurt dışında veya Türkiye'deki serbest bölgelerde yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak üzere şirket kurmaları, ortaklığa katılmaları ve şube açmaları için, 5 milyon ABD Doları veya eşiti dövize kadar nakdi sermayeyi bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla, aynı sermayeyi ise Gümrük Mevzuatı hükümleri çerçevesinde ihraç etmeleri serbest olup, 5 milyon ABD Dolarını aşan nakdi ve/veya aynı sermaye ihracına bakanlıkça izin verilir.

(5) Devlet Planlama Teşkilatı, *Yabancı Sermaye Raporu (1987-1989)*, Haziran 1990, s.4.: DDY'larda Türkiye'deki mevzuatın yanısıra yatırım yapılan ülkedeki mevzuat ve çalışma koşulları da önemlidir. EK.15 ve 16'da yabancı ülkelerde nasıl şirket kurulacağına ilişkin iki ülke örneği görülmektedir.

(6) A.g.e.

(7) Bkz.: RG.T.11.8.1989, No.20249, s.25

Daha sonra Türkiye'den gidecek yabancı sermaye 20.3.1992 tarihli 92/21177 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararında yer almıştır (8). Bu kararda 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun kapsamında Türkiye'den gidecek sermayeye ilişkin esaslar tesbit edilmektedir.

Bu karar kapsamında Türkiye'den sermaye ihracı ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlandırma ve bu kararda belirlenen diğer tüm işlemleri Müsteşarlığa bağlı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yürütür.

Bu karara göre Türkiye'den gidecek sermaye:

- T.C. Merkez Bankası'nca alım ve satımı yapılan konvertibi para cinsinden nakdi sermayeyi,
- Makina, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makina aksamı ve malzeme ile Müsteşarlığın kabul ettiği diğer lüzumlu malları,
- Kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları karşılığında ödenecek tutarlarla dış kredi anapara ve faiz ödemeleri,
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türk parası kıymetini koruma mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü borç ve alacaklarından, Müsteşarlığın sermaye payı olarak kabul edeceği tutarları içerir.

Türkiye'de yerleşik kişi ve kuruluşların, yurt dışında irtibat bürosu ve şube açmak, şirket kurmak veya ticari bir ortaklığa katılmak için yurtdışına ihraç edecekleri sermaye tutarı 5 milyon ABD dolarının altında ise, izne tabi olmaksızın serbestçe transferi yapılır. 5 milyon ABD dolarını aşan transferlerde, 150 milyon ABD dolarına kadar olan müracaatlar Müsteşarlıkça incelenerek sonuçlandırılır. Bu miktarın üzerindeki müracaatların ön incelemesi Müsteşarlıkça yapılır ve Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulur (9).

(8) Bu karar için bkz.: RG.T.20.3.1992, No.21177.

(9) *Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları*, HOTM, Temmuz 1993, s.9.

Yurt dışında kurulan kuruluşlar her yıl en geç Mayıs ayına kadar önceki yıla ait Ortaklar Genel Kurulu'na sunulan faaliyet raporu, denetçi raporu ve bilançosunu Yabancı Sermaye Başkanlığı'na göndermeye mecburdur. Bu bilgilere ilaveten Yabancı Sermaye Başkanlığı'nca istenecek bilgilerin de belirtilecek zaman ve şekillerde verilmesi mecburidir (10).

B. FAALİYET KOŞULLARI (11)

Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerini kurmaları ve bunların kuruluş masrafları ile faaliyet giderlerinin bankalar ve özel finans kurumlarınca transferi serbesttir.

Bankalar, özel finans kurumları ve gümrük idareleri, yurt dışında ve Türkiye'deki serbest bölgelerde yatırım veya ticari faaliyette bulunmak üzere sermaye ihraç eden Türkiye'de yerleşik kişileri her bir işlem tarihinden itibaren 30 gün içinde Müsteşarlığa bildirirler.

Yurt dışına ve Türkiye'deki serbest bölgelere sermaye ihraç eden Türkiye'de yerleşik kişiler, sermaye ihracından itibaren bir yıl içinde yurt dışında oluşturdukları şube, şirket ve ortaklıklarla ilgili olarak; yerel resmi makamlardan alınmış izin belgesi, ana sözleşme, işe başlama tarihi ve faaliyette buldukları adresi, yıllık faaliyet raporları, yurda getirilen karları ile sermaye yapısı ve/veya miktarlarındaki değişiklikleri ve faaliyetin sona ermesi halini belgeleyerek Müsteşarlığa bildirirler.

Bankalar ve özel kurumları, yurt dışındaki irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerine ilişkin yaptıkları transferleri, üçer aylık dönemler itibarıyla ve dönemi takip eden ayın sonuna kadar Müsteşarlığa bildirirler.

Yurt dışına ve Türkiye'deki serbest bölgelere sermaye ihraç eden Türkiye'de yerleşik kişiler, sermaye ihracından itibaren bir yıl içinde yurt dışında oluşturdukları şube, şirket ve ortaklıklarla ilgili olarak; yerel resmi makamlardan alınmış izin

(10) Yabancı Sermaye Başkanlığı'na verilecek bilgi konusunda bkz.: R.G.T. 25.5.1986, No.19117.

(11) Bkz.: R.G. 11.8.1989. No.20249. s.25.

belgesi, ana sözleşme, işe başlama tarihi ve faaliyette buldukları adresi, yıllık faaliyet raporları, yurda getirilen kararları ile sermaye yapısı ve/veya miktarlarındaki değişiklikleri ve faaliyetin sona ermesi halini belgeleyerek Müsteşarlığa bildirirler.

Bankalar ve özel finans kurumları, yurt dışındaki irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerine ilişkin yaptıkları transferleri, üçer aylık dönemler itibariyle ve dönemi takip eden ayın sonuna kadar Müsteşarlığa bildirirler.

Yurt dışında irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerini kuran Türkiye'de yerleşik kişiler; kuruluştan itibaren 90 gün içinde kuruluşla ilgili olarak yerel resmî makamlardan alınmış izin belgesi, faaliyete başlama tarihi, faaliyette buldukları adres ile faaliyetin sona ermesi halini belgeleyerek Müsteşarlığa bildirirler.

C. SERMAYE İHRACI İÇİN GEREKLİ BİLGİ VE BELGELER

Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında şirket kurmak veya kurulmuş şirketlere katılmak amacıyla yurtdışına 5 milyon ABD doları ve üzeri para transferi konusunda Hazine Müsteşarlığı'na yapacakları başvurularda çeşitli bilgi ve belgeler istenir.

Bunlar 5 başlık altında toplanmaktadır (12)

a. Türkiye'deki Firma Hakkında:

- Ünvanı,
- Adresi,
- Yöneticilerin Adı ve Soyadı,
- Faaliyet konusu,
- Bağlı bulunduğu Vergi Dairesi ve Hesap No.

(12) A.g.e.

- Vergi borcu olmadığına dair, bağlı bulunduğu vergi dairesinden alınacak belge,

- Ticaret Sicil No. ve Kayıt Tarihi,

- Bağlı bulunduğu meslek teşekkülü ve kayıt numarası,

- Son beş yıllık ihracat dövizlerini gösteren onaylı belgeler,

- Son 2 yıla ait bilanço ve kar/zarar cetveli.

b. Yurtdışındaki Ticari Faaliyet Hakkında :

- T.T.K.'nda tekabül ettiği ortaklık şekli,

- Merkezi,

- Sermayesi,

- Ortakları ve katılma oranları,

- Faaliyet konusu,

- Kurulması düşünülen ülkede kuruluş için yerine getirilmesi gerekli formaliteler,

- Bu formaliteye başlanıp başlanmadığı, başlanmışsa hangi safhada olduğu,

c. İhraç edilmek istenilen sermaye miktarı.

d. Yurt dışında şirket kurulmasının nedenleri ve sağlayacağı faydaları belirten görüşlerin yer aldığı inceleme yazısı.

e. İstemin incelenmesinde faydalı görülecek diğer hususlar.

D. DDY'LARA SAĞLANAN KREDİ TEŞVİKLERİ

Yurtdışında yapılacak yatırımlara ilişkin hükümetin uyguladığı tek teşvik fon kaynaklı kredidir. 1992 yılında yayınlanan yatırımların, döviz kazandırıcı hizmetlerin ve işletmelerin teşvik ve yönlendirilmesi ile ilgili bir tebliğ ile bu kredinin Bağımsız Devletler Toplulu'na dahil ülkelerde yapılan en az 1 Milyon ABD Doları tutarındaki yatırımlara verilmesi uygun görülmüştür (13).

Daha sonra çıkarılan kararla ülke sınırlaması kaldırılmış ve asgari yatırım tutarı indirilmiştir. Buna göre: Yurtdışında yatırım yapacak olan Türkiye'de yerleşik kişi ve kuruluşlar asgari 250.000 ABD Doları tutarında aynı veya nakdi sermaye ihraç ettikleri takdirde Müsteşarlık'ça uygun görüldüğünde fon kaynaklı krediden yararlanabilirler. Ancak bu yatırımlar teşvik belgesine bağlandığı için Müsteşarlık'tan "Yurtdışı Yatırım Teşvik Belgesi" alınması gerekmektedir (14).

Yurtdışı Yatırım Teşvik Belgesi alınabilmesi için, aşağıdaki bilgi ve belgelerle birlikte Müsteşarlığa müracaat edilir:

a. Dilekçe,

b. Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu'na yatırılan 30 Milyon TL. tutarındaki teminata ait makbuzun ikinci nüshası,

c. Yatırımın mali, teknik ve ekonomik yönlerini gerektiği şekilde belirten iki nüsha fizibilite etüdü,

d. Yatırımın yapıldığı ülkenin yetkili mercii tarafından düzenlenen ve T.C. Konsoloslugu veya T.C.'ni temsili yetkili merci tarafından tasdiklenmiş; sermaye transferi ve yatırım için verilen izin belgesi,

(13) *"Yeni Yatırım ve İhracaat, Teşvik Tebliğleri Resmi Gazetede Yayınlandı"*

İSTANBUL SANAYİ ODASI DERGİSİ, Y.25, S.314 NİSAN 1992, s.32.

(14) Bkz.: RG.T.8.4.1992 No.21193, Bu tebliğe göre bu kredi 2 yıl ödemesiz toplam 5 yılda ve 4 eşit taksitte geri ödenir. Faiz ödemeleri ise yılda 1 defa ve dönem sonunda yapılır. Bu kredi yüzde 25 faizli olup, ödemesiz dönemde faiz yüzde 10'dur.

e. Makina-teçhizat listesi.

f. Makina-teçhizata ait proforma fature ve kataloglar.

g. Müracaatçının (yatırımcının), son iki yıla ait Vergi Dairesince onaylanmış, bilanço ve kar/zarar cetvelleri son sermaye yapısı ile faaliyet konusunu içeren Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi.

h. Müsteşarlıkça, müracaat bazında gerekli görülmesi halinde, istenebilecek diğer bilgi ve belgeler.

1. Fon Kaynaklı Kredi Esasları

Yurt dışında yapılacak yatırımlar için, sermaye şekline göre aşağıda belirtilen oranlarda fon kaynaklı kredi kullanılabilir.

Türkiye'den aynı sermaye olarak;

- Proje kapsamına giren ana ve yardımcı makina-teçhizat,
- Yedek parça ve malzeme,
- Teknik yardım, lisans ya da know-how şeklinde teknoloji,

gönderilmesi halinde, aynı sermaye miktarının % 30'u Uluslararası finans kuruluşları ile Yatırım ve Kalkınma Bankalarının iştirak ettiği durumlarda Türkiye'den ihraç edilen nakdi sermaye tutarında % 20'si oranında fon kaynaklı kredi kullanılabilir.

Fon kaynaklı krediden yararlanabilmek için:

a. Yurtdışı Yatırım Teşvik Belgesi alınmış olması,

b. Söz konusu belgede fon kaynaklı kredi kullanılacağına ilişkin şerh bulunması,

c. Krediyi kullandıracak bankaca yapılacak değerlendirmenin olumlu sonuçlanması gerekmektedir.

Yurtdışı yatırımlarda kullanılacak fon kaynaklı kredi miktarı her bir proje için en fazla 25 milyar liradır.

Yurtdışında yatırımda kullanılmak üzere, aynı sermaye olarak gönderilmek istenen makina-teçhizatın Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında temin edilmiş olması halinde bu husus Müsteşarlığın ayrıca iznine tabidir.

2. Kullanılan Kredinin Faiz Oranları ve Ödeme Şekli

Söz konusu kredi, 2 yıl ödemesiz toplam 5 yılda 7 eşit taksitte geri ödenir. İlk ana para ödemesi 24'üncü ayın sonunda faiz ödemeleri ise yılda iki defa yapılır. Kredinin faizi % 30'dur.

Bu kredi; Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası ve Sınai Yatırım ve Kredi Bankası tarafından kullanılabilir.

3. Yurtdışında Yapılacak Yatırımların Tamamlanma Süreleri

Yatırımın tamamlanmasının ardından, ilgili ülkenin yatırıma izin veren merciinden alınarak, T.C. Konsoloslugu veya Müsteşarlıkça uygun görülecek merci tarafından tasdiklenmiş yatırımın tamamlandığını gösterir belge ile birlikte, Müsteşarlığa müracaat edilerek, Yurtdışı Yatırım Teşvik Belgesinin tamamlanma vizesi yaptırılır.

III. DDY'LARIN GELİŞİMİ

A. DDY'LARIN MİKTARINDA GELİŞME

1981-1994 yılları arasında Türkiye'nin dışa açık bir ekonomi politikası uygulaması ile DDY'lar da önem kazanmıştır. Çünkü, değişen dünya koşullarına uyum sağlamada DDY'lar bazen zorunlu veya en kolay yol olmaktadır.

Tablo.9'da 1981 yılından itibaren Türkiye'nin DDY miktarındaki gelişme görülmektedir.

2

Tablo:9- Türkiye'nin DDY'ları (Milyar TL.)

<i>Yıllar</i>	<i>DDY'lar</i>	<i>DDY'ların Artış Hızı (%) (**)</i>
1981	3,6	-
1982	5,3	47,2
1983	6,8	28,3
1984	17,1	151,4
1985	30,0	75,4
1986	30,3	1
1987	55,2	82,1
1988	45,7	-17,2
1989	251,1	449,4
1990	268,9	7
1991	207,8	-22,7
1992	625,0	200,7
1993	1650,7	164,1
1994 (*)	2991,7	81,2

(*) Geçici

(**) Bu Tablo'daki artış hızları DDY verilerine göre araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak : *Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler*, DPT, Şubat 1991, s.61;
Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, HDTM, Haziran 1994,
s.95.

Tablonun incelenmesinden de açık bir şekilde görüleceği gibi Türkiye'nin DDY miktarı yıllar itibarıyla, özellikle son yıllarda artış göstermiştir. Yatırım artışının en fazla olduğu yıllar ise bir önceki yıla göre yüzde 449,4 artarak DDY'nin 251 Milyar TL. olduğu 1989 yılı ile yüzde 200,7 artarak 625 milyar TL. olduğu 1992 yılı olmuştur. Bu yüksek artışlar öncesindeki 1988 ve 1991 yıllarında ise DDY'lar bir önceki yıla göre azalmıştır.

Türkiye'nin kendi ekonomik potansiyeline göre ne ölçüde dışa açıldığı ise aşağıda Tablo. 10'da gösterilmiştir (15).

(15) DDY miktarları ülkelerin kendi ekonomik potansiyelerine göre ne ölçüde dışa açıldıklarını belirleyemez, bunun için,

$$\left(\frac{\text{Doğrudan Yatırımlar}}{\text{Uluslararası Gelir}} \times 100 \right) \text{ oranının kullanılması gerekir.}$$

Tablo: 10- DDY'lar/GSMHX100 Oranı

<u>Yıllar</u>	<u>Cari Fiyatlarla GSMH(Mil.TL.)</u>	<u>Cari Fiyatlarla DDY'lar (Mil.TL.)</u>	<u>Oran (*)</u>
1981	6,554	3,6	0,05
1982	8,735	5,3	0,06
1983	11,552	6,8	0,06
1984	18,375	17,1	0,09
1985	27,797	30,0	0,10
1986	39,370	30,3	0,07
1987	58,565	55,2	0,09
1988	100,582	45,7	0,04
1989	170,412	251,1	0,14
1990	287,254	268,9	0,09
1991	453,208	207,8	0,04
1992	774,318	625,0	0,08
1993	1227,682	1650,7	0,13
1994	2991,700	2991,7	0,10

(*) Bu Tablo'daki oran verilere göre araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak: *Yıllık Ekonomik Raporlar* T.C.Maliye ve G m r k Bakanlığı:
Temel Ekonomik Göstergeler, DPT: *Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri*, HDTM.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin dışı açılma oranı 0,04 ile 0,14 arasında yer almakta olup, ortalama 0,08 olmaktadır. Oran Türkiye'nin dışı açıldığını göstermekle beraber diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok küçük kalmaktadır. Bu oran Hollanda'da 1,48, Japonya'da 0,64, İngiltere'de 0,61, Almanya'da 0,45, Fransa'da 0,32, ABD'de 0,28, İtalya'da 0,20 ve Kanada'da 0,43 olmaktadır (16).

B. DDY'LARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Türkiye'nin DDY'larındaki gelişmeye bağlı olarak yatırım yapılan ülke sayısında da artış olmuştur. 1994 yılında doğrudan yatırım yapan 433 firma aracılığıyla toplam 753 milyon dolarlık yatırım gerçekleştirilmiştir (17).

1989 yılında toplam 29 ülkede yatırım yapılırken Haziran 1994 itibariyle Türk firmaları 38 ülke ve ülke topluluğunda yatırım yapmışlardır. Ek.8'de görüldüğü gibi en fazla yatırım yapılan ülke İngiltere olup, bu ülkeye yatırım yapan 38 Türk firması aracılığıyla gerçekleşen yatırım 160 milyon dolara ulaşmıştır.

İngiltere'yi 124 milyon dolarla Almanya izlemekte, bu ülke 67 adetle Türk firmalarının en çok bulunduğu ülke olma özelliğini taşımaktadır. ABD 88 milyon dolar, Kazakistan 80,8 milyon dolar, Türkmenistan 46,3 milyon dolar, Lüksemburg 43,6 milyon dolar, Hollanda 42,6 milyon dolar, İsviçre 26,5 milyon dolar, Fransa 23,2 milyon dolar, Avusturya 20,3 milyon dolar, Rusya Federasyonu 20,7 milyon dolar ve Bahreyn 18,2 milyon dolarla en çok yatırım yapılan ülkeler arasında yer almaktadır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin yabancı sermayesi, yatırım için yine diğer gelişmiş ülkeleri tercih etmektedir. Türk sermayesi de bu genel eğilime uyduğu için yatırım yapılan ülkelerin büyük bölümü gelişmiş ülkelerdir.

(16) "*Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Bir Değerlendirme*", İstanbul Ticaret Odası Dergisi, Temmuz-Eylül 1986, s.34.

(17) HDTM, *Türk Mali...*,s.95.

Almanya ve İngiltere'den sonra firma sayısının en fazla olduğu gelişmiş ülkeler İsviçre, ABD, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya'dır.

Türk Yatırımcılarının, gelişmiş ülkelerin dışında en çok tercih ettiği ülkeler KKTC ile Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye ülkelerdir. 1993 ve 1994 yıllarında bu ülkelere yapılan yatırımlarda hızlı bir artış görülmüştür. KKTC 42, Azerbaycan 36, Rusya Federasyonu 22, Kazakistan 13 firma ile en fazla yatırım yapılan ülkeler olmuştur. Ayrıca Romanya ve Ukrayna'da yatırımcıların tercih ettikleri ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu gelişmede, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye ülkeler Romanya'nın sahip oldukları yatırım olanaklarının çeşitliliği, dış yatırımcılara sağlanan teşvikler, bu ülkelerin yabancı sermaye mevzuatlarının vergi muafiyi ve kar transferleri kolaylıkları ile uygun hale getirilmesi ve bu ülkelerle olan kültürel ve sosyal bağlar etkili olmuştur.

C. DDY'LARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

1980 yılından itibaren DDY'ların öneminin artmasıyla birlikte sektörel dağılımında da çeşitlilik olmuştur. Başlangıçta genellikle inşaat sektöründe yatırımlara gidilirken daha sonra imalat, bankacılık ve ticaret sektöründeki yatırımlarda da yoğunlaşma görülmüştür.

Aşağıda Ek.9'da 1990 yılından itibaren Almanya, Hollanda, A.B.D. ve İngiltere'ye yapılan DDY'ların sektörel dağılımı görülmektedir (18).

(18) DDY'in sektörel dağılımına ilişkin sadece Almanya, Hollanda, A.B.D. ve İngiltere'ye yönelik çalışma yapıldığından veriler bu ülkelerle sınırlı kalmıştır. Veriler, toplam yatırımların sektörel dağılımını göstermemekle birlikte fikir verebileceği düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi toplam yatırımlar içinde en ağırlıklı payları sırasıyla %75 ile bankacılık sektörü, % 18,8 ile de imalat sektörü almaktadır (19).

Bankacılık sektörünün payının artmasında bankacılık sektörü dışındaki oluşumlar, özellikle banka müşterilerinin gereksinmelerinin günden güne değişmesi, bankacılığın alışılmış kredi sistemini değiştirmeye zorlamaktadır. Kredi sistemindeki değişimler de aynı zamanda bankaların örgütlenme ve pazarlama sistemlerini buna uyarlamalarını gerektirmektedir (20). Böylece bankalar yurt dışında ulusal firmaların dışarıdaki uzantılarına finansal hizmet sunmak amacıyla örgütsel bağlar oluşturmak zorunda kalmışlardır.

Bankacılık sektöründe yurtdışında banka kurma girişimlerinin başladığı 1987 yılında yurtdışındaki Türk sermayeli banka sayısı 2 iken 1993 yılında 22'ye yükselmiştir (21). Ayrıca banka kurma girişimlerinde özel sektör önce gelmektedir.

Ek.10'da yurtdışındaki Türk Bankaları görülmektedir.

Görüldüğü gibi Türk bankacısı için en cazip ülkeler K.K.T.C. ve Almanya'dır. Bu ülkeleri Fransa, Hollanda ve B.D.T'na ait ülkeler izlemektedir. Yurtdışında 6 bankası ile en fazla faaliyeti ise Ziraat Bankası göstermektedir.

D. DÜNYADAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Doğu Avrup ülkelerindeki ve yeni Türk Cumhuriyetlerindeki gelişmeler Türkiye'nin DDY'larını etkilemektedir.

(19) Toplam yatırımlar içinde inşaat sektörünün de önemli bir yeri vardır. ancak veriler olmadığından bu pay gösterilememektedir.

(20) Niyazi BERK, "*Bankacılığın Dışa Açılması*", PARA VE SERMAYE PİYASASI DERGİSİ, Y.7, S.L78, Ağustos 1985, s.11.

(21) "*Yurtdışındaki Bankalarımızın sayısı, 3 yılda 2 kt arttı*" DÜNYA GAZETESİ, 26 Ekim 1993, s.3.

1. Doğu Avrupa Ülkelerinin Önemi

Doğu Avrupa ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle birlikte, ülkelerinin yeniden yapılanmasına ve altyapı eksikliklerinin tamamlanmasına çalıştıkları görülmektedir.

Doğu Avrupa ülkelerinin yeniden yapılanmasında mevcut iş potansiyeli önemli boyutlardadır. Özellikle Romanya mükemmel altyapısı, sınırlı bürokrasisi, yoğun ihracat potansiyeli, coğrafi ve tarihi konumu nedeniyle Türk yatırımcılar için cazip bir ülkedir (22).

Doğu Almanya'daki iş imkanları da değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle inşaat alanındaki işler Türk müteahhitleri için karlı görülmektedir. Almanya'da kurulan Türk İşadamları Federasyonu Almanya'daki Türk İşadamlarını bir çatı altında toplamakta ve Türkiye ve Almanya'da daha etkin temsil edilmelerini sağlamaktadır (23). Ayrıca Almanya ile bu ülkede alınacak işler için Türk işçi çalıştırılabilmesine imkan veren bir anlaşma da imzalanmıştır.

Türk girişimciler, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde mevcut iş potansiyelini değerlendirmeye çalışmalıdırlar. Bunun için de Türkiye veya Avrupa'daki kredi olanaklarından yararlanmaları gerekmektedir.

2. Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Önemi

S.S.C.Birliği'nin dağılmasıyla bu bölgede ortaya çıkan yeni siyasi ve ekonomik oluşum sonucunda birçok Türk Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmiş olması Türkiye'yi siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da ilgilendirmektedir.

(22) "*Türk yatırımcıları için Romanya çok cazip*", DÜNYA GAZETESİ, 9 Mayıs 1992, s.8.

(23) "*Almanya Türk İşadamları Federasyonu Kuruldu*", DÜNYA GAZETESİ 19 Haziran 1992, s.12.

Dağılan Sovyetler Birliği'nin yerine kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde bulunan, Azerbeycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan gibi Türk Cumhuriyetleri serbest piyasa ekonomisine geçişte Türkiye'den çok şük beklemekte ve sıkı bir ekonomik işbirliği için istekli görölmektedirler.

Ayrıca Türkiye'nin bölgeye olan coğrafi yakınlığı, Türk firmalarını avantajlı kılmaktadır.

Türk şirketlerinin bağımsızlığa yeni adım atan bu ölkelerde giriştikleri işlerin inşaat alanından, gıda ve telekomünikasyon yatırımlarına kadar uzanması önemli bir göstergedir.

Bu ölkelerdeki yatırımların önemli bir bölümünü müteahhitlik hizmetleri oluşturmaktadır. Alarko, Tekfen, Baytur, enka, Bim İnşaat, Koç Holding gibi firmalar bu ölkelerde iş merkezleri, endüstri tesisleri, turistik tesisler inşa etmek için anlaşmalar yaparken, bu ölkelerdeki tarihi yapıların restorasyonlarını da üstlenmişlerdir(24)

Türk firmalarının BDT üyesi ölkelerde pazar paylarını artırmak için yoğun çaba sarfettikleri, Kazakistan, Azerbeycan, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan ve Letonya'ya açıldıkları saptanmıştır. Türk firmalarının Rusya Federasyonu'ndan sonra en çok ilgiyi Azerbeycan'a gösterdikleri belirlenmiştir (25).

Özel sektör yanında, kamu bünyesinde bulunan Tekel ve Şeker Fabrikaları da bu ölkelerde çeşitli yatırımlara girişmiştir. Tekel Azerbeycan'da ortak sigara fabrikası yatırımına girerken (26) Türkiye Şeker Fabrikaları da Özbekistan ve Türkmenistan'da yatırıma girmişlerdir.

(24) DÜNYA GAZETESİ, 23 Nisan 1992, s.3.

(25) "*Türk Firmalarının BDT Yarışı*", DÜNYA GAZETESİ, 11 Eylül 1993, s.12.

(26) "*Tekel'den Azerbeycan'a Yatırım*", DÜNYA GAZETESİ, 3 Şubat 1992, s.2.

Türk Cumhuriyetleri ve diğer ülkelerdeki girişimlerde yatırımların finansmanı önemli olmaktadır. Yatırımların finansmanını sağlayan Eximbank bu alanda çalışan tek kredi vericidir. Eximbank, faaliyetlerini yatırım kredilerinin yanı sıra giderek yatırım kredilerinin yanısıra giderek yatırım projelerinin garantisi ve sigortasında yoğunlaştırmıştır (27).

Görülüyor ki; Türkiye'nin bu yeni ve genç Cumhuriyetlerle işbirliği yapabilmesinin birinci koşulu, bu ülkelerin tanınması ve bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin çok kısa bir sürede, doğru bir şekilde analiz edilmesidir. Daha sonra bu potansiyeli değerlendirebilmek için onlara siyasi destek verilmelidir. Ancak siyasi destek verilirken de çok hassas ve dikkatli bir politika izlenmeli, yanlış anlaşılma ve değerlendirmelere yol açacak yaklaşımlar içine girilmemelidir.

Türkiye'nin bu yeni Türk Cumhuriyetlerinde yapması gereken diğer faaliyetler şöyle sıralanabilir.

- Mevzuat bütünlüğü sağlamak,
- Ekonomik, kültürel, ticari, teknik ve bilimsel alanda kapsamlı uzun vadeli ve istikrarlı işbirliği,
- Ortak amaçlar belirleyerek bu amaçlara uygun faaliyetlerde bulunmak, yetişmiş ve uzman personelleri bu ülkelere göndermek, bu ülkelerde mevcut projelere destek vermek, yeni projeler geliştirmek ve bilimsel mübadeleyi aktif tutmak,
- Vergi kolaylıklarının sağlanması,
- Bu ülkelere yatırım teşekküllerinin artırılması,
- Bürokratik engellerin kaldırılması,
- Bilgi iletişimini hızlandırmak ve daha da güçlendirmek,

(27) "Eximbank, yurtdışı yatırım projelerine ağırlık koyuyor", DÜNYA GAZETESİ, 22 Temmuz 1993, s.12.

- Yatırımcıların haklarını güvenceye almak, bu hakları korumak, kar transferlerinde ücretlendirmede ilgili ülke mevzuatlarında kolaylık sağlamak.

IV. DDY'LARIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI

DDY'ların ülke ekonomisi açısından önemi gün geçtikçe artmaktadır. 1980 yılından itibaren Türkiye'nin dışa açık bir politika uygulamaya başlamasıyla DDY'larda bir gelişme olmuştur.

Türkiye'nin DDY'larının ödemeler dengesine, yatırımlara, istihdama, ihracata, rekabet gücüne ve teknoloji transferine katkıları vardır.

A. ÖDEMELER DENGESİNE KATKILARI

DDY'lar ülkeden bir sermaye çıkışına neden olduğundan ilk aşamada ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak yatırımlar, uzun vadede düşünülmesi gereken bir faaliyettir. Bu yüzden, DDY'ları değerlendirirken neden oldukları sermaye çıkışının yanısıra yurtdışındaki şirketlerin yurda getirdikleri döviz ve kar transferlerinin de gözönüne alınması gerekir.

1. İşçi Dövizleri

Türk firmalarının döviz katkılarının başında işçi döviz gelmektedir.

İşçi döviz girişlerinin ülkelere göre dağılımını göstermek zordur. Aslında değişik ülkelerde çalışan işçilerin farklı gelir elde ettikleri ve değişik harcama eğilimleri içinde buldukları açıktır. Ancak istatistiki bilgiler olmadığından sadece kaba bir tahmin yoluyla ücret ve harcama eğitimleri değerlendirilebilir. Buna göre, Türk firmalarının yaratacağı işçi döviz olanakları azımsanmayacak boyutlardadır.

2. Kar Transferleri

Yurtdışında çalışan firmaların diğer bir önemli döviz katkısı da kar transferidir.

Ek.11'de yurt dışındaki Türk firmalarının kar ve zarar durumları ile kar transferleri görülmektedir.

Görüldüğü gibi 1980 yılından itibaren özellikle de 1983 yılından sonra firmaların karlarında artış olmuştur. En yüksek karı da sırasıyla 10 milyon dolar, 19 milyon dolar ve 13 milyon dolar ile 1987, 1990 ve 1991 yıllarında elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra kar transferlerinde de yıllar itibariyle artış olduğu görülmektedir. En fazla kar transferi de karın önemli artış gösterdiği 1987 yılında yaklaşık 5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1990 ve 1991 yıllarında kar transferleri diğer yıllara göre yüksek olmakla birlikte 1987 yılından daha düşük düzeyde kalarak 3 milyon dolar civarında olmuştur.

Yurtdışında yatırım yapan Türk firmalarının ancak belli bir süre geçtikten sonra kar transferlerini artırdıkları görülmektedir. Bunun nedeni firmaların belli bir olgunluk düzeyine ulaşmaya kadar haklarının düşük düzeyde kalmasıdır. Ayrıca, yatırım yapılan ülkelerin dış yatırımcılara uyguladıkları yasalar da önemli olmaktadır. Yasalarla yatırımcıların kar transferleri yasaklandığında, sınırlandırıldığında veya yeniden yatırım (re-investment) koşulu getirildiğinde kar transferleri olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Son yıllarda çeşitli ülkeler dış yatırımları kendi ülkelerine çekmek için değişik teşvikler arasında kar transferlerine serbestlik getirilmesi de uygulamaktadırlar. Bu uygulama ise kar transferlerinde bir rahatlama ve artış yaratmıştır.

Yurtdışında iş yapan Türk firmaları, ödemeler dengesine azımsanmayacak katkılarda bulunabilirler. Bu katkılar şimdilik ılımlı görünmekle birlikte, önemli bir potansiyele işaret etmektedir. Ayrıca bu katkı herhangi bir döviz harcaması gerekmeksizin yaratıldığında bütünüyle net bir katkıdır (28).

(28) Erdoğan ALKIN, "*Yurt Dışında Çalışan Türk Firmaları*", EKONOMİDE PARA VE KREDİ, Y.1, S.6, Haziran 1981, s.15.

B. İSTİHDAM KATKILARI

İşsizlik gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal bir sorun olma özelliğini korumaktadır. Türkiye'de aynı sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Yıllık nüfus artış hızının 1960 yılından bugüne kadar % 2'nin altına düşürülmemesi ve mevcut istihdam alanlarının işgücü arzına cevap vermemesi sonucunda işsizlik Türkiye'nin önemli bir problemi haline gelmiştir.

Yurtiçi istihdam baskısının hafifletilebilmesi için de yurtdışı istihdam imkanlarından yararlanılmaya başlanmıştır. 1960'lı yılların başından itibaren Avrupa ülkelerine işgücü gönderilmeye başlanmıştır. 1974 yılına kadar Avrupa ülkeleri çok sayıda işgücüne istihdam sağlamıştır.

1994 yılından itibaren Türk firmaları inşaat sektöründe faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Bu faaliyetlerin İslam ülkelerinde yoğunlaşması ile bu ülkelere büyük bir işgücü akımı olmuştur.

Ek.12'de yurtdışına gönderilen işçilerin ülkeler ve yıllar itibarıyla dağılımı verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi Türk işçilerini en fazla istihdam eden ülkeler Suudi Arabistan, Libya ve Irak'tır.

Körfez krizi dolayısıyla Irak'la olan ekonomik ilişkilerimizin askıya alınması, bu ülkede istihdam edilen işgücünde azalmaya neden olmuştur. Libya'nın firmaların gelirlerini zamanında ödememesi ve son zamanlarda Libya'ya uygulanan ekonomik ambargo bu ülkedeki işgücü sayısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan yeni oluşum Türk işgücüne yeni istihdam alanları yaratabilecek boyutlardadır. Avrupa Topluluğu ülkelerinden Almanya ile Türk Firmalarının Türk işçi çalıştırabilmesine olanak veren bir anlaşmanın imzalanması yurtdışı işgücü istihdamı açısından önemli bir gelişmedir (29).

(29) "*Türk Firmaları Almanya'daki İşlerinde Türk İşçi Çalıştırabilecek*"
DIŞ TİCARET BÜLTENİ, İ.T.D., Aralık 1991, s.23.

Bağımsız Devletler Topluluğu (B.D.T.) ve bağlı Türk Cumhuriyetlerindeki mevcut iş potansiyeli diğer ülkeler ve Türkiye tarafından değerlendirilmektedir. 1992 yılından itibaren bu ülkelerdeki faaliyetlerin artması ile istihdam edilen işgücü sayısında da artışlar olmuştur. Ek.12'de görüldüğü gibi 1992 yılında B.D.T.'de istihdam edilen işgücü 6708 kişi iken 1993 yılında 1992 yılına göre oransal olarak %217 artış göstererek 21303 kişi istihdam edilmiştir.

1992 yılında yurtdışında istihdam edilen işgücünün meslekler itibariyle dağılımı Ek.13'te gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi işgücünün % 65'inden fazlası inşaat kesiminde çalışmaktadır. Daha sonra montaj, teknik tamir, bakım ve diğer işler gelmektedir. Yurtdışında istihdam edilen işgücünün % 25'i vasıfsız beden işçilerinden oluşmaktadır.

C. İHRACATA KATKILARI

Uluslararası alanda iş yapan firmaların anavatanlarına önemli ihraç olanakları sağladıkları öteden beri bilinmektedir. Bu ihracat özellikle doğrudan sanayi yatırımlarının yapıldığı ülkelere hammadde, makine-teçhizat ve ara malı şeklinde yönelmektedir (30).

Türkiye'nin Avrupa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve B.D.T.'na bağlı Türk Cumhuriyetlerine yönelik yatırımlarındaki artış ile birlikte bu ülkelere ihracatında da önemli bir artış olmuştur. Bu ülkelerde istihdam edilen işgücünün, çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması tüketim malları ihracatımızı olumlu yönde etkilemektedir.

İnşaat malzemeleri sanayinin gelişimi yurtiçi inşaat sektörüne bağlı olduğu gibi yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine de bağlıdır. Türk müteahhitlerinin yurtdışında almış oldukları işlerde çoğunlukla Türk inşaat malzemelerini kullanmaları ihracat gelirimizin artmasına neden olmuştur.

(30) ALKİN, s.15.

Gerçekleşen ihracat içinde en büyük payı demirçelik ürünleri oluşturmaktadır. Demir-çelikten sonra ikinci ağırlık inşaat malzemesi grubu elektrik malzemeleridir. Ayrıca tuğla, kiremit, karo, fayans, musluk taşı, lavabo taşı, alçı ve çimento ihracatı ile alüminyum inşaat malzemeleri ile çinkodan inşaat malzemeleri ihracatı gerçekleşmiştir (31).

Yıllar itibariyle inşaat malzemeleri ihracatı ise yıllar itibariyle 1988'de 877 milyon dolar, 1990'da 1298 milyon dolar, 1991'de 1348 milyon dolar olmuştur (32).

D. REKABET GÜCÜNE KATKILARI

Yurtdışında çalışan firmalar dışa açılma süresi ile birlikte önemli bir rekabet gücü kazanmışlardır.

Türk firmalarının yurtdışına açılmaları yakın geçmişe kadar daha çok Ortadoğu ülkelerine yapılmaktaydı, son zamanlarda ise yatırımlar başta Almanya, Avrupa ülkeleri, A.B.D., K.K.T.C. ve B.D.T.'na bağlı Türk Cumhuriyetleri olmak üzere toplam 38 ülkeye dağılmıştır. Faaliyet gösterilen ülke sayısının artması ile bilgi birikimi yoğunlaşmıştır. Böylece yeni teknolojileri daha yakından takip edebilme ve diğer ülke hükümetleri ve şirketleriyle başarılı işbirliği imkanı sağlanmıştır.

Firmaların uluslararası düzeydeki başarıları Türkiye'nin prestijini artırdığı gibi iş yapılan ülkelerle ekonomik ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Yatırımların en fazla yapıldığı ülkelerle olan dış ticaretimiz canlanmış ve çeşitli alanlarda girişilen ortak projelerin sayısında artışlar görülmüştür. Özellikle B.D.T.'na bağlı Türk Cumhuriyetlerinde gelişmiş ülkelerde birlikte girişilen projeler bu ülkelerde önemli bir yer edinmemizi sağlamıştır.

(31) Dünya Gazetesi, İnşaat Malzemeleri Ek'i, 26 Mayıs 1992, s.12.

(32) HDTM, *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, 1994.

Yatırım yapılan ülkelerin kültürlerinin ve tüketim alışkanlıklarının yakından tanınmasıyla bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerimiz olumlu yönde etkilenmiştir.

E. TEKNOLOJİ TRANSFERİNE KATKILARI

Türkiye'nin uzun bir süredir yürütmeye çalıştığı sanayileşme çabalarında karşılaştığı en önemli konulardan birisi teknoloji transferidir. Türkiye, henüz kendi teknolojisinin tamamını kendi üretecek durumda değildir. Bu nedenle zaten kıt olan döviz olanaklarını zorlayarak, yüksek bedellerle teknoloji transfer etmekte veya belli teknolojileri kabule zorlanmaktadır. Aslında bedel ödenerek transfer edilen teknolojilerin önemli bir kısmının da ülke koşullarına uyduğu söylenemez. Orta Doğu ve B.D.T.'na bağlı ülkelerde Batı firmalarıyla orta iş gören Türk firmaları çok pahalı olan bazı ileri teknolojilerin hemen hiç bir bedel ödenmeden Türkiye'ye transferi olanağını sağlamaktadırlar. Konunun daha da önem taşıyan yanı, aynı yabancı firmaların herhangi bir uluslararası rekabetin söz konusu olmadığı ülkemizde yatırım yaparken bu tür teknolojileri kullanmaya pek yanaşmamalarıdır. Bu yüzden yurt dışında iş yapan girişimciler, yurt içinde elde edilmesi kolay olmayan bir olanağı elde edebilmektedirler. Benzer bir avantaj, yönetim ve organizasyon alanında da söz konusudur.

Teknoloji açısından diğer önemli bir olanak Türkiye'nin henüz sınırlı boyutlarda da olsa, kendi ürettiği bazı teknolojileri Orta Doğu ve B.D.T.'na bağlı ülkelere transfer edebilme yollarını yurtdışı firmalar aracılığıyla arayıp bulmasıdır.

Ülkeler yönünden incelendiğinde teknoloji ihracının en fazla islam ülkelerine yapıldığı görülmektedir. Bu ülkelerin başında Mısır, Irak, ve Pakistan gelmektedir. Ayrıca Afrika, Ortadoğu, Yakındoğu dışında Uzakdoğu'da Çin ve Endonezya'ya da teknoloji satılmıştır (33)

(33) Arman KIRIM, *Türkiye İmalat Sanayiinde Teknoloji İhracı* TÖBB Yayını
•Ankara, 1990.

V. DDY'LARIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK MODEL YARDIMIYLA TESTİ

A. MODEL DEĞİŞKENLERİ

DDY'lar için çeşitli modeller kullanılabilir. Bu çalışmada trend denklemine dayanan modeller kullanılmıştır. Bu modellerin açıklanmasından önce modeller için söz konusu olan değişkenlere değinilecektir.

1. Açıklanan Değişken

Açıklanan değişken olarak Türkiye'nin DDY'ları alınmıştır. Bu değişkenin yıllara göre gerleri ve grafiği aşağıda verilmektedir.

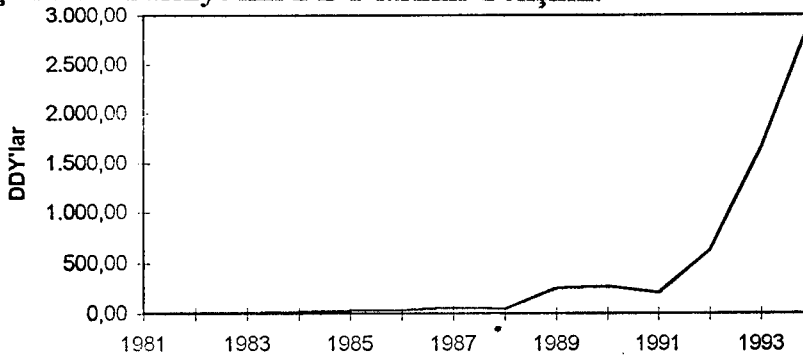
Tablo: 11- Türkiye'nin DDY'ları (Milyar TL.)

<i>Yıllar</i>	<i>DDY'lar</i>	<i>Yıllar</i>	<i>DDY'lar</i>
1981	3,6	1988	45,7
1982	5,3	1989	251,1
1983	6,8	1990	268,9
1984	17,1	1991	207,8
1985	30,0	1992	625,0
1986	30,3	1993	1650,7
1987	55,2	1994 (*)	2991,7

(*) Geçici

Kaynak : DPT, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Şubat 1991, s.61:
HDTM, *Türk Malı Sisteminin Temel Göstergeleri*,
Haziran 1994, s.95

Şekil:5 - Türkiye'nin DDY'larının Gelişimi.

2. Açıklayıcı Değişkenler

Açıklayıcı değişken olarak da döviz kuru, enflasyon oranı, fert başına GSMH, reel GSMH büyüme hızı, nominal orta vadeli kredi faizi, ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi gibi iç ve dış değişkenler söz konusu olabilmektedir.

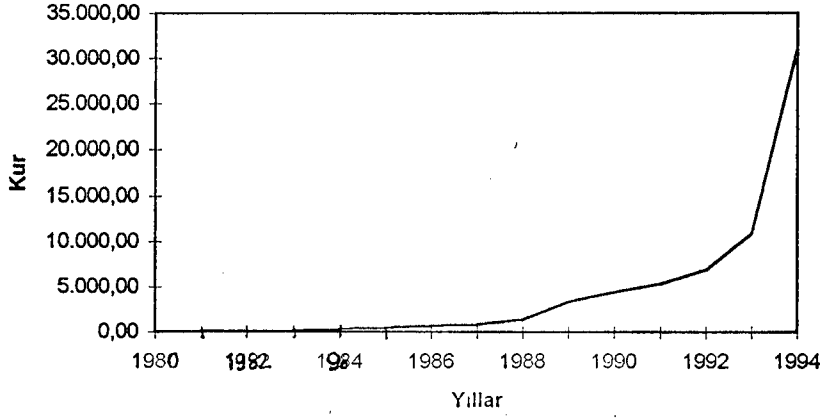
a. Döviz Kuru (Dövkur)

Bu değişken ile DDY'lar arasında pozitif bir ilişki beklenilmelidir. Döviz kuru olarak Merkez Bankası'nın 30.6 tarihleri itibariyle Dolar döviz alış kurları kullanılmış ve aşağıdaki verilerden hareket edilmiştir.

Tablo: 12- Türkiye'de Döviz Kurları.

<i>Yıllar</i>	<i>Kur</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Kur</i>
1980	79,62	1988	1385,85
1981	111,79	1989	3348,94
1982	167,28	1990	4409,03
1983	219,35	1991	5330,32
1984	349,71	1992	6868,24
1985	508,86	1993	10860,24
1986	675,35	1994	31168,55
1987	850,30		

Şekil: 6- TL'sının Dolar Karşısındaki Değerleri.

b. Enflasyon Oranı (Enfor)

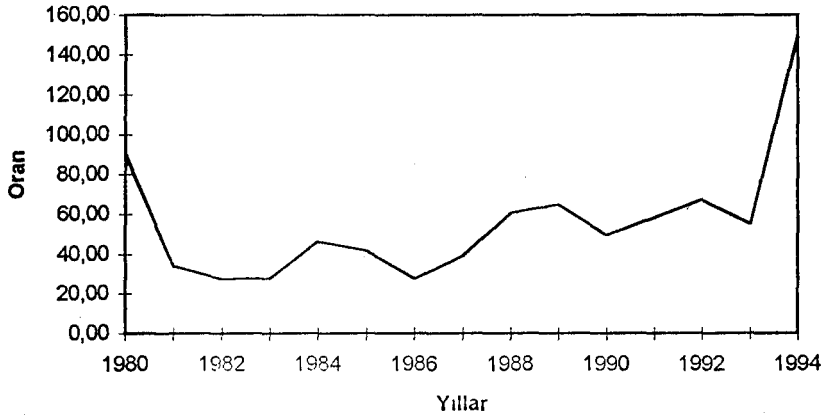
DDY'larla enflasyon oranı arasında da pozitif bir ilişki beklenilmelidir. Enflasyon oranı olarak aşağıdaki veriler kullanılmıştır.

Tablo: 13- Türkiye'de Enflasyon Oranı (Yüzde)

<i>Yıllar</i>	<i>Oran</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Oran</i>
1980	90,3	1988	60,8
1981	34,1	1989	65,0
1982	27,4	1990	49,6
1983	28,1	1991	58,4
1984	46,4	1992	67,1
1985	41,7	1993	55,2
1986	27,5	1994	149,6
1987	39,3		

Kaynak: İTO Toptan Eşya Fiyat İndeksleri.

Şekil: 7- Türkiye'de Enflasyon Oranı.

c. Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla (FBGSMH)

Başka bir açıklayıcı değişken de cari fiyatlarla fert başına gayri safi milli hasıladır. Her iki değişken arasında pozitif bir ilişki beklenmelidir.

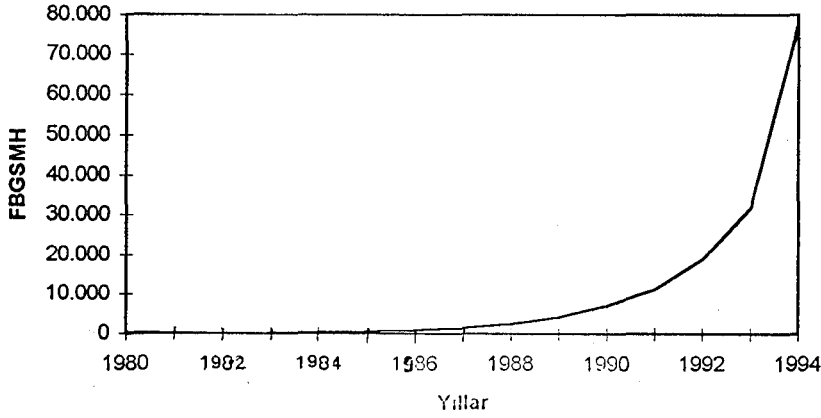
Tablo: 14- Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla (Bin TL.)

<i>Yıllar</i>	<i>FBGSMH</i>	<i>Yıllar</i>	<i>FBGSMH</i>
1980	119	1988	2405
1981	176	1989	4197
1982	227	1990	7080
1983	291	1991	11067
1984	452	1992	18842
1985	703	1993	31881
1986	995	1994 (*)	77689
1987	1427		

(*) Geçici

Kaynak: HDTM. *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, 1994, s.7.

Şekil:8- Türkiye'de Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla)

d. Reel Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı (RGSBU)

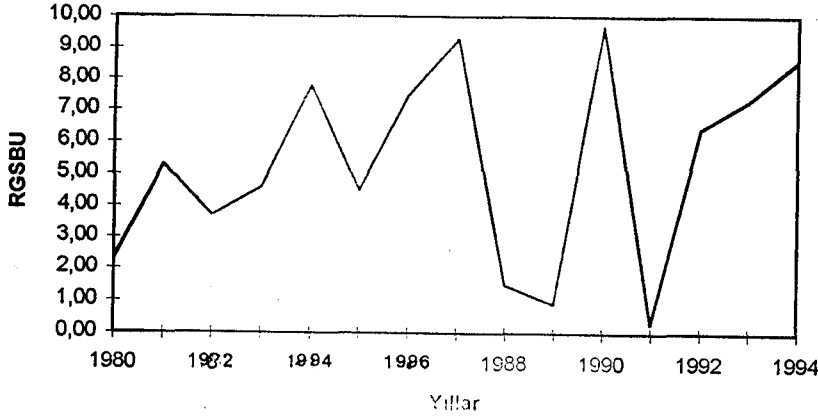
1987 Fiyatları ile ölçülen reel GSMH'nın yıllar itibariyle büyüme hızı diğer bir açıklayıcı değişkendir. RGSBU ile DDY'ların pozitif ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo: 15-Türkiye'de Reel Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı.

Yıllar	RGSBU	Yıllar	RGSBU
1980	2,3	1988	1,5
1981	5,3	1989	0,9
1982	3,7	1990	9,7
1983	4,6	1991	0,3
1984	7,8	1992	6,4
1985	4,5	1993	7,3
1986	7,5	1994	8,6
1987	9,3		

Kaynak: İTO, *Ekonomik Raporları*.

Şekil: 9 - Türkiye'de Reel GSMH Büyüme Hızı.

e. Nominal Orta Vadeli Kredi Faizleri (NOVKF)

Nominal orta vadeli kredi faizleri ile DDY'lar arasında negatif bir ilişki olması sözkonusudur.

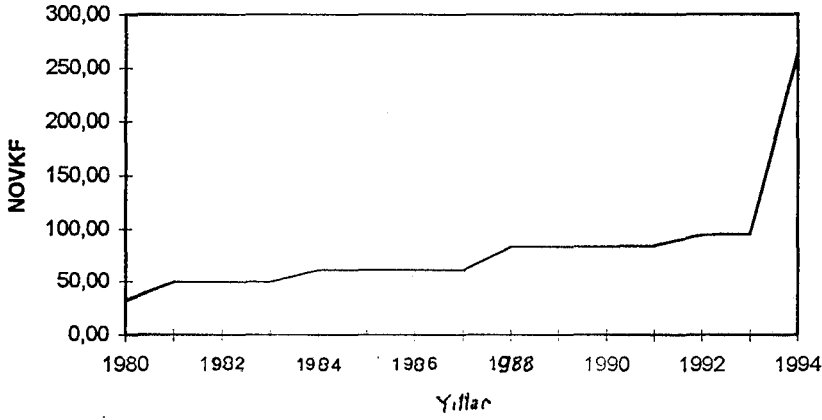
Tablo:16- Türkiye'de Nominal orta Vadeli Kredi Fazileri (Yüzde)

Yıllar	NOVKF	Yıllar	NOVKF
1980	32	1988	83
1981	49,5	1989	83
1982	49,5	1990	83
1983	49,5	1991	84,5
1984	61	1992	94,5
1985	61	1993	96
1986	61	1994 (*)	264,1
1987	61		

(*) 8 Aylık verilerden geçici olarak alınmıştır.

Kaynak: TCMB Yıllık Raporları

Şekil: 10-Türkiye'de Nominal Orta Vadeli Kredi Faizlerinin Gelişimi.

f. Ticaret Dengesi (Ticden)

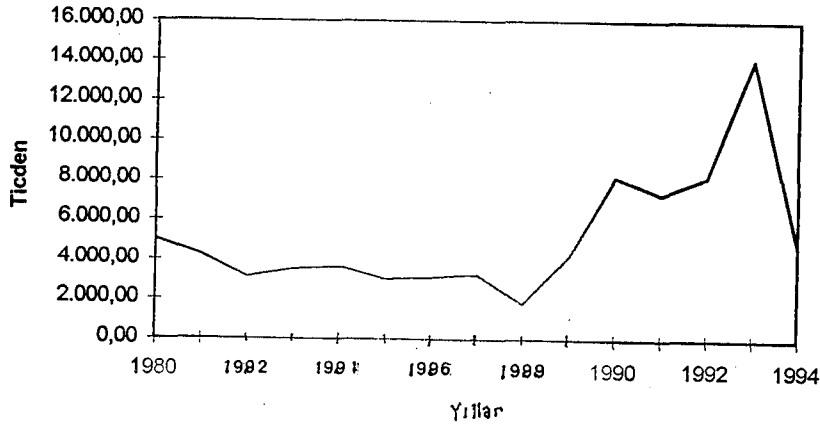
İhracat ile ithalat arasında fark olan ticaret dengesinin bozulması DDY'ları etkileyeceğinden ilişkinin negatif çıkması gerekmektedir.

Tablo:17- Türkiye'nin Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)

Yıllar	Ticden	Yıllar	Ticden
1980	-4993	1988	-1800
1981	-4230,50	1989	-4201
1982	-3096,70	1990	-8180
1983	-3507,20	1991	-7340
1984	-3623,30	1992	-8190
1985	-2976,00	1993	-14080
1986	-3081	1994	-4741
1987	-3229		

Kaynak: İTO, Ekonomik Raporları,

Şekil: 11- Türkiye'de Ticaret Dengesinin Gelişimi.

g. Cari İşlemler Dengesi (Cid)

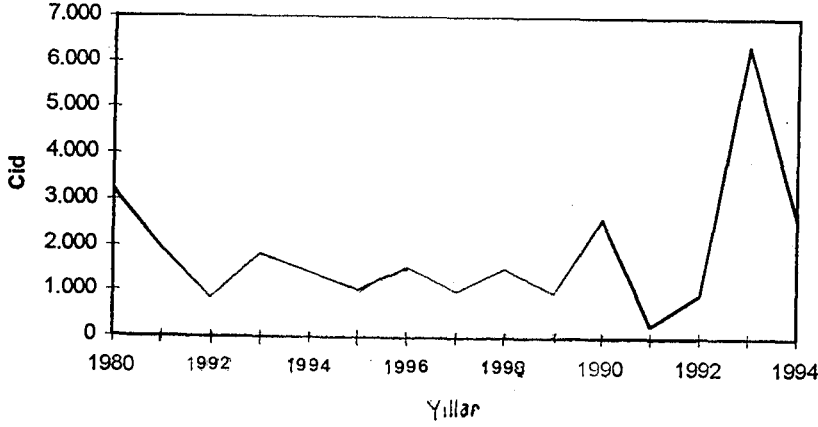
Ticaret dengesi için öneriler burada da geçerlidir.

Tablo: 18 - Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi.

<i>Yıllar</i>	<i>Cid</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Cid</i>
1980	-3210	1988	-1503
1981	-1919	1989	961
1982	-835	1990	-2611
1983	-1828	1991	272
1984	-1407	1992	-943
1985	-1013	1993	-6380
1986	-1528	1994	2631
1987	-982		

Kaynak: İTO, Ekonomik Raporları.

Şekil:12- Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi.

B. MODEL DENEMESİ

Birinci olarak iç ekonomik değişkenlerden oluşan

$$DDY = a + b \text{ Dövkur} + c \text{ Enfor} + c \text{ FBGSMH} + u$$

modeli oluşturulduğunda 1981-94 için

$DDY = 1020,090377 + 0,2168978176 \text{ Dövkur} - 28,69619218 \text{ Enfor} - 0,00593582435 \text{ FBGSMH}$ bulunmuştur. (34).

Açıklayıcı değişkenlerle açıklanan değişken arasındaki açıklanan kısım (R2=Belirlilik Katsayısı)

$$R2 = 0,74633180989$$

olarak bulunmuştur. Böyle değişkenler arasındaki ilişkinin yüzde 74,6'sı açıklanabiliyor. Açıklanamayan kısım ise $1 - R2 = 0,25366819013$ tür (35).

(34) Modelin denklemleri ve hesaplamaları için bkz.: Ek.14-1'den 15-6.

(35) Modelde açıklanamayan kısım (%25), regnasyon doğrultusuyla açıklanamamaktadır. Bunun nedeni ise u hata teriminin içerdiği etmenlerden kaynaklanmaktadır.

Buna göre, açıklayıcı değişkenlerle açıklanan değişken arasındaki korelasyon katsayısı ($R^2=r$) (36).

$$r = 0,86390497734$$

bulunmuştur (37). Böylece açıklayıcı değişkenlerle açıklanan değişken arasında pozitif yönde şiddetli (yüzde 86,3) bir ilişki vardır.

Diğer taraftan değişkenler arasındaki korelasyon matrisi de şöyledir (38).

Tablo: 19- Korelasyon Matrisi.

	<i>DDY</i>	<i>Dövkur</i>	<i>Enfor</i>	<i>FBGSMH</i>
<i>DDY</i>	1	0,975	0,869	0,988
<i>Dövkur</i>		1	0,937	0,995
<i>Enfor</i>			1	0,914
<i>FBGSMH</i>				1

Görüldüğü gibi DDY'ların en yüksek ilişki içinde bulunduğu değişken yüzde 98.8 ile fert başına gayri safi milli hasıladır. Daha sonra yüzde 97.5 ile döviz kuru ve yüzde 86.9 ile enflasyon oranı gelmektedir.

(36) Korelasyon Katsayısını (r) bulmak için R^2 'den gidilmesinin nedeni verilerin hepsinin aynı yönde artış göstermesidir. Veriler aynı yönde artıyor veya azalıyorsa ilişki (+)'dir. Bu yüzden, r 'nin (+) olduğunu söyleyebiliriz.

(37) Belirlilik ve korelasyon katsayısının hesaplanması için bkz.: Ek.14-7 den.

(38) Korelasyon matrisinin bulunması için bkz.: Ek.14.5

Açıklayıcı değişkenler arasında ise en güçlü ilişki yüzde 99,5 döviz kuru ve fert başına gayri safi milli hasıla arasındadır. Döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki yüzde 93,7 ile ikinci sırada yer almaktadır. En zayıf ilişki ise yüzde 91,4 ile enflasyon oranı ve fert başına gayri safi milli hasıla arasında görülmektedir.

İkinci olarak kullanılan ekonomik değişkenlerden oluşan
 $DDY = a + b \text{ RGSBU} + c \text{ NOVKF} + d \text{ Ticden} + e \text{ Dövkur} + u$
modeli oluşturulduğunda 1981-94 için

$DDY = 547,4308677 + 17,01075967 \text{ RGSBU} + 1,462083428 \text{ NOVKF} -$
 $0,01967923751 \text{ Ticden} - 0,005151826924 \text{ Dövkur}$
bulunmuştur (39)

Modelde açıklayıcı değişkenlerle açıklanan değişken arasındaki korelasyon katsayısı

$r = 0,49001491207$

bulunmuştur. Böylece, açıklayıcı değişkenlerle açıklanan değişken arasında (+) yönde orta şiddette (yüzde 49) bir ilişki vardır.

Değişkenler arasındaki korelasyon matrisinden DDY'ların yüzde 92,9 ile en fazla döviz kuru ile ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Daha sonra nominal orta vadeli kredi ile reel gayri safi milli hasıla büyüme hızı gelmektedir.

Modelde açıklayıcı değişkenlerden olan ticaret dengesi beklenenin tersine negatif değer almıştır.

Sonuç olarak, her iki modelde de DDY'ların ülke ekonomisinin diğer ekonomik göstergeleriyle yüksek ilişki içinde bulunduğu görülmektedir.

(39) Modelin denklemleri ve hesaplamaları için bkz.: Ek.14-7'den 14-16.

SONUÇ

*

DDY'lara ait son yılların verilerine dayanılarak yapılan bu değerlendirme, DDY'ların ekonomi içinde birçok bakımdan küçümsenmeyecek bir paya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bugünkü durum dikkate alındığında, sorun DDY'lar tercih edilsin mi veya edilmesin mi tartışması değil, fakat daha çok DDY'lar nasıl yapılabilir şeklindedir. Dünya ekonomisindeki gelişmeler ve ileriye yönelik beklentiler DDY'ların daha çok artırılmasını gerekli kılmaktadır.

Günümüzde DDY'ların bir ülkeye gelmesinde artık çok çeşitli nedenler etkili olmaktadır. Yatırımcı firmalar, genellikle kazançlı buldukları alanlara yatırım yapmaya özen gösterirler. Ancak, dış yatırım kararı alınırken sadece kazancı göz önüne almak yeterli olmaz. Bunun yanında çeşitli yatırımcı ülke hedeflerinin, yatırım yapılacak ülke ve yer seçiminin de dikkate alınması gerekmektedir. Yatırımcı firmalar kar olanağı dışında maliyetin düşürülmesi, oligopol yaratılması, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi, ithalat kısıtlamalarının aşılması, yeni pazarların yaratılması veya mevcut pazarların korunması, rekabet imkanı, ihracat artışı, maliyeti yarma, anavatandaki çeşitli mevzuatı beğenmeme ve dış yatırım sigortası ve garantiler gibi nedenlerle DDY'ları tercih etmektedirler.

Yakın zamana kadar DDY'ların yatırımcı ülke ekonomisinin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmekte ve bu nedenle bu yatırımlara gidilmesi istenmemekteydi. Ancak, yapılan çalışmalar bu sonucun DDY'ların kısa ve uzun dönemde incelenmesine bağlı olarak değiştiğini ortaya koymuştur. DDY'ların mutlaka sermaye çıkışı gerektirmediği, gerektirse bile uzun

dönemde kar, hizmet ve ihracat geliri olarak geri döndüğü düşünülürken, DDY'ların uzun dönemde ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yarattığı söylenebilir.

DDY'lar rekabet açısından da önem taşımaktadır. Günümüzde rekabetin ulusal boyutları aştığı ve uluslararası bir görünüm kazandığı, göz önüne alındığında, ülkelerin pazar paylarını korumak veya yeni pazarlar elde etmek amacıyla giriş engelleri uyguladıkları ve teknik bilgi ve becerileri rakip firmaların öğrenmelerini istemedikleri görülmektedir. Bu durumda, hem yatırım fırsatlarının değerlendirilmesi hem de mevcut giriş engellerinin aşılması ve teknik bilgilerin elde edilmesinde, yabancı piyasalarda yabancı firmalarla rekabet edebilmenin en iyi yolunun DDY'lar olduğu açıktır. Böylece mevcut pazarlar korunmuş ve yeni pazarlar yaratılmış olmaktadır.

Araştırmadan da anlaşılacağı gibi DDY'lar sadece döviz kazandırıcı bir kalem olmayıp istihdam, bilgi ve teknoloji aktarımı, pazar payı ve ihracat artışı sağlanacak diğer sektörlerin gelişmesine de yardımcı olur. Bu nedenle, günümüzde ülke ekonomisi için önem taşıyan bu yatırımların devamlılığı sağlanmalıdır. Bu da DDY yapacak firmaların desteklenmesi ve karşılaştıkları sorunların kısa zamanda çözüme kavuşturulmasıyla mümkün olacaktır.

Nitekim DDY'ların öneminin anlaşılmasıyla birlikte ülkelerin yatırım çabaları artmıştır. Bir taraftan özel sektör temsilcilerinin katılımı ile dış temaslar yoğunlaşırken ; öte yandan DDY'ları artırıcı ilave önlemler alınmaktadır. Başta ABD olmak üzere çeşitli devletlerde yapılan ikili anlaşmalar, Dünya Bankası yönetiminde Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)'nın oluşturulması çeşitli devletlerle vergi mükerrerliğini önleme amacıyla yapılan anlaşmalar buna örnek olarak gösterilebilir.

Ülkemizde DDY'lar 1980'li yılların başından itibaren dışa açık bir politika uygulanmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Ancak DDY'ların artırılmasına yönelik çabalar yetersiz kalmaktadır. Fon kaynaklı kredi dışında hükümet teşviği bulunmamaktadır. Değişen dünya koşulları genellikle , Doğu Avrupa ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye ülkelerin pazar potansiyeli göz önüne alındığında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği görülmektedir.

*

Türkiye'nin bu yeni ve genç Cumhuriyetlerle işbirliği yapabilmesi için bu ülkelerin tanınması ve bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin çok kısa bir sürede, doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Daha sonra bu potansiyeli değerlendirebilmek için siyasi destek verilmelidir.

Türkiye'nin bu yeni Türk Cumhuriyetlerinde yapması gereken diğer faaliyetler şöyle sıralanabilir:

- Mevzuat bütünlüğü sağlamak,
- Ekonomik, kültürel, ticari, teknik ve bilimsel alanda kapsamlı uzun vadeli ve istikrarlı işbirliği,
- ortak amaçlar belirleyerek bu amaçlara uygun faaliyetlerde bulunmak, yetişmiş ve uzman personelleri bu ülkelere göndermek, bu ülkelerde mevcut projelere destek vermek, yeni projeler geliştirmek ve bilimsel mübadeleyi aktif tutmak,
- Vergi kolaylıklarının sağlanması,
- Bu ülkelere yatırım teşviklerinin artırılması,
- Bürokratik engellerin kaldırılması,
- Bilgi iletişimini hızlandırmak ve daha da güçlendirmek,
- Yatırımcıların haklarını güvenceye almak, bu hakları korumak, kar transferlerinde, ücretlendirmede ilgili ülke mevzuatlarında kolaylık yapılmasını sağlamak.

Türk Cumhuriyetleri ve diğer ülkelerdeki girişimlerde yatırımların finansmanı da önemli olmaktadır. Eximbank bu alanda çalışan tek kredi vericidir. Eximbank'ın faaliyetlerini yatırım kredilerinin yanı sıra giderek yatırım projelerinin garanti ve sigortasında yoğunlaştırması olumlu bir gelişmedir.

Türkiye ekonomisi açısından DDY'ların olumlu etkilerinin olduğu çalışmada da görülmektedir. Döviz kazandırıcı, ihracatı, rekabeti ve istihdamı artırıcı etkilerinin yanısıra teknoloji transferini de sağlamaktadır.

DDY'larda dikkati çeken bir olay son zamanlarda hizmet sektörü'nün ağırlığının hissedilmesidir. Kuşkusuz bu sektöre olumsuz bakmamak gerekir ama imalat sanayi'nin önemi daha fazladır.

Diğer taraftan DDY'lar ile ilgili ayrıntılı istatistiklerin yayınlanmaması araştırmaların da sınırlı sayıda kalmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle, yasal düzenlemelerle yol gösterebilecek böyle araştırmaların yapılmaması bir eksiklik olarak nitelendirilebilir.

Bu araştırmada geniş ölçüde trend denklemine dayanılarak öngörülerde bulunmuş ve bu kısıtlı öngörüler sonucunda DDY'ların ülke ekonomisinin diğer ekonomik göstergeleriyle yüksek ilişki içinde bulunduğu görülmüştür.

- BALOWIN Robert E *"International Trade in Inputs and Outputs"*, AMERİKAN ECONOMIC REVIEW, May 1970.
- BEENSTOCK M. *"Policies Towards international Direct Investment: A Neoclassical Reappraisal"*, THE ECONOMIC JOURNAL, Vol.87, New York, 1977.
- BEHRMAN Jack N. *"Promoting Free World Economic Development Through Direct Investment"*, AMERİKAN ECONOMIC REVIEW, Vol.50, No.2, May 1960.
- BERGSTEN ET AL C.F. *American Multinationals and American Interests*, Brookings institution, Washington DC. 1978.
- BERK Niyazi *"Bankacılığın Dışa Açılması"*, PARA VE SERMAYE PİYASASI DERGİSİ, Y.7, S.78, Ağustos 1985.
- BHAGWATİ J. *"Immiserizing Growth: A Geometrical Note"*, THE REVIEW OF ECONOMIC STUDIES, Vol.XXV, No.3, June 1968.
- BOODEWYN Jean J. *"Theories of Foreign Direct investment and Divestment: A Classificatory Note"*, MANAGEMENT INTERNATIONAL REVIEW, Vol.25, Iss.1, First Quarter 1985.
- BORATAV Korkut *"Avrupa Topluluğu, Yabancı Sermaye ve Sanayileşme Üzerine"*, DIŞ TİCARETTE DURUM, S.8, Ocak/Şubat 1988.
- BUCKLEY Peter J. *The Multinational Enterprise: Theory and Applications*, The Macmillan Press Ltd. 1989.
- BUCKLEY Peter J.
CASSON Mark *"The Optimal Timing of A Foreign Direct Investment"*, EKONOMİK JOURNAL, Vol. 91, June 1981.

- BULUTOĞLU Kenan *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970
- CALVET A.L. *"A Synthesis of Foreign Direct Investment Theories and Theories of the Multinational Firm"*, JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Spring/Summer 1981.
- CANATAN Kazım *Gelişmekte Olan Ülkelerle Teknoloji Transferi Semineri*, MPM Ya. No.171, Ankara, 1975.
- CARBAUGH Robert J. *International Economics*, Fourth Edition, Wadsworth Publishing Co, California, 1992.
- CAVES Richard E. *"International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment"*, ECONOMICA, Vol.38, No.149, February 1971.
- CAVES Richard E. *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge University Press, London, 1982.
- CAVES Richard E.
FRANKEL Jeggrey A.
JONES Ronald W. *World Trade and Payment An Introduction*, Foresman and Company, Illinois, London, 1990.
- CLEGG Jeremy *Multinational enterprise and World Competition*, The Macmillan Press, Hampshire/England, 1987.
- CNDDY D.J.
(Çev.KOPARALI Celil *"Uluslararası Faaliyetlerin Planlanması ve Denetimi" İçinde İnan ÖZALP Uluslararası İşletmecilik (Seçme Yazılar)*, T.C.Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1986.
- DAVITSON William H. *"The Location of Foreign Direct Investment Activity: Country Characteristics and Experience Effects"* JOURNAL INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.11, Fall 1980.

- DEWITT R.Peter *"Factors Influencing U.S. Investment Aboard"* BUSINESS FORUM, Vol.11, Summer 1986.
- DIXON C.S.-
DRAKAKIS D. Simith and
WATTS H.D. *Multinational Corporations and the Third World*, Croom Helm Ltd., London, 1986.
- DPT *Türkiye Temel Ekenomik Göstergeler*, DPT, Şubat 1991.
- DPT *Yabancı Sermaye Raporu (1987-1989)*, Haziran 1990.
- DUNNING John *"Eoreign Direct Investment and Economic Development"*, MULTINATIONAL BUSINESS, No.2, 1986.
- DUNING John H.
RUGMAN Alan M. *"In Honor of Stephen H.Hymer: The First Quarter Century of the Theory of Foreign Direct investment"*, THE AMERICAN ECONOMIC REVIEW, Vol. 75, No.2, May. 1985
- DUNING John H. *Studies in international Investment*, George Allen and Unwin Ltd., London, 1970
- DUNING John H. *"Multinational entreprises and the Growth of Services: Some Conceptual and Theoretical issues"*, SERVICES INDUSTRIES JOURNAL, Vol.9, January 1989
- EELLS Richard *Global Corporations*, Macmillan Publishing Inc., New York, 1976
- ELLISON Julian *Joint Ventures in Europe*, Butterworths and Co., London, 1991
- ERDOST Cevdet *Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982

- ERDOST Cevdet *"Yabancı Sermaye Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından İki Yanı Keskin Bıçak Gibidir"*, İŞVEREN DERGİSİ, C.XXVI, S.11, Ağustos 1988
- ESEN Cevdet *"Gelişmekte olan Ülkelerden Sermaye Kaçışı: Ölçülmesi, Nedenleri ve Sonuçları"*, BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, Y.7, S.5, Mayıs 1990
- FRANK R.H.
FREEMAN R.T. *Distributional Consequences of Direct Investment*, Academic Press, New York, 1978
- FLOYD E.S. *"International Capital Movement and Monetary Equilibrium"* AMERICAN ECONOMIC REVIEW Vol.59, No.4, 1969
- FROOT Kenneth A.
STEIN Jeremy C. *"Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach"*, THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS, Vol. 106, Iss.4, November 1991
- GRUBER W.-MEHTA D.
VERNON R. *"The R and D Factor in International Trade and International Investment of United States Industries"*, JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY February 1967
- HAWKINS R.G. *"Job Displacement and the Multinational Firm. A Methodological Review"*, OCCASIONAL PAPER, No.1, Centre for Multinational Studies, Washington, 1972
- HAYDAROĞLU Haydar *"Yabancı Sermaye ve Etkilerine Kısa Bir Bakış"*, TÜRKİYE KALKINMA BANKASI BÜLTENİ, S.31, Eylül-Ekim 1989

- H.D.T.M. *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, H.D.T.M, 1994
- H.D.T.M. *Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri*,
H.D.T.M. Haziran 1994
- H.D.T.M. *Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları*, H.D.T.M., Temmuz 1993
- HIRSCH S. *"Product Cycle Model"*, OXFORD BULLETIN OF ECONOMICS AND STATISTICS, November 1975
- HORAGUCHI Harvo
TOYNE Brian *"Setting the Record straight: Hymer Internalization Theory and Transaction Cost Economics"*, JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.21, Iss.3, Third Quarter 1990
- HORST T. *"American Exports and Foreign Direct Investments"*, Harvard institute of Economic Research, Discussion Paper 362, 1974
- İ.S.O. *"Yeni Yatırım ve İhracat Teşvik Tebliğleri Resmi Gazete'de Yayınlandı"*, İSTANBUL SANAYİ ODASI DERGİSİ, Y.27, S.314, Nisan 1992
- İ.S.O. *"Türkiye'de Özel Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Yararlı Olması için Düşünülen Tedbirler"*, İ.S.O, Yayınları, İstanbul, 1967
- İ.T.O. *"Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Bir Değerlendirme"*, İSTANBUL TİCARET ODASI DERGİSİ
Temmuz-Eylül 1986

- İ.T.O. *İ.T.O. Ekonomik Raporları*
- İ.T.O. *İ.T.O. Toptan Eşya Fiyat İndeksleri, 1980-1994*
- İ.T.O. *"Türk Firmaları Almanya'daki İşlerinde Türk İşçi Çalıştırabilecek"*, DIŞ TİCARET BÜLTENİ, İ.T.O. Aralık 1991
- JOHNSON Harry C. *"The Efficiency and Werfare Implication of the International Corparation"*, International Corporation içinde (ed) C.P.KINDLEBERGER, The M.I.T. Press, Combridge, 1970
- JONES R.W. *"International Capital Movements and the Theory of Turiggs and Trade"*, QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS, Vol.1, No.1, February 1967
- JULIUS DeAnne *Global Componies and Public Policy*, Pinter Publishers, London, 1990
- KARLUK Rıdvan *"Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir inceleme" İçinde İnan ÖZALP, Uluslararası İşletmecilik (Seçme Yazılar)*, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Ya. No.37, Eskişehir A.U.Basımevi, 1986
- KARLUK Rıdvan *Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu*, İ.T.İ.A. Basımevi, eskişehir, 1976
- KARLUK Rıdvan *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, 1983
- KARLUK Rıdvan *Uluslararası Ekonomi*, Bilim Teknik Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1991
- KARTAL Ali *"Dış Yatırım Sigortası ve Garantiler"*, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ, KÜTAHYA İ.İ.B.F. YILLIĞI Ya. No. 13.Kütahya, 1992
- KARTAL Ali *Direkt Dış Yatırım Kararları: Türkiye'den Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Kütahya İ.İ.B.F. Ya.No.10, Kütahya, 1992

- KARTAL Ali *"Optimal Timing of Foreign Investment Decisions in Terms of Fixed Cost, Incremental Costs and Transaction Costs"*, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. YILLIĞI, 1991
- KEMAL Namık *"Yabancı Sermaye Ülkede Ekonomik ve Politik İstikrar İster"*, YENİ İŞ DÜNYASI, Y.5, S.53, Mart 194
- KHAN S. Moksini-
HAQUE Nadeem Ul. *"Gelişmekte Olan Ülkelerden Sermaye Kaçtı"*, DÜNYA GAZETESİ, 30 Mart 1988
- KIM Wİ Saeng-
LYN Esmeralda O. *"Foreign Direct investment The Entry Barriers and Reverse Investments in U.S. Manufacturing Industries"*, JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.18, Iss.2, Summer 1987
- KINDLEBERGER Charles P. *American Business Abroad (Six Lectures on Direct Investment)*, Yale University Press Ltd., London, 1969
- KINDLEBERGER Charles P. *International Economics*, Richard D. Irwin Inc. Homewood, 1963
- KIRIM Arman *"Transnational Corporations, Oligopoly and Industrialisation"*, O.D.T.Ü. GELİŞME DERGİSİ, Vol.15, s.1-2, 1988
- KIRIM Arman *Türkiye İmalat Sanayinde Teknoloji İhracı*, TÖBB Yayını, Ankara, 1990
- KOBRIN Stephen J.-
LESSARD Donald R. *"Large Scale Direct OPEC Investment in Industrialized Countries and the Theory of Foreign direct investment-A Contradiction"*, WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV, Band 112, Heft.4, 1976
- KUMAR Krishna-
KİM Kee Young *"The Korean Manufacturing Multinationals"* JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.15, Iss.1, Spring/Summer 1984

- KUMAR Manmohan S. *Growth, Acquisition and investment*,
Combridge University Press, London, 1984
- LALL Sanjaya *"Monopolistic Advantages and Foreign
Invouement by U.S. Manufacturing
Industry"*, OXFORD ECONOMIC PAPERS,
Vol. 32, No.1, March 1980
- LIPSEY R.E.-
WEISS M.Y. *Exports and Foreign investment in
Monufacturing Industries"*, WORKING
PAPER No. 131, New York 1976
- MOLLE W- MORSINK R. *"Intra European Direct investment"*
MULTINATIONAL AND EUROPE 1992
London, 1991
- NURKSE Ragnar *Problems of Capital Formation in
Underdeveloped Countries*, Oxford, 1953
- O.E.C.D. *International Investment and Multinational
enterprises*, OECD, Paris, 1987
- UYGUR Halime *"Kalkınma Sürecinde Yabancı Sermaye
Yatırımları"*, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.7, S.1-2, Ankara, 1989
- ÖNERTÜRK Pınar *"Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Mali
Piyasalardaki Son Gelişmeler"*, MALİYE
DERGİSİ, S.79, Ocak-Şubat 1986
- ÖZALP İnan *"Çokuluslu İşletmelerin Az Gelişmiş
Ülkelerdeki Saint Venture Stratejileri"*,
ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.U, S.1, Haziran 1987
- PENROSE E.T. *"Foreign Investment and the Growth of the
Firm"*, ECONOMIC JOURNAL, Vol.66,
June 1956

- PONIACHEK Harvey A. *Direct Foreign Investment in the United States*, D.C.Heath and Company, Toronto, 1986
- PROFFET Eddgart *"Yabancı Sermaye Konusundaki Gelişmeler"*, BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, Y.21, S.11, Kasım 1984
- REDDAWAY W.B. *"U.K.Direct Investment Overseas: Final Report"*, OCCASIONAL PAPERS No.12, Cambridge University Press.
- REYMOND Vernon *"International Investment and international Trade in the Product Cycle"*, THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS, Vol.80, No.2, 1966
- ROACH John M.
(Çev.ÖZALP İnan) *"Küçük Çokuluslu İşletmeler"*, ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Ya. No.37, Eskişehir 1986
- ROOT Franklin R. *Entry Strategies for Foreign Markets: From Domestic to International Business*, AMACOM, New York, 1977
- ROOT Franklin R. *International Trade and Investment: Theory, Policy, Enterprise*, South Western Publishing Co., England, 1973
- RUTTENBERG S. *Needet: A Constructive Foreign Trade Policy*, AFL-C10, 1971
- SALVATORE Dominick *International Economics*, Third edition, Mac Millan Publishing co. New York, 1990
- SAMUELSON P.A. *"Price of Factors and Goods in General Equilibrium"*, REVIEW OF ECONOMICS AND STATISTICS, Vol.54, 1954
- SCHILLACI Carmela Elita *"Designing Successful Joint Ventures"*, THE JOURNAL OF BUSINESS STRATEGY, Vol.8, No.2, Fall 1987
- SEYİDOĞLU Halil *Uluslararası İktisat*, İstanbul, 1988

- SEZİN Temel *"Dünya Ekonomisinde, Çok Uluslu Şirketlerin Kalkınma, istihdam ve Sosyokültürel Yapı Üzerinde etkileri"*, HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, S.6, Haziran 1990
- SODERSTEN Bo *International Economics*, The Macmillan Press Ltd. , London, 1971.
- STALEY Nicholas A.H. *Mergers in Modern Business*, Hutchinson of London, 1970
- STEUER M.D. *The impact of Foreign Direct Investment on the United Kingdom*, HMSO, London, 1973
- STOBOUGH Robert B. *"Where in the World Showd We Put That Plant"*, Harword Business Review, Ocak-Şubat 1969
- STOPFORD J.M. *"Employment Effect of Multinational Enterprises in the United Kindom"*, WORKING PAPER No.5, international Labor Office, Genova, 1979
- SUEDBERG P. *"The Portfolio-Direct Composition of Private foreign investment in 1914 Revisited"*, THE ECONOMIC JOURNAL, Vol.88, December 1978
- ŞAHİN Mehmet *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975
- ŞATIROĞLU Kadir D. *"Çokuluslu Şirketler"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ya.No.536, Ankara, 1984
- TAŞLICA Osman *"Çokuluslu İşletmeler ve Türkiye"* ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.111, S.2, Kasım 1985

- T.C.Başbakanlık Resmi Gazeteler (Muhtelif Sayıları)
- TEECE David J. "*Multinational enterprise, Internal Governance and industrial Organization*", THE ECONOMIC REVIEW, Vol.75, No.2 May 1985
- ULUDAĞ Ramazan "*Yabancı Sermayeye Nasıl Bakılmalı*", EKONOMİDE ANKARA, Ankara Ticaret Odası Dergisi, S.40, Temmuz-Ağustos 1991
- URAS T.Güngör "*Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*", İstanbul, 1979
- VALTSOS C.U. "*Intercountry Income Distribution and Transnational Enterprise*", Clarendon Press, 1974
- VARLIK Macit "*Yabancı Sermaye*", İKTİSAT VE TİCARET DERGİSİ, Y.1, S.1, Nisan 1972
- WILLIAMSON Oliver E. "*The Vertical Integration of Production: Market failure Considerations*", THE AMERICAN ECONOMIC REVIEW, Vol.61, No.2, May 1971
- YILDIRIM Nuri "*Uluslararası Şirketler*", Cem Yayınevi, 1979
- YOSHINO M.Y. "*Japon as Host to the international Corporation*", Charles KINDLEBERGER (ed), The International Corporation İçinde, The M.I.T. Press, 1970
- YOUNG Kan H. "*The Effects of Taxes and Rates of Return on Foreign Direct investment In The United States*", NATIONAL TAX JOURNAL, Vol.41, Iss.1. March 1988
- YU Cpwo-Ming "*Determinants of Foreign Investment of U.S. Advertising Agencies*", JOURNAL INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol.19, Spring 1988

YÜLEK Murat Ali

"Doğrudan Dış Yatırımlar ve Alıcı Ülke Teknolojilerine Katkıları", İŞLETME VE FİNANS DERGİSİ, Y.6, S.59, Şubat-Mart 1991

ZWART Sara G.

"The New antitrust: An Aerial Wiew of Joint Ventures and Mergers", THE JOURNAL OF BUSINESS STRATEGY, Vol.7, No.4, Spring 1987

"Almanya Türk İşadamları Federasyonu Kuruldu", DÜNYA GAZETESİ, 19 Haziran 1987

"Alternative Measures of the Rate of Return on Direct investment", SURVEY OF CURRENT BUSINESS, Vol.71, Iss.8, August 1991

"Come Back Multinationals", THE ECONOMIST, 26 November-2 December 1988

"Çokuluslu Türk Firmaları", EKONOMİK PANORAMA, 26 Mart 1989

"Eximbank, Yurtdışı Yatırım Projelerine Ağırılık Koyuyor", DÜNYA GAZETESİ, 22 Temmuz 1993

İnşaat Malzemeleri Eki, DÜNYA GAZETESİ, 25 Mayıs 1992

İş ve İşçi Bulma Kurumu İstatistik Yıllıkları, 1980-1994

"Tekel'den Azerbaycan'a Yatırım", DÜNYA GAZETESİ, 3 Şubat 1992

"Türk Firmalarının BDT Yarışı", DÜNYA GAZETESİ, 11 Eylül 1993

"Türk Yatırımcı için Romanya çok Cazip" DÜNYA GAZETESİ, 9 Mayıs 1992

**"Yurtdışındaki Bankalarımızın Sayısı 3 Yılda
2 Kat Arttı", DÜNYA GAZETESİ,
26 Ekim 1993**

Önemli Yatırımcı Ülkelerin DDY Akımları ve Stokları
(Milyon Dolar-1980 Fiyatlarıyla)

<u>YILLAR</u>	<u>A.B.D</u>		<u>U.K.</u>		<u>JAPONYA</u>		<u>ALMANYA</u>		<u>FRANSA</u>	
	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>
1961	2,653	7,288	633	3,423	93	274	204	470	347	1,271
1962	2,852	7,646	587	3,056	77	219	285	632	297	1,038
1963	3,483	9,214	661	3,372	122	332	217	467	184	605
1964	3,759	9,789	734	3,618	57	148	300	626	197	621
1965	5,010	12,716	861	4,043	77	213	311	626	264	815
1966	5,416	13,235	771	3,457	107	282	357	696	231	694
1967	4,807	11,473	772	3,356	123	304	337	648	329	956
1968	5,295	12,034	981	4,106	220	518	396	934	342	953
1969	5,960	12,845	1,312	5,208	206	462	710	1,282	76	199
1970	7,590	15,490	1,308	4,827	355	740	876	1,470	373	923

Kaynak: De Anne JULIUS, Global Companies and Public Policy. Pinter Publishers, London, 1990, s.114-122.

Önemli Yatırımcı Ülkelerin DDY'leri. (Milyon Dolar-1980 Fiyatlarıyla)

<u>YILLAR</u>	<u>A.B.D.</u>	<u>%</u>	<u>İNGİLTERE</u>	<u>%</u>	<u>JAPONYA</u>	<u>%</u>	<u>ALMANYA</u>	<u>%</u>	<u>FRANSA</u>	<u>%</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>%</u>
1961	2,653		633		93		204		347		3,930	
1962	2,852	7	587	7	77	17	285	40	297	14	4,098	4
1963	3,483	22	661	13	122	58	217	24	184	38	4,667	14
1964	3,759	8	734	11	57	53	300	38	197	7	5,047	8
1965	5,010	33	861	17	77	35	311	4	264	34	6,523	29
1966	5,416	8	771	10	107	39	357	15	231	12	6,882	5
1967	4,807	11	772	0,1	123	15	337	6	329	42	6,368	7
1968	5,295	10	981	27	220	79	496	47	342	4	7,334	15
1969	5,960	12	1,312	34	206	6	710	43	76	78	8,264	13
1970	7,590	27	1,308	0,3	355	72	876	23	373	391	10,502	27

Kaynak: DeAnne JULIUS, Global Companies and Public Policy, Pinter Publishers, London, 1990, s.114-122.

DDY'ların Endüstri Grubunda Yüzde Dağılımı (1965)

<u>ENDÜSTRİ GRUPLARI</u>	<u>A.B.D.</u>	<u>JAPONYA</u>	<u>İNGİLTERE</u>	<u>İSVEC</u>	<u>BATI ALMANYA</u>	<u>BÜTÜN ÜLKELER</u>
Yiyecek, İçecek ve Tütün	12,94	13,31	44,61	0,34	8,16	18,13
Kimyasal ve Birlikte Kullanılan Ürünler	20,28	2,23	12,02	13,11	17,11	18,13
İlk ve İmalattan Geçmiş Metaller	9,62	13,98	8,28	8,99	7,21	9,29
Makina İşletmeciliği	17,15	7,98	2,64	50,90	8,38	14,73
Elektrik İşletmeciliği	9,24	2,05	9,11	16,21	18,69	9,82
Taşıma Teçhizatı	21,41	12,96	5,30	2,34	27,99	18,22
Tekstil, Deri, Giyim Eşyası	1,84	19,52	6,28	0,39	5,43	3,10
Kağıt, Basım ve Yayın	4,16	20,40	7,58	3,78	1,71	4,90
Diğer İmalatlar	3,34	7,56	4,16	3,95	5,33	3,69
Toplam İmalat	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Değer Olarak (Milyon Dolar)	(40,38)	(0,89)	(10,23)	(1,43)	(3,16)	(56,09)

Kaynak: Jeremy CLEGG, Multinational Enterprise World Competition, The Macmillan Press, Hampshire, Englan, 1987.

Tablo 1.1. Önemli Yatırımcı Ülkelerin Dış Yatırım Akımları ve Stokları (Milyon Dolar, 1980 Fiyatları)

<u>YILLAR</u>	<u>A.B.B</u>		<u>İNGİLTERE</u>		<u>JAPONYA</u>		<u>ALMANYA</u>		<u>FRANSA</u>	
	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>	<u>AKIM</u>	<u>STOK</u>
1971	7,618	14,707	1,652	5,581	359	708	1,050	1,630	397	930
1972	7,747	14,293	1,844	5,745	722	1,347	1,565	2,308	595	1,313
1973	11,435	19,784	3,975	11,555	1,903	3,145	1,653	2,293	935	1,912
1974	9,052	14,368	3,686	9,332	2,896	3,962	1,916	2,482	782	1,440
1975	14,244	20,584	2,906	5,777	1,762	2,239	2,008	2,455	1,425	2,313
1976	11,949	16,235	4,261	7,398	1,990	2,361	2,454	2,894	1,712	2,533
1977	14,254	18,153	4,095	6,242	1,646	1,845	2,206	2,507	1,197	1,618
1978	16,911	20,060	6,778	9,298	2,371	2,536	3,605	3,931	1,891	2,320
1979	26,993	29,436	12,503	14,974	2,898	3,009	4,493	4,710	1,893	2,208
1980	22,750	22,750	11,531	11,531	2,386	2,386	4,179	4,179	3,100	3,100
1981	14,509	13,238	12,536	12,536	4,897	4,745	4,096	3,938	4,583	4,114
1982	16,277	13,948	7,193	7,193	4,541	4,321	2,782	2,562	2,844	2,286
1983	5,815	4,798	8,193	8,195	3,612	3,411	3,170	2,828	1,700	1,245
1984	6,676	5,303	8,141	8,141	5,966	5,565	4,401	3,850	2,134	1,455
1985	13,860	10,621	11,406	11,406	6,465	5,937	4,803	4,112	2,226	1,434
1986	21,445	16,112	16,583	16,583	14,479	13,021	9,613	7,984	5,231	3,215
1987	41,202	30,053	30,508	30,508	19,519	17,632	9,036	7,353	8,701	5,198
1988	14,805	10,383	27,111	27,111	34,138	30,624	10,392	8,355	12,754	7,418

Kaynak: DeAnne JULIUS, Global Companies and Publicity, Pinter Publishers, London, 1990, s.114-122,

DRDY'ların Endüstri Grubunda Yüzde Dağılımı (1970 ve 1975)

<u>ENDÜSTRİ GRUPLARI</u>	<u>A.B.D.</u>		<u>JAPONYA</u>		<u>İNGİLTER</u>		<u>İSVEC</u>		<u>BATI ALMANYA</u>		<u>BÜTÜN ÜLKELER</u>	
	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>
Yiyecek, İçecek ve Tütün	10,18	8,91	10,62	9,63	30,34	33,52	1,15	0,81	8,92	10,92	13,41	12,80
Kimyasal ve Birlikte Kullanılan Ürünler	19,16	17,40	4,91	11,53	15,99	16,18	9,67	8,48	26,23	25,52	18,77	17,71
Makina İşletmeciliği	18,90	19,21	7,95	7,51	7,76	7,62	45,44	35,21	6,23	7,18	15,62	14,92
Elektrik İşletmeciliği	10,03	10,59	7,63	10,20	13,28	9,74	13,06	16,58	17,81	16,48	11,56	11,45
Taşıma Teçhizatı	18,26	15,16	8,51	7,23	3,67	6,31	4,40	7,25	25,79	21,40	15,94	13,86
Tekstil, Deri, Giyim Eşyası	2,47	3,04	19,01	22,31	7,36	6,19	0,64	1,08	6,28	6,95	4,31	5,84
Kağıt, Basım ve Yayın	3,89	3,38	22,34	10,78	5,62	7,26	7,06	10,57	0,67	0,96	4,48	4,44
Diğer İmalatlar	8,50	17,75	6,20	8,30	11,69	9,13	6,26	7,45	3,64	3,86	8,34	13,26
Toplam İmalat	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Değer Olarak (Milyon Dolar)	72,03	184,24	3,71	29,17	19,89	47,43	2,61	6,85	13,74	47,61	111,98	315,30

Kaynak: CLEGG, s.59.

320 AMERİKAN FİRMASININ TOPLAM VE BAĞLI ŞİRKETLERİNE OLAN İHRACATI (1965) (MİLYON DOLAR)

	<u>Tüm Sektörler</u>		<u>İmalat Sektörü</u>		<u>İmalat Dışı Sektör</u>	
	<u>Değer</u>	<u>%</u>	<u>Değer</u>	<u>%</u>	<u>Değer</u>	<u>%</u>
320 Şirketin Toplam İhracatı	8,518	100,0	7,866	100,0	652	100,0
Şirketlere Bağlı Olmayan Alıcılara İhracat	4,102	48,2	3,809	48,4	294	45,1
Bağlı Şirketlere İhracat	4,416	51,8	4,057	51,6	358	54,9
Bağlı Şirketlerin Alımları	4,142	48,6	3,788	48,2	354	54,3
Daha Sonraki İşlem veya Montaj İçin	1,496	17,6	1,468	18,7	28	4,3
Daha Sonra İmal Etmeksizin Tekrar Satmak	2,199	25,8	2,003	25,5	197	30,2
Sermaye Teçhizatı	263	3,1	203	2,6	60	9,2
Diğerleri	184	2,2	115	1,5	70	10,7
Bağlı Şirketlerin Komisyon Karşılığı Satışları	273	3,2	269	3,4	4	0,6
Bağlı Şirketlerin Ana Şirket Dışında Bağımsız Amerikan Şirketlerinden Yaptığı Alımlar.	618		468		150	

Kaynak: Survey of Current Business, May 1969, s.37.

DOĞU BLOKU ÜLKELERİN DDDY TEŞVİKLERİ

	Ekonomik ve Mali Yasaların-da Yabancı Sermayeyi Korumayı ve Destekleyici Hükümlerin Yer Alması	Uluslararası Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Desteklenmesine Yönelik Anlaşmaların Taraf Olması	Karşılıklı Olarak Yatırımların Korunması Ve Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmalarının İmzalanması	Ticaret Hacminin Yüksek Olması	Devlet Yöneticilerinin Yabancı Yatırımcılara Alımla Ve Destekleyici Yaklaşım İçinde Bulunmaları	Kar Transferlerine İzin Verilmesi ve Kolaylaştırılması	Vergi İndirim ve Muafiyeti Uygulanması
Bulgaristan	X				X	X	X
Çekoslovakya	X					X	X
Macaristan	X					X	X
Doğu Almanya							
Polonya	X		X		X	X	X
Romanya	X	X	X	X	X	X	X
Yugoslavya	X					X	X

NOT: Ükelere ilişkin teşvikler muhtelif sayıdaki Dünya Gazetelerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

ÜLKELER İTİBARIYLA SERMAYE İHRACI (DOĞRUDAN YATIRIMLAR) 1000 DOLAR

ÜLKELER	31.12.1989		İTİBARIYLA		KAMÜLATİF		TOPLAM		1990		1991		1992		1993		1994		TOPLAM	
	TOPLAM																			
	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAC EDİLEN SERMAYE
ALMANYA	40	33.995	6	10.047	7	33.052	8	36.282	6	10.822	-	-	67	124.198						
İSVİÇRE	38	18.775	2	55	-	-	2	2.047	1	5.296	1	384	44	26.558						
İNGİLTERE	23	66.110	7	58.278	1	6.461	1	15	4	7.172	2	21.775	38	159.811						
HOLLANDA	6	3.263	1	5.319	-	-	1	10.638	1	10.660	1	12.766	10	42.646						
FRANSA	5	9.147	1	390	2	5.804	4	633	1	7.272	-	-	13	23.246						
A.B.D.	10	2.965	7	77.658	2	559	4	3.083	2	3.207	3	650	28	88.122						
S.ARABİS.	2	707	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	707						
LÜKSEMB.	2	20.694	1	4.900	-	-	2	10.250	1	5.000	1	2.850	7	43.694						
AVUST.	1	10.012	1	9.180	-	-	-	-	1	1.141	-	-	3	20.333						
İSPANYA	1	500	1	201	-	-	-	-	-	-	-	-	2	701						
İTALYA	5	558	-	-	-	-	1	12	-	-	-	-	6	570						
TAYVAN	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100						
ÜRDÜN	2	900	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	900						
CEZAYİR	-	-	-	-	-	-	1	285	-	-	-	-	1	285						
JAPONYA	1	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	78						
MACARİS.	1	10	1	15	-	-	1	163	-	-	-	-	3	188						
POLONYA	1	135	-	-	2	111	-	-	1	76	-	-	4	322						
BELÇİKA	1	37	1	2.000	2	316	5	1.619	1	594	-	-	10	4.566						
FİNLANDY.	1	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	66						
BAHREYN	1	15.279	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3.000	2	18.279						
PAKİSTAN	2	261	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	261						
DANİMAR.	1	20	-	-	-	-	1	40	-	309	-	149	2	517						
NİJERYA	1	3.231	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3.231						
MALEZYA	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4						
İRAK	1	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	10						
ÇEKOSLA.	-	-	1	3	-	-	-	-	1	7	-	-	2	10						
KIBRIS	32	2.784	1	10	1	20	-	-	6	3.663	2	514	42	6.991						

ÜLKELER 31.12.1989
İTİBARIYLA
KAMÜLATİF
TOPLAM

	1990		1991		1992		1993		1994		TOPLAM			
	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE	FİR. SAY.	İHRAÇ EDİLEN SERMAYE		
BULGAR.	2	167	-	-	6	519	6	134	-	-	14	819		
KUVEYT	1	50	-	-	-	-	-	-	-	-	1	50		
ROMANYA	-	-	-	-	4	214	9	1.966	6	3.486	1	1.901	20	7.567
AZERBY.	-	-	-	-	8	328	13	4.814	11	6.516	4	233	36	11.891
KAZAKİS.	-	-	-	-	-	-	4	8.640	7	70.405	2	1.794	13	80.839
KIRGIZ.	-	-	-	-	-	-	2	70	4	14.099	1	9	7	14.178
TÜRKMEN.	-	-	-	-	-	-	4	1.102	-	-	2	45.228	6	46.330
ÖZBEKİS.	-	-	-	-	-	-	5	1.080	1	30	1	102	7	1.212
RUSYA F.	1	6.958	2	2.542	-	-	10	8.132	6	792	3	2.295	22	20.719
UKRAYNA	-	-	-	-	-	-	2	186	5	122	3	1.436	10	1.744
MISIR	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1.557	-	-	1	1.557
TOPLAM	184	196.816	33	170.598	35	47.381	86	91.192	67	152.226	28	93.086	433	753.299
SER.BÖLGEYE YAPILAN SERMAYE İHRACI														
İZMİR S.B.	-	-	-	-	2	42	5	15	3	66	-	3	10	126
ANTAL.S.B.	18	6.572	3	328	-	-	-	-	1	4	-	-	22	6.904
MER.S.B.	31	8.665	6	1.540	1	474	-	-	-	-	1	1.024	39	11.703
İSTN.S.B.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
TOPLAM(2)	49	15.237	9	1.868	3	516	5	15	5	71	1	1.027	72	18.734
TOP.(1+2)	233	212.053	42	172.466	38	47.897	91	91.207	72	152.297	29	96.112	505	772.033

KAYNAK: HDTM Türk Malı Sisteminin Temel Göstergeleri, Haziran 1994

TÜRKİYE'NİN ALMANYA, HOLLANDA, A.B.D. VE İNGİLTERE'YE YAPTIĞI DDY TOPLAMININ SEKTÖREL DAĞILIMI

	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993</u>	<u>1994</u>	<u>TOPLAM</u>	TOPLAM YATIRIMLAR İÇİNDE SEKTÖR- LERİN PAYI(%)
SANAYİ						
Madencilik		97.904.543	87.037.059		184.941.602	2,6
İmalat	271.013.700	517.410.070	288.639.810	271.013.700	1.348.077.280	18,8
Enerji						
HİZMETLER						
İnşaat		1.154.115	76.941.000		78.095.115	1,1
Ticaret	11.250.474	41.762.879	20.739.070	12.465.580	86.218.003	1,2
Ulaştırma		641.175		7.978.800	8.619.975	0,1
Haberleşme						
Bankacılık	423.175.500	1.884.592.500	1.033.458.000	2.043.510.000	5.384.736.000	75
Turizm		1.282.350	27.174.550	15.575.500	44.032.400	0,6
DİĞER						
TOPLAM	705.439.674	2.544.747.632	1.533.989.489	2.350.543.580	7.134.720.375	100

NOT: Yatırımlar içinde sektörlerin payı araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak: H.D.T.M.

YURTDIŞINDAKİ TÜRK SERMAYELİ BANKALAR

<u>KURUCU ORTAKLAR</u>	<u>ÜLKE</u>	<u>SERMAYE</u>	<u>İZİN TARİHİ</u>	<u>BANKA ÜNVANI</u>
PAMUKBANK T.A.Ő.	ALMANYA	DM 24.000.000	08.07.1987	BANK KREISS
AKBANK T.A.Ő.	İNGİLTERE	GBP 50.000.000	11.11.1987	SABANCI BANK PLC.
İKTİSAT BANK T.A.Ő.	FRANSA	FF 42.000.000 (%60)	09.01.1989	BANQUE INT.DE
EROL AKSOY		FF 7.000.000 (%10)		COMMERCE
FİNANSBANK A.Ő.	İSVİÇRE	FS 11.958.750	08.11.1989	FİNANSBANK (SUISSE) S.A.
T.GARANTİ BANK	HOLLANDA	HFL 40.000.000	20.06.1990	UNITED GARANTİ BANK
A.Ő.		HFL 35.000.000	28.12.1993	INTERNATIONAL N.V.
EROL AKSOY	A.B.D.	Ő 11.907.829	25.06.1990	PARK AVENUE BANK
T.C.ZİRAAT BANKASI	ALMANYA	DM 16.500.000	02.11.1990	DEUTSCH TURKISH B.A.G.
T.TÜTÜNBANK A.Ő.	ALMANYA	DM 10.000.000	05.06.1991	EXPRESS TRADE BANK
		DM 10.000.000	25.11.1993	(BERLİN) GmbH
T.VAKIFBANK T.A.Ő.	AVUSTURYA	Ő 10.000.000	29.08.1991	VAKIFBANK A.G.WIEN
YAPI VE KREDİ	ALMANYA	DM 20.000.000	11.10.1991	YAPI KREDİ A.G.
BANKASI				
T.EMLAK BANKASI		FF 13.000.000(%26)	12.04.1991	
A.Ő.			1993	
T.EMLAK BANKASI	FRANSA	FF 13.000.000		
A.Ő.				BANQUE DU BOSPHORE
FİNANSBANK A.Ő.		FF 20.000.000(%20)	12.04.1991	
FİNANSBANK A.Ő.		FF 10.000.000	1993	
T.VAKIFBANK T.A.O.		FF 20.000.000(%20)	12.04.1991	
T.VAKIFBANK T.A.O.		FF 10.000.000	1993	
T.İŞ BANKASI A.Ő.	ALMANYA	DM 30.000.000	08.04.1992	ISBANK GmbH.
		DM 40.000.000		

<u>KURUCU ORTAKLAR</u>	<u>ÜLKE</u>	<u>SERMAYE</u>	<u>İZİN TARİHİ</u>	<u>BANKA ÜNVANI</u>
DEMİR BANK T.A.Ş. T.HALK BANKASI A.Ş. CINGILLI HOLDING A.Ş. DEMİR FİN KİRALAMA A.Ş. DEMİR FACTORING A.Ş.	HOLLANDA	HFL 12.800.000(%32) HFL 12.000.000(%30) HFL 9.200.000(%23) HFL 5.200.000(%13) HFL 800.000(%2)	31.08.1993	DEMİR-HALK BANK (NEDERLAND)N.V.
T.EMLAK BANK A.Ş.	KAZAKİSTAN	Ş 600.000(%51)	23.09.1992	KAZAKİSTAN INTB.BANK
FINANSBANK A.Ş.	HOLLANDA	HFL 9.000.000(%60)	15.12.1993	FINANSBAKN (HOLLANDA)N.V.
T.C.ZİRAAT BANKASI	RUSYA FED. KAZAKİSTAN ÖZBEKİSTAN TÜRKMENİS- TAN AZERBAYCAN	Ş 1.750.000(%35) RB 140.000.000(%35) Ş 1.000.000(%50) Ş 1.000.000(%50) Ş 496.000(%49)	14.12.1992 14.12.1992 14.12.1992 14.12.1992 14.12.1992	RUSIAN-TURKISH BANK KAZKOMMERTZ-ZİRAAT INT-UZBEKİSTAN- TÜRKISH INT TR.AZERBAUAH-TÜRKISH BANK
T.HALK BANKASI A.Ş.	MACARİSTAN	Ş 1.850.000(%15)	30.05.1993	MACARİSTAN HALK BANK
T.Y.T.BANK	A.B.D.	Ş 500.000	19.11.1993	RELIANCE BANK
T.VAKIFBANK T.A.O.	K.K.T.C.	Ş 410.000(%82)	16.06.1993	VAKIF OFF SHORE BANK LTD.

<u>KURUCU ORTAKLAR</u>	<u>ÜLKE</u>	<u>SERMAYE</u>	<u>İZİN TARİHİ</u>	<u>BANKA ÜNVANI</u>
TEKSTİLBANK A.Ş.	K.K.T.C.	Ş 499.991(%99.9)	1993	EURO TEXTILE BANK LTD.
EDİP ÖZALTIN	K.K.T.C.	Ş 500.000	19.01.1993	ÖZBANK (OFFSHORE) LTD.
MUSTAFA SÜZER	K.K.T.C.	Ş 1.000.000	29.01.1993	ATLAS BANK OFFSHORE LTD.
DERYA KADİR BİLEN		Ş 150.000(%30)		PASİFİK BANK OFSHORE LTD.
AHMET CENAP DURAN	K.K.T.C.	Ş 150.000(%30)	12.01.1993	
MUZAFFER HİÇYILMAZ		Ş 150.000(%30)		
DİĞER HİSSEDARLAR		Ş 50.000(%10)		
DERYA KADİR BİLEN		TL. 4,5 MİLYAR(%30)		EVEREST BANK LTD.
AHMET CENAP DURAN	K.K.T.C.	TL. 4,5 MİLYAR(%30)	02.04.1993	
MUZAFFER HİÇYILMAZ		TL. 4,5 MİLYAR(%30)		
DİĞER HİSSEDARLAR		TL. 1,5 MİLYAR(%10)		
YAPI VE KREDİ BANK	RUSYA FED.	Ş 1.750.000(%35)	04.05.1994	YAPI TOKO BANK
TOPRAKBANK	K.K.T.C.	Ş 500.000	1994	TOPRAKBANK OFFSHORE LTD.

KAYNAK: HDTM, *Türk Malı Sisteminin Temel Göstergeleri*, Haziran 1994

YURTDIŞINDAKİ TÜRK ŞİRKETLERİNİN KAR/ZARAR DURUMLARI

(BİN DOLAR)

YILLAR	KAR	ZARAR	YURDA GETİR.
1980	420	21	100
1981	1,164	209	339
1982	1,077	64	732
1983	1,602	145	177
1984	3,041	306	579
1985	6,688	1,267	573
1986	3,690	473	46
1987	10,414	773	4,810
1988	6,742	951	1,239
1989	8,592	3,939	1,742
1990	19,089	4,336	3,102
1991	13,478	548	3,491
TOPLAM	75,997	13,032	16,930

Kaynak: HDTM

TABLO VI
1974-1979 YILLARI ARASINDA YURT DIŞINA GİDEN TÜRK İŞÇİLERİNİN
ÜLKELER İTİBARIYLA DAĞILIMI

<u>YIL-</u> <u>LAR</u>	<u>GÖNDE</u> <u>-RİLEN</u> <u>İŞÇİ</u> <u>SAYISI</u>	<u>AVRU-</u> <u>PA ÜL-</u> <u>KELE-</u> <u>Rİ</u>	<u>AVUS-</u> <u>TURYA</u>	<u>LİBYA</u>	<u>S.ARA-</u> <u>BİSTAN</u>	<u>IRAK</u>	<u>KU-</u> <u>VEYT</u>	<u>ÜRDÜN</u>	<u>YEMEN</u>	<u>ÖTEKİ</u> <u>ÜLKE-</u> <u>LER</u>	<u>B.D.T</u>
1974	20211	17134	1138	1015						924	
1975	4419	1211	401	2121	251					435	
1976	10558	3230	339	4098	1831					1059	
1977	19084	3385	542	8582	4722					1853	
1978	18852	1815	549	7726	5769					2993	
1979	26630	1440	407	9825	8522					3436	
1980	28503	2345	409	15090	5643					5016	
1981	58753	887	321	30667	14379	10647		251		1781	
1982	49388	263	125	26686	12325	8906		298		514	
1983	52470	269	181	23292	20238	7367	539	321		263	
1984	45815	96	145	16410	25985	2430	2	185		172	
1985	47353	165	250	9680	35070	1612	68	10	381	120	
1986	35608	221	391	8381	23771	2260	50	88	337	209	
1987	40807	208	422	10986	27109	1729	147		39	167	
1988	53021	241	372	13194	34645	3717	273	27	308	244	
1989	49928	262	271	12608	32319	2594	403	2	139	1375	
1990	47707	609	255	8606	33077	1274	98		5	3783	
1991	53021	487	308	4728	40782		189			6525	
1992	60000	2025	208	2432	46467		465			2261	6708
1993	63244	2081	166	2549	35826					1319	21303
1994(*)	27957	921	80	1216	6414					633	18693

(*) Haziran sonu itibarıyla.

KAYNAK: İş ve İşçi Bulma Kurumu istatistikleri

1992 YILINDA YURTDIŞINDA İSTİHDAM EDİLEN İŞGÜCÜNÜN

MESLEKLER İTİBARIYLA DAĞILIMI

MESLEKLER	İŞGÜCÜ SAYISI
MİMAR VE İNŞAAT MÜHENDİŐİ (GENEL)	324
ÖTEKİ MÜHENDİŐLER	328
TEKNİK RESSAM	50
TEKNİSYEN (İNŞAAT)	170
YÖNETİCİ, MUHASEBE VE BÜRO ELEMANI	600
AŐŐI VE GARSONLAR	2925
USTA-USTABAŐI (İNŞAAT)	637
SOĞUK DEMİRCİ	1488
TAMİRCİ, MAKİNİŐT (OTO)	1284
ELEKTRİKÇİ (GENEL)	1820
SIHHİ VE BORU TESİSATÇI	1483
KAYNAKÇI	805
METAL İNŞAAT HAZIRLAYICI VE MONTÖRÜ	227
İNŞAAT BOYACI	1570
DUVARCI (TAŐ-TUĞLA)	2030
KARO FAYANS VE MERMER DÖŐEYİCİ	1548
İNŞAAT BETON DEMİRCİ	1994
BETON KALIPÇI VE BETON DÖKÜCÜ	3528
MARANGOZ, DOĞRAMACI DÜLGER (İNŞAAT)	1228
SIVACI	2059
VİNÇ VE İNŞAAT MAKİNALARI OPERATÖRÜ	627
AĞIR TAŐIT ŐÖFÖRLERİ	2371
ÖTEKİ MESLEKLİ İŐŐİLER	14429
BEDEN İŐŐİSİ	16000
TOPLAM	60000

Kaynak: İş ve İőŐi Bulma Kurumu İstatistik Yıllığı, 1933, s.68.

Modelin Denklemleri ve Hesaplamaları

Y=DDY X1=Döviz Kuru X2= Enfasyon Oranı X3= Başına GSMH EY, EX1 ve EX3'ün Elde edilmesi.

<i>Yıllar</i>	<i>Y</i>	<i>X1</i>	<i>X2</i>	<i>X3</i>
1980	-	79,62	90,3	119
1981	3,6	111,79	34,1	176
1982	5,3	167,28	27,4	227
1983	6,8	219,35	28,1	291
1984	17,1	349,71	46,4	452
1985	30,0	508,86	41,7	703
1986	30,3	675,35	27,5	995
1987	55,2	850,30	39,3	1427
1988	45,7	1385,85	60,8	2405
1989	251,1	3348,94	65	4197
1990	268,9	4409,03	49,6	7080
1991	207,8	5330,32	58,4	11067
1992	625,0	6868,24	67,1	18842
1993	1650,7	10860,24	55,2	31881
1994	2991,7	31168,55	149,6	77689
	EY=6189,2	EX1=66253,81	EX2=750,2	EX3=157432

Doğrusal Model

$$Y = a + bX1 + cEX2 + dEX3$$

Denklemler

$$EY = na + bEX1 + cEX2 + dEX3$$

$$EYX1 = aEX1 + bEX1^2 + cEX1X2 + dEX1X3$$

$$EYX2 = aEX2 + bEX1X2 + cEX2^2 + dEX2X3$$

$$EYX3 = aEX3 + bEX1X3 + cEX2X3 + dEX3^2$$

DENKLEMLERİN ÇÖZÜMÜ

	<i>Y.X1</i>	<i>Y.X2</i>	<i>Y.X3</i>	<i>X1²</i>	<i>X1.X2</i>	<i>X1.X3</i>	<i>X2²</i>
81	402,444	122,76	633,6	12497,0041	3812,039	19675,04	1162,81
82	886,584	145,22	1203,1	27982,5984	4583,472	37972,56	750,76
83	1491,58	191,08	1978,8	48114,4225	6163,735	63830,85	789,61
84	5980,041	793,44	7729,2	122297,0841	16226,544	158068,92	2154469
85	15265,8	1251	21090	258938,4996	21219,462	357728,58	1738,89
86	20463,56	833,25	30148,5	456097,6225	18572,125	671973,25	756,25
87	46936,56	2169,36	78770,5	723010,09	33416,79	1213378,1	1544,49
88	63333,345	2778,56	109908,5	1920580,2225	84259,68	3332969,25	3696,64
89	840918,834	16321,5	1053866,7	11215399,5409	217681,1	14055501,18	4225
90	1185588,167	13337,44	1903812	19439545,5409	218687,888	31215932,4	2460,16
91	1107640,496	12135,52	2299722,6	28412311,3024	311290,688	58990651,44	3410,56
92	4292650	41937,5	11776250	47172720,6976	460858,904	129411378,08	4502,41
93	17926998,168	91118,64	52625966,7	117944812,857	599485,248	346235311,44	3047,04
94	93246951,035	447558,32	232422181,3	971478509,102	4662815,08	2421453480,95	22380,16
T O P L A M	<i>EYX1=</i> 118755506,159	<i>EYX2=</i> 630693,59	<i>EY.X3=</i> 302333261,4	<i>EX1²=</i> 119923816,11	<i>EX1.X2=</i> 6659072,755	<i>EX1X3=</i> 3007217852,04	<i>EX2²=</i> 52617,74

	X^2X^3	X^3^2	Y^2
81	6001,6	30976	12,96
82	6219,8	51529	28,09
83	8177,1	84681	46,24
84	20972,8	204304	292,41
85	29315,1	494209	900
86	27362,5	990025	918,09
87	56081,1	2036329	3047,04
88	146224	5784025	2088,49
89	272805	17614809	63051,21
90	351168	50126400	72307,21
91	646312,8	12478489	43180,84
92	1264298,2	355020964	390625
93	1759831,2	1016398161	2724810,49
94	11622274,4	6035580721	8950268,89
T O P L A M	$\Sigma X^2X^3 =$ 16217043,6	$\Sigma X^3^2 =$ 7606895622	$\Sigma Y^2 =$ 12251576,96

$$6189,2 = (14)a + (66253,81)b + (750,2)c + (157432)d$$

$$118755506,159 = (66253,81)a + (1199232816,11)b + (6659072)c + (3007217852,04)d$$

$$630693,59 = (750,2)a + (6659072,755)b + (52617,74)c + (11622274,4)d$$

$$302333261,4 = (157432)a + (3007217852,04)b + (16217043,6)c + (7606895622)d$$

Buna göre,

$$a = 1020,090377$$

$$b = 0,2168978176$$

$$c = -28,69619218$$

$$d = 0,00593582435$$

bulunmuştur. (*)

(*) Sonuç Mat-Cap adlı paket programda help in yardımıyla matris programına girilerek alınmıştır.

BİRLİK KATSAYISININ BULUNMASI

$$R^2 = \frac{bEX1y+cEX2y+dEX3y}{Ey^2}$$

$$\frac{bE(X1-\bar{X}1)(Y-\bar{Y})}{E(X1Y-X1\bar{Y}-\bar{X}1Y+\bar{X}1\bar{Y})}$$

$$\frac{EX1Y-\bar{Y}EX1-YE\bar{X}1+\bar{X}1\bar{Y}}{EX1Y-\bar{Y}EX1+\bar{X}EY+n\bar{X}1\bar{Y}}$$

$$\frac{EY}{EX1} + \frac{EX1}{EY} + \frac{EX1}{EY}$$

$$\frac{(X-\bar{X})(Y-\bar{Y})}{E(XY-X\bar{Y}-\bar{X}Y+\bar{X}\bar{Y})}$$

$$\frac{EXY-YE\bar{X}-\bar{X}EY+\bar{X}\bar{Y}}{EXY-\frac{EYEX}{n}-\frac{EXEY}{n}+\bar{X}\bar{Y}}$$

$$EXY-\frac{-2EXEY}{n}+\frac{\bar{X}\bar{Y}}{n}$$

$$\frac{2EXEY}{n}-\frac{EX}{n}-\frac{EY}{n}$$

$$EX1Y - \frac{EXEY}{n}$$

$$R^2 = \frac{b \left(EX1Y - \frac{EX1Y}{n} \right) + c \left(EX2Y - \frac{EX2Y}{n} \right) + d \left(EX3Y - \frac{EX3Y}{n} \right)}{EY^2 - \frac{(EY)^2}{n}}$$

$$R^2 = \frac{b(118755506,159-848250,439928)+c(630693,59-45049,5421428)+d(302333261,4-215952232,9571)}{12251576,96 - \frac{(6189,2)^2}{14}}$$

$$R^2 = \frac{7101660,6732}{9515420,0572} = 0,74633180989 \quad \sqrt{R^2}=r=0,8639$$

EK: 14-6

DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYON MATRİSİNİN BULUNMASI

$$r = \frac{EXY}{\sqrt{X^2EY^2}} = \frac{E(X-\bar{X})(Y-\bar{Y})}{\sqrt{E(X-\bar{X})^2E(Y-\bar{Y})^2}} = \frac{E(E.Y - X\bar{Y} - \bar{X}Y + \bar{X}\bar{Y})}{\sqrt{E(X^2 - 2\bar{X}X + \bar{X}^2)E(Y^2 - 2\bar{Y}Y + \bar{Y}^2)}}$$

$$r = \frac{EXY - \bar{Y}EX - \bar{X}EY + \frac{EX}{n} \frac{EY}{n} \cdot n}{\sqrt{\left(EX^2 - \frac{2EXEX}{n} + n\bar{X}^2 \right) \left(EY^2 - \frac{2EY EY}{n} + n\bar{Y}^2 \right)}}$$

$$r = \frac{EXY - \frac{EY E \bar{X}}{n} + \frac{EX E \bar{Y}}{n} + \frac{EX E Y}{n}}{\sqrt{\left(EX^2 - \frac{2EXEX}{n} + n \frac{EX}{n} \frac{EX}{n} \right) \left(EY^2 - \frac{(EY)^2}{n} \right)}}$$

$$r = \frac{EXEY - \frac{EXEY}{n}}{\sqrt{\left(EX^2 - \frac{(EX)^2}{n} \right) \left(EY^2 - \frac{(EY)^2}{n} \right)}}$$

DDY İLE DÖVİZ KURU

$$r = \frac{118755506,159 - \frac{(6189,2)(66253,81)}{14}}{\sqrt{\left[1199232816,11 - \frac{(66253,81)^2}{14}\right] \left[12251576,96 - \frac{(6189,2)^2}{14}\right]}}$$

$$= \frac{89465643,241}{\sqrt{(885692291,86)(9515420,0572)}} = 0,97454270251$$

DDY İLE ENFLASYON ORANI

$$r = \frac{630693,59 - \frac{(750,2)(6189,2)}{14}}{\sqrt{\left(52617,74 - \frac{(750,2)^2}{14}\right) \left(12251576,96 - \frac{(6189,2)^2}{14}\right)}} = \frac{299040,887143}{343744,069145} = 0,86995213586$$

DDY İLE FERT BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

$$r = \frac{302333261,4 - \frac{(157432)(16189,2)}{14}}{\sqrt{[7606895622 - \frac{(157432)^2}{14}] [9515420,0572]}} = \frac{232734823,229}{235663377,957} = 0,98757314457$$

DÖVİZ KURU İLE ENFLASYON ORANI

$$r = \frac{6659072,755 - \frac{(66253,81)(750,2)}{14}}{\sqrt{[1199232816,11 - \frac{(66253,81)^2}{14}] [52617,74 - \frac{(750,2)^2}{14}]}} = \frac{3108815,022}{3316367,60171} = 0,9374156895$$

DÖVİZ KURU İLE FERT BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

$$r = \frac{3007217852,04 - \frac{(66253,81)(157432)}{14}}{\sqrt{[1199232816,11 - \frac{(66253,81)^2}{14}][7606895622 - \frac{(157432)^2}{14}]}} = \frac{2262184293,77}{2273628730,55} = 0,99496644433$$

ENFLASYON ORANI İLE FERT BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

$$r = \frac{16217043,6 - \frac{(750,2)(157432)}{14}}{\sqrt{[52617,74 - \frac{(750,2)^2}{14}][7606895622 - \frac{(157432)^2}{14}]}} = \frac{7780937,4286}{8513327,63045} = 0,91397133604$$

Y = DDY

X1 = Reel Gayri Safi Büyüme Hızı

X2 = Nominal Orta Vadeli Kredi Faizi

X3 = Ticaret Dengesi

X4 = Döviz Kuru

<u>YILLAR</u>	<u>Y</u>	<u>X1</u>	<u>X2</u>	<u>X3</u>	<u>X4</u>
1980		-2,3	32	-4999,3	79,62
1981	3,6	5,3	49,5	-4230,50	111,79
1982	5,3	3,7	49,5	-3096,70	167,28
1983	6,8	4,6	49,5	-3507,20	219,28
1984	17,1	7,8	61	-3623,30	349,71
1985	30,0	4,5	61	-2976,00	508,86
1986	30,3	7,5	61	-3081	675,35
1987	55,2	9,3	61	-3229	850,30
1988	45,7	1,5	83	-1800	1385,85
1989	251,1	0,9	83	-4201	3348,94
1990	268,9	9,7	83	-8180	4409,03
1991	207,8	0,3	84,5	-7340	5330,32
1992	625,0	6,4	94,8	-8190	6868,24
1993	1650,7	7,3	96	-14080	10860,24
1994	2991,7				
	EY=6189,2	EX1=66,5	EX2=948,8	EX3=-72534	EX4=35164,88

DOĞRUSAL MODEL

$$Y = a + bX_1 + cX_2 + dX_3 + eX_4$$

DENKLEMLER

$$EY = n \cdot a + bEX_1 + cEX_2 + dEX_3 + eEX_4$$

$$EX_{1,t-1} Y = aEX_1 + bEX_1^2 + cEX_1X_2 + dEX_1X_3 + eEX_1X_4$$

$$EX_{2,t-1} Y = aEX_2 + bEX_1X_2 + cEX_2^2 + dEX_2X_3 + eEX_2X_4$$

$$EX_{3,t-1} Y = aEX_3 + bEX_1X_3 + cEX_2X_3 + dEX_3^2 + eEX_3X_4$$

$$EX_{4,t-1} Y = aEX_4 + bEX_1X_4 + cEX_2X_4 + dEX_3X_4 + eEX_4^2$$

DENKLEMLERİN ÇÖZÜMÜ

YIL.	$X1^2$	$X1X2$	$X1X3$	$X1X4$	$X2^2$	$X2X3$	$X2X4$
80	5,29	-73,6	11498,39	-183,126	1024	-159977,6	2547,84
81	28,09	262,35	-22421,65	62487	2450,25	-209409,75	5533,605
82	13,69	183,15	-11457,79	618936	2450,25	-153286,65	8280,36
83	21,16	227,7	-16133,12	1009,01	2450,25	-173606,4	10280,825
84	60,84	475,8	-28261,74	2727,738	3721	-221021,3	21332,31
85	20,25	274,5	-13392	2289,87	3721	-181536	31040,46
86	56,25	457,5	-23107,5	5065,125	3721	-187941	41196,35
87	86,49	567,3	-30029,7	7907,79	3721	-196969	51868,3
88	2,25	124,5	-2700	2078,775	6889	-149400	115025,55
89	0,81	74,7	-3780,9	3014,046	6889	-348683	277962,02
90	94,09	805,1	-79346	42767,591	6889	-678940	365949,49
91	0,09	25,35	-2202	1599,096	7140,25	-620230	450412,04
92	40,96	606,72	-52416	43956,736	8987,04	-776412	651109,152
93	53,29	700,8	-102784	79279,752	9216	-1351680	1042583,04
TOP.	$EX1^2=483,55$	$EX1X2=4711,87$	$EX1X3=-376534,01$	$EX1X4=873301,655$	$EX2^2=69269,04$	$EX2X3=-5409092,7$	$EX2X4=3070602,662$

<i>YIL.</i>	<i>X3²</i>	<i>X3X4</i>	<i>X4²</i>
80	24993000	-398044,26	6339,3444
81	17897130,25	-472927,595	12497,0041
82	9589550,89	-518015,976	27982,5984
83	12300451,84	-769304,32	48114,4225
84	13128302,89	-1267104,243	122297,0841
85	8856576	-1514367,36	258938,4996
86	9492561	-2080753,35	456097,62
87	10426441	-2745618,7	723010,09
88	3240000	-2494530	1920580,2225
89	1764801	-14068896,94	11215399,1236
90	66912400	-36065865,4	19439545,5409
91	53875600	-39124548,8	28412311,3024
92	67076100	-56250885,6	47172720,6976
93	198246400	-152912179,2	117944812,857
TOP.	EX3 ² = 536137519,279	EX3X4 = -309886953,218	EX4 ² = 227760646,4

<i>YIL</i>	<i>YX1_{t+1}</i>	<i>YX2_{t-1}</i>	<i>YX3_{t-1}</i>	<i>YX4_{t-1}</i>
81	-8,28	115,2	-17997,48	286,632
82	28,09	262,35	-22421,65	592,487
83	25,16	336,6	-21057,56	1137,504
84	78,66	846,45	-59973,12	3750,885
85	234	1830	-108699	10491,3
86	136,35	1848,3	-90172,8	15418,458
87	414	3367,2	-170071,2	37279,32
88	425,01	2787,7	-147565,3	38858,71
89	376,65	20841,3	-451980	347986,935
90	242,01	22318,7	-1129648,9	900529,966
91	2015,66	17247,4	-1699804	916196,434
92	187,5	52812,5	-4587500	3331450
93	10564,48	156486,36	-13519233	11337403,768
94	21839,41	287203,2	-42123136	32490580,008
TOP.	EYX1 = 36558,7	EYX2 = 568303,26	EYX3 = -64149260,01	EYX4 = 49431389,143

$$6189,2 = (14)a + (77,4)b + (1180,9)c - (72275,70)d + (66253,81)e$$

$$36558,7 = (14)a + (483,55)b + (4711,87)c - (376534,01)d + (873301,655)e$$

$$568303,26 = (948,8)a + (4711,87)b + (69269,04)c - (5409092,7)d - (3070602,662)e$$

$$64149260,01 = (72534)a - (376534,01)b - (5409092,7)c + (536137519,279)d - 309886953,218e$$

$$49431389,143 = (35005,64)a + (873301,655)b + (3070602,662)c - (309886953,218)d + (227760646,4)e$$

Buna göre,

$$a = -547,4308677$$

$$b = 17,01075967$$

$$c = 1,462083428$$

$$d = 0,01967923751$$

$$e = 0,005151826924$$

bulunmuştur. (*)

(*) Sonuçlar Mat-Cap adlı paket programda help in yardımıyla matris programına girilerek alınmıştır.

ROMANYA'DA YABANCI SERMAYELİ ŞİRKET KURULMASI

1. Yabancı Ortağın Ülkesindeki Mevcut Şirketi Hakkında Belgeler

- Ticaret siciline kayıt olduğuna dair belge,
- Ticaret veya Sanayi Odası'na üye olduğuna dair belge,
- Çalıştığı bankadan referans yazısı,
- Şirketin son bilançosu,
- Vekaletname bu belgelerin aslı ile noterden tasdikli Romence tercümelemleri temin edilecektir.

2. Romanya'da Hazırlanacak Belgeler ve Yapılacak İşlemler

- Şirket Sözleşmesi,
- Tüzük,
- APRİS (Romen Yabancı Yatırımı Teşvik ve Ekonomik Yardım Kuruluşu) adlı kuruluştan alınacak müsaade belgesi,
- Romen Bankası'nda (Romen Dış Ticaret Bankası ley ve/veya döviz hesabı açılacak ve şirketin sermayesi (tamamı veya bir kısmı) bu hesaba yatırılacak,
- Yukarıda belirtilen belgelerin tümü ile birlikte Romen Bölge Mahkemesi'nden kuruluş izni alınır,
- Sözleşmenin, tüzüğün ve mahkeme kararının Resmi Gazete'de yayımlanması için ilan verilecektir.
- Bu belgelerle ve ilanın yapıldığını gösteren makbuz ile birlikte Romen Ticaret Odası'na ticari deftere kayıt ve üyelik kaydı için başvurulacak,

- Belediyedeki mali idareye kayıt yaptırılacak,
- İşyeri ve mesken kiralamak için belediyeye başvurulacak,
- Oturma müsaadesi için Romen İçişleri Bakanlığı'na (Polise) başvurulacak ve bu müsaade ile birlikte ikamet belgesi (kimlik belgesi) alınacak.

3. Türkiye'den Yurtdışına Çıkış Sırasında Konut Fonu'ndan Muaf Olmak İçin Yapılacak İşlemler

- Romanya'da kurulmuş olan bir şirketle ilgili şahsın çalıştığına dair, şirket tarafından bir belge düzenlenecek,
- Bu belge Romen Ticaret ve Sanayi Odası'na tasdik ettirilecek,
- Romen Ticaret ve Sanayi Odası'nın tasdikinden sonra bu belge, Romen Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili bölümüne de tasdik ettirilecek,
- Gerekli tasdik işlemleri tamamlanan bu belge ve Romen İçişleri Bakanlığı'ndan alınmış olan ikamet belgesi (Kimlik belgesi) ve fotokopisi ile birlikte T.C. Bükreş Büyükelçiliği'ne başvurulacak.

a. Oturma Müsaadesi (Aufenthaltslaubnis) Alınması

Yabancıların Federal Almanya'ya gelmeden önce, kendi memleketlerinde bulunan Federal Almanya Büyükelçilik veya konsolosluklarına başvurarak oturma müsaadesi-vizesi almaları gerekir. Başvurulan Büyükelçilik veya Konsolosluklar Federal Almanya'da bulunan Yabancılar Dairesinin (Ausländerbehörde) görüşünü alırlar. Yabancılar Dairesi, başvuruları çalışma hukuku, ekonomi politikası ve diğer şartlar yönünden mahalli Sanayi ve Ticaret Odaları, Ekonomik merciler ve Çalışma Dairelerine incelettirerek görüşünü tesbit eder. Bu görüş Yabancılar Dairesince ilgili Büyükelçilik veya Konsolosluga bildirilir. Üç aya kadar kalanlar için sadece seyahat vizesi aranmaktadır.

b. Çalışma Müsaadesi Alınması (Arbeitsgenehmigung)

aa. Yabancı gerçek kişiler için: Hernekadar nazari olarak iş ve meslek hürriyeti prensibine göre Almanlar ile yabancılar arasında bir fark olmadığı esası belirtilmekle beraber Yabancılar Kanunu, Ticari, Sınai ve Mesleki Faaliyetlerin ifası ile ilgili Tüzük de (Gewerbeordnung) yabancılar için sınırlamalar ve mükellefiyetler yer almaktadır. Yabancılar Kanununa göre oturma müsaadesi belli şartlara ve mükellefiyetlere tabi tutulmaktadır. Özellikle Avrupa dışı ülkelerden gelen yabancı kişilere ticari, sınai ve mesleki faaliyet müsaadesi verilmemektedir. Esasen müstakil iş yapabilmek için sınırsız oturma müsaadesi gereklidir. Anonim Şirket ve Kollektif Şirketlerin kanuni temsilcileri ile Limited Şirketler Yöneticileri ve şahıs şirketlerinin ortakları için çalışma müsaadesi alınması gerekmez.

bb. Yabancı tüzel kişilerin, Federal Almanya'da ticari, sınai ve mesleki faaliyette bulunmaları müsaadeye bağlıdır. Bu müsaade, yabancı tüzel kişinin ilk defa faaliyette bulunacağı eyaletin ekonomik işlerine bakan yetkili en yüksek eyalet merciine (Eyalet Ekonomi Bakanlığı) verilir. (Gewerbeordnung Md.12) Bu müsaade belli bir faaliyet için verilir. Kamu yararının gerekli gördüğü hallerde bir süre ile sınırlandırılır, şartlara bağlanır ve gerektiğinde geri alınabilir. Faaliyetlerin kamu yararına aykırı düşeceğine dair endişe duyulan yabancı tüzel kişilere bu müsaade verilmez. Yabancı tüzel kişinin vatandaşı olduğu devletçe karşılıklı olma esası kabul edilmez ise veya yerli şirketler için kanunen öngörülmüş bulunan miktarda sermaye sağlanamazsa müsaade verilmemektedir.

- Son yıllara ait bilançolar,
- Şirketin ana vatanında ticaret siciline kayıtlı olduğuna dair resmi belge,
- Başvurunun tam yetkili olduğunu tavsik eden belge,

Yabancı tüzel kişiler Federal Almanya'da ana şube açabilecekleri gibi ana şubeye bağlı tali şubeler de açabilirler.

d. Bağımlı Şubeler Açılması

Alım, satım büroları ve sevkiyat depoları gibi tam bir ticari mahiyet taşımayan bağımlı şubeler için ticaret siciline kayıt şartı aranmadığı gibi çalışma daire ve polisine bildirim mecburiyeti de yoktur. Ancak, bu şubelerin bağlı oldukları ana şubelerinin ana vatanlarındaki Ticaret Odasına kayıtlı olduğunu gösteren belge ile başvuruda bulunanın yetkili olduğunu tevsik eden belgenin ibrazı aranır.

e. Gezici Çalışma Karnesi: (Reisegewerbekarte)

İş seyahati yapılmasını gerekli kılan konularda faaliyet gösteren firmaların, firma sahibi, ticari mümessil, gezici ticaret memurları için gezici çalışma karnesi alınması zorunludur. Bu karnenin yabancılara verilmesinde bir sınırlama yoktur. Ancak gezici çalışma karnesi verilirken işin mahiyetine bakılır. Gezici çalışma karnesi genellikle bir yıl süreli verilir. Bitiminde uzatılır. Bu karne alındığı ilçe içerisinde geçerlidir. Talep üzerine birden fazla ilçeyi içine alan karne verilir. Ancak bu konuda devletler arası anlaşmalara ve karşılıklı olma esasına göre istisnai işlemler yapılmaktadır.

3. Vergilendirme

Almanya'da yabancı gerçek ve tüzel kişilerin tabi oldukları başlıca vergiler aşağıda çok kısa olarak açıklanmıştır.

a. Gelir Vergisi (Einkommensteuer)

Gerçek kişilerin elde ettikleri gelirler üzerinden alınan bir vergidir.

b. Ücret Vergisi (Lohnsteuer)

Bir iş yerine bağlı olarak çalışanların aylık ve ücretlerinden tevkif yoluyla alınan gelir vergisidir.

c. Sermaye İrad Vergisi (Kapitalertragsteuer)

Sermaye şirketlerinin dağıttıkları kazançlardan tevkif yoluyla alınan bir çeşit özel gelir vergisidir. Genel olarak nisbeti % 25'dir.

d. Kurumlar Vergisi (Körperschaftsteuer)

Kurumların kazançlarından alınan vergidir. Dar mükellefler için vergi nisbeti %50'dir.

e. Kurumlar Vergisine Ek Vergi (Ergänzungsabgabe zur Körperschaftsteuer)

Bir vergilendirme dönemi için sabit olunan kurumlar vergisi borcunun % 3'ü nisbetindedir.

f. Servet Vergisi (Vermögenssteuer)

Gerçek ve tüzel kişilerin servetlerinden (varlık) alınır. Tam ve dar mükellefiyet şekilleri vardır. Dar mükellefiyette vergi değeri 20.000 DM'ı aşan servetler vergiye tabidir. Vergi nisbeti tüzel kişilerde % 0,7 nisbetindedir.

g. Meslek Vergisi (Gewerbesteuer)

Yerel yönetimler tarafından alınır. Bu vergi Meslek İrat Vergisi (Gewerbeertragssteuer) ve meslek sermaye vergisi (Gewerbekapitalsteuer) olarak iki vergiden oluşur. Verginin nisbetleri yerel yönetimlere göre değişmektedir.

h. Katma Değer Vergisi (Mehrwertsteuer)

Yaygın satış vergisidir. Nisbeti % 15'dir. Bazı mallarda % 7'ye kadar düşebilir.

I. İthalat Muamele Vergisi (Einfuhrumsatzsteuer)

Nispetleri Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler ve Türkiye için gıda maddelerinde (şekerli ürünler ve alkollü içkiler gibi bazı maddelerde farklı olmakla birlikte) genellikle % 7 sanayi ürünlerinde % 15'dir.